

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

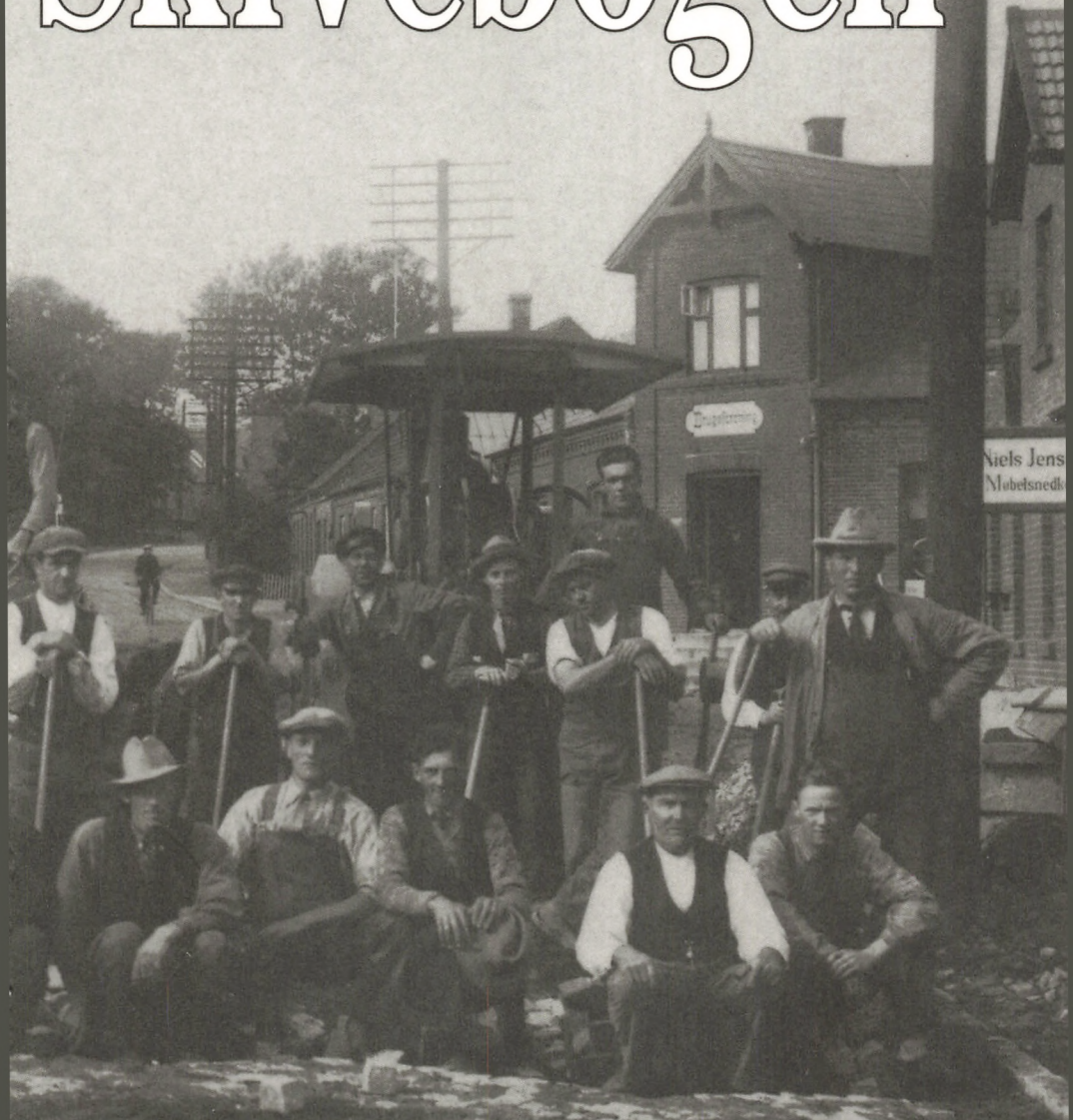
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarvog
for Skive og Omegn

SKIVEBOGEN 2007

SKIVEBOGEN

HISTORISK ÅRBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

98. bind 2007

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktion: Bestyrelsen

Redaktører: Rud Kjems og Niels Mortensen

Grafisk produktion: Skive Offset, Oddense

Skrift: Times

DISTRIBUTION

Skive byhistoriske Arkiv Asylgade 5, 7800 Skive. Tlf. 97 52 81 22.

E-mail: Byhistorisk_arkiv@Skive.dk

MEDLEMSKAB

Kontingentet for 2007-08 er 75 kr. (indbefattet Skivebogen) + porto for udsendelse af Skivebogen. Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller Skive byhistoriske Arkiv.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN kan købes ved henvendelse til Skive byhistoriske Arkiv. Pris: 75 kr. + porto, 1999 dog 120 kr. + porto.

P.t. er flg. årgange på lager: 1930-1931, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1956, 1971-1972, 1974, 1976, 1978-1987, 1991-1997, 1999-2007.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Viceskoleinspektør Poul Tolstrup, Jens Laursensvej 10, 7800 Skive, tlf. 97 52 29 40 (formand)

Statsaut. ejendomsmægler Per Toft Mouritsen, Roslev (kasserer)

Landmand Henning Borup Svendsen, Skive

Sognepræst Henrik Forman, Hjerl

Sekretær Bodil Hansen, Lund

Overlærer Rud Kjems, Balling

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

HISTORISK SAMFUNDS TILLIDSMÆND

Sundsøre: Arkivar K.E. Jacobsen

Ørsløvkloster: Skoleinspektør Steen Bilstrup

ISBN 978-87-87346-17-7

Omslaget:

Efter adskillige års tovrækkerier mellem Borger- og Håndværkerforeningen i Roslev og Viborg amtsråd om finansieringen af en brolægning af amtsvejen skete der endelig noget i 1930. Her er brolæggerne i gang på Rybjergvej. I baggrunden til højre ses Roslev Brugsforenings bygning.

Om Jens Væver og snurrevoddet

Af Rud Kjems

Mange ferierende ynder at besøge de gamle danske landsbykirker. Efter at have studeret kirken grundigt, både indvendigt og udvendigt, bliver der som regel også tid til en rundtur på kirkegården, hvor der altid er nogle gravsten, som påkalder sig opmærksomheden. Det kan skyldes, at de er iøjnefaldende smukke – eller det modsatte. Det kan også være deres størrelse eller den tekst, der er indhugget på dem. På Krejbjerg kirkegård er Jens Vævers gravsten én af dem, som falder i øjnene. Dels på grund af sin størrelse, og dels fordi der står noget interessant at læse på den. Teksten fortæller nemlig, at her ligger Jens Væver, dannebrogsmænd og opfinder af snurrevoddet, begravet. *»Ej stor af navn men til slægtens gavn«*, skrives der om Jens Væver på gravstenen, og den besøgende uden kendskab til Jens Væver og hans vod aner, at den begravede er en person fra det anonyme folkedyb, som på forunderlig vis vandt sig et navn. Af gravstenen fremgår det videre, at Jens Væver blev født i Krejbjerg den 6. november 1822 og døde samme sted den 31. januar 1914. Han blev altså 91 år, hvilket var en usædvanlig lang levealder dengang.

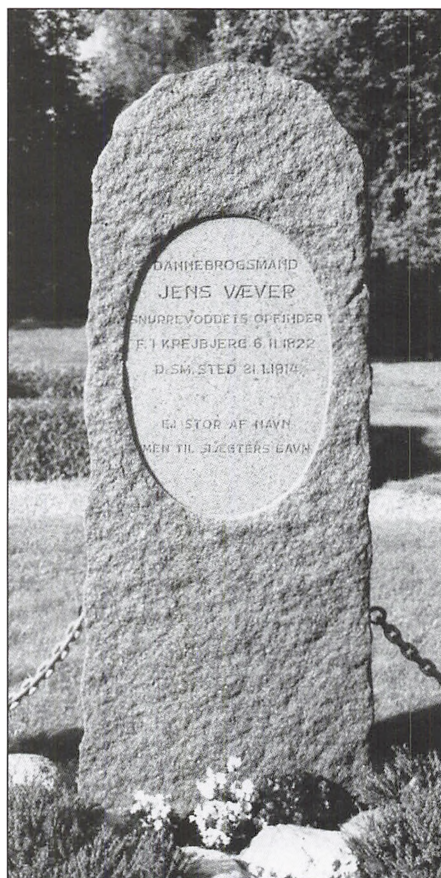
De fleste forbigående turister kender nok hverken Jens Væver eller hans opfindelse. Derfor besluttede en kreds af lokale at gøre Jens Væver og hans indsats mere synlig for besøgende, der kommer til Krejbjerg. Det resulterede i oprettelsen af et lille museum indrettet i

et lokale i købmandsgården ved siden af kirken. Indvielsen foregik den 23. juni 1998. I 2004 flyttede museet over på den anden side af gaden. En nyopført fiskerhytte blev nu rammen om det lille museum, hvor en række plancher skildrer Krejbjergfiskeren og hans opfindelse. Et snurrevod er selvfølgelig også udstillet, samt en Limfjordssjægt bygget i halv størrelse. Udenfor fiskerhytten ses en buste i bronze af Jens Væver. På dens sokkel står der:

*»Fra Limfjordens Strande
til Havdybs Vand
gik hans Vod sin Sejrs gang.«*

Busten er en kopi af den buste, som danske fiskere i juli 1918 rejste i Esbjerg til Jens Vævers minde. Den er udført af billedhuggeren Johannes Mølgaard, mens det lille vers er forfattet af træhandler Niels Sørensen, Lem. Netop i 1918 var Dansk Fiskeriforenings generalforsamling i anledning af Esbjerg havns 50-års jubilæum henlagt til Esbjerg, hvilket medførte, at fiskere fra snart sagt enhver egn af Danmark overværede afsløringen af busten.

Han hed for resten slet ikke Jens Væver, men Jens Laursen. På den tid var det almindeligt, at et kaldenavn erstattede det rigtige efternavn. Hverken Jens Væver eller hans far beskæftigede sig med væveri, så navnets oprindelse skal nok søges længere tilbage i slægten.

Jens Vævers gravsten på Krejbjerg kirkegård. Han blev begravet her den 6. februar 1914 under stor deltagelse af folk fra egnen og med flere fiskeriforeninger repræsenteret. Foto: Rud Kjems 2006.

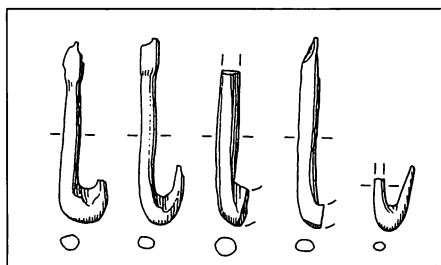
I det følgende vil der blive givet et kort rids af Limfjordsfiskeriets lange historie og en omtale af de omstændigheder, som førte til opfindelsen af snurrevoddet. Endelig vil det blive belyst, hvordan Krejbjergfiskeren med udgangspunkt i de allerede eksisterende vodtyper udviklede sin eget.

Naturens våde spisekammer

Limfjorden er et meget afvekslende farvand, der byder på mange landskabsformer: store dybe bredninger, smalle sidedjorde, udstrakte, lavvandede grunde og en rigdom af øer og kringlede vige. Hvor fjorden tidligere først og fremmest havde sin værdi som fiskevand, er det i dag de landskabelige værdier, der står i forgrunden. Turisterne har for længst fået øjnene op for disse herligheder.

Limfjordsfiskeriet er i dag bare en skygge af sig selv. Kun et halvt hundrede fiskere kan fjorden brødføde, og de er så godt som alle udelukkende beskæftiget med muslingefiskeri. Der er simpelthen ikke fisk nok i fjorden, og den voldsomme tilbagegang må især tilskrives forurening og overfiskning. Noget tyder dog på, at fiskene en dag vil vende tilbage. Limfjordskommunerne har de seneste årtier brugt betydelige beløb på at forbedre rensningen af det spildevand, som ledes ud i fjorden. Det største problem i dag er de næringsstoffer, landbruget udleder i fjorden. Hvis det lykkes at mindske denne udledning væsentligt, så er der håb om, at livet i fjorden på ny vil blomstre op.

I sidste halvdel af 1800-tallet – netop den periode, hvor snurrevodsfiskeriet greb om sig – var Limfjorden et af Europas rigeste fiskevande, og når fjorden tidligere var så usædvanlig rig på fisk, har det flere årsager. En af de vigtigste er fjordens ringe vanddybde. Den største dybde, ca. 23 meter, findes i den vestlige del af fjorden, men mere end halvdelen af fjordens vandareal har vanddybder på under 5 meter. Den ringe dybde betyder,

Fra Ertebøllebopladserne i Limfjorden kendes en del fiskekroge af ben. De fem kroge på tegningen er fundet ved Bjørnsholm. Illustration fra Limfjordsprojektet, rapport nr. 4.

at en stor del af fjordbunden kan nås af sollyset, hvilket skaber de bedst mulige betingelser for en frodig vegetation og et rigt og varieret dyreliv.

Dette gavmilde »naturens spisekammer« har menneskene omkring fjorden gjort brug af siden tidernes morgen. Et af de tidligste vidnesbyrd herom er køkkenmøddingerne – menneskeskabte affaldsdynger mest bestående af østerskaller. De ses mange steder langs Limfjorden og går tilbage til Ertebølletiden for over seks tusind år siden. Vi er tilbage i jægerstenalderen, hvor det daglige udkomme var baseret på jagt, fiskeri og indsamling af bær, urter mm.

Arkæologer har i affaldsdyngerne fundet skeletdele af mange af de dyr og fisk, der sammen med østersen var en væsentlig del af føden for disse tidlige beboere langs Limfjorden. Udgravninger har vist, at der på den tid blev fisket ål, torsk, hornfisk, skrubber og sild. I affaldsdyngerne er der endvidere fundet ildsteder, lerkar, redskaber mm., så vi i dag ved en hel del om, hvordan livet dengang udspandt sig.

Da landbruget omkring 4000 f. Kr. nåede Limfjordsegnene betød det ikke, at fiskeriet gled mere eller mindre ud af billedet. Bønderne langs fjorden drev nu både landbrug og fiskeri, og sådan fortsatte det helt op mod vor tid. Bopladsfundene langs fjorden har ikke givet mange direkte fingerpeg om, hvordan fiskeriet har været drevet. Af redskaber har man faktisk kun fundet fiskekroge lavet af ben eller flint. Fundne fiskeben og andre indirekte spor røber dog, at en del andre redskaber må have været i brug, og alt taler for, at stenalderfiskeren i hvert fald også har været fortrolig med garn, ruser og lystre. Når disse redskaber ikke optræder i fundene, så hænger det bl.a. sammen med, at de har været fremstillet af let forgængelige materialer som træ, bark og forskelligt fletværk.

I bronzealderen blev vore forfædre i stand til at fremstille redskaber af metal, og fiskekroge af bronze blev taget i brug. Det er i øvrigt interessant, i hvor høj grad disse kroge ligner dem, vi benytter i dag. Desværre er der langs Limfjorden kun gjort få bopladsfund fra bronzealderen, og bortset fra de nye fiskekroge af bronze ved vi stort set intet om, hvordan fiskeriet blev drevet i denne periode. I store træk må det være foregået som i stenalderen, men en vis udvikling har der selvfølgelig været tale om – både med hensyn til fangstmetoder og redskaber.

Heller ikke fra jernalderen er der mange fund, som direkte giver oplysninger om Limfjordsfiskeriet. Tilstedeværelsen af fiskeben og muslingskaller i bopladslagene røber dog, at fjordens pro-

dukter stadig spillede en stor rolle. Med hensyn til fiskeredskaber er der kun fundet tre forskellige slags: fiskekroge af jern, lystretænder af jern og netsynk af sten. Stenene har været bundet til nettets underkant og har medvirket til at få det til at stå opret og udstrakt i vandet. Stort mere ved vi ikke om jernalderens Limfjordsfiskeri, men vi må forestille os, at de gamle fangstformer i det væsentlige er blevet videreført tilføjet småforbedringer hist og her.

Fiskeriet i oldtiden er foregået tæt på kysten, men dog også på så dybt vand, at der har været anvendt både. Det var uden tvivl små, simple fartøjer – f.eks. skindbåde og stammebåde.

Som det er fremgået af det foregående, så har vi i dag mest kendskab til fiskeriet i den ældste del af oldtiden, og det hænger jo sammen med de rige fund, som arkæologerne har gjort i Ertebøllekulturens køkkenmøddinger.

Limfjordsfiskeriet træder ind i historien

I 1100-tallet blev der vendt op og ned på forholdene i Limfjorden. Der skete nemlig det, at Limfjordens udløb i Vesterhavet blev lukket af store mængder havaflejret sand, grus og sten. I løbet af få år blev vandet i den vestlige del af Limfjorden brak. Saltvandsfiskene – f.eks. torsk, rødspætte og hornfisk – forsvandt og erstattedes af ferskvandsfisk som helt, gedde, aborre, ørred, brasen og skalle. Det var ikke kun fiskebestanden, der ændrede sig, – også vegetationen blev en helt anden, ligesom strøm- og bundforhold forandrede sig.

Den nye situation skabte ingen større ændringer i den østlige del af Limfjorden. Det smalle fjordløb fra Aggersund til Hals fik fortsat via tidevandet tilført saltvand fra Kattegat, og det gamle fiskeri kunne videreføres stort set uændret. For fiskerne i den vestlige del af fjorden har situationen selvfølgelig været meget vanskelig. De var tvunget til at omlægge fiskeriet og skulle nu fange en række fisk, som de slet ikke var fortrolige med. Der gik dog tilsyneladende ikke mange år, før fiskerne havde indrettet sig på de nye vilkår. Den danske historiker Saxo skriver nemlig omkring år 1200, at Limfjorden *»sikkert yder indbyggerne lige så megen føde som hele agerlandet tilsammen.«* Dette tyder jo på, at fiskeriet nu helt var kommet sig ovenpå vanskelighederne. Med dette citat af Saxo træder Limfjorden ind i danmarkshistorien, idet det nemlig er første gang, fjorden optræder i de skrevne kilder. Med Saxo er vi nået op i historisk tid, og fra de følgende århundreder er der en række skriftlige kilder, som belyser fiskeriet i Limfjorden.

De fleste af de fiskeredskaber, som blev brugt i Limfjorden omkring år 1900, var allerede kendt på Saxos tid. De har selvfølgelig ikke haft helt det samme udseende. Gennem århundrederne er der sket små ændringer. Forbedringer i konstruktion og udformning er kommet til, og nye materialer er taget i brug. Når fiskeredskaberne har ændret sig så lidt, hænger det sammen med, at de allerede ved overgangen til historisk tid for længst var veletablerede.

Da forholdene i fjorden havde stabili-

seret sig efter blokeringen af udløbet i vest, var ålen det vigtigste fangstbytte i den vestlige del af fjorden, mens silden var det i den østlige. Det hænger bl.a. sammen med, at de to fjordområder er så vidt forskellige. Det naturlige skel mellem dem finder vi ved Aggersund. Øst herfor er fjorden smal og minder mest om en flod. Her er der mange lavvandede grunde, som tidligere havde en frodig bundvegetation. Disse grunde var særdeles velegnede som ynglepladser for sildene.

Vest for Aggersund består Limfjorden af mange store bredninger, en mængde sidefjorde samt talrige sunde. I farvandet lige vest for Aggersund har der fra gammel tid ligget en stor sandbanke. Mere og mere sand aflejres her, og i 1700-tallet var vandet over banken blevet så lavt, at kun mindre skibe kunne forcere den. Sandbanken var således til stor gene for sejladsen mellem de to fjordområder. Men banken spærrede ikke kun for skibene. Den dæmmede også op for det saltvand, der med tidevandet føres fra Kattegat og ind i Limfjorden. Det betød, at saltindholdet i den vestlige fjords brakvand formindskedes yderligere. Forholdene i Limfjorden i 1700-tallet er godt belyst i en skrivelse, som 28 fiskere fra Nibe den 3. okt. 1736 indsendte til en da siddende Limfjordskommission. I skrivelser hedder det bl.a.: *»Løgstør grunde gør ligesom skel imellem tvende fjorde, thi derpå falder et meget grundt vand, og derfor ikke kan flyde uden små fartøjer med nogen ladning over dem op til Thisted og de andre købstæder der ovenfor beliggende.«*

Mens silden gik voldsomt tilbage i den vestlige Limfjord, da forbindelsen til Vesterhavet blokeredes, så var der stadig masser af sild at fange i den østlige del – fra Aggersund til Hals. Her kom silden i visse perioder i et så stort tal, at man ganske passende talte om et sildeeventyr. Det kom byerne Nibe og Ålborg til gode, og de fik begge en vældig oplomstring. Siden er Nibe igen faldet tilbage i ubemærketheden, mens Ålborg fortsat markerer sig som en af Jyllands vigtigste byer.

Fiskerne fra Nibe og Ålborg var på pletten, når sildene fra Kattegat hvert forår og efterår søgte ind i Limfjorden gennem indløbet ved Hals, og i månederne marts, april, maj samt september og oktober var fiskerne travlt optaget af sildefiskeriet.

I 1500-tallet kom silden i hidtil usete mængder, og sildefiskeriet fik for alvor økonomisk betydning for egnen omkring den østlige Limfjord. Silden blev nu ikke længere kun afsat på de lokale markeder. Den solgtes over hele Danmark og eksporteredes også.

Omkring år 1600 var sildeeventyret i denne omgang slut, men allerede i 1650 kom det næste silde-boom. Det varede frem til 1730, og fra 1720-30 blev der hvert år fanget 10.000 tons sild. Også i perioden 1801-1829 kunne fiskerne glæde sig over mange sild i fjorden, og et højdepunkt nåedes i 1828, hvor hele 37.000 tons Limfjordssild afsattes til danske og udenlandske markeder.

Når sildefiskeriet fik en så stor betydning, hang det også sammen med, at silden dengang var en særdeles vigtig spise

Jens Vævers museum i Krejbjerg. En del mennesker kender betegnelsen snurrevod, men har i øvrigt intet kendskab til voddets opbygning eller funktion. Det kan der rådes bod på ved et besøg i det lille ubemandede museum, hvor også Jens Vævers livsbane er grundigt beskrevet. Foto: Rud Kjems 2006.

for beboerne langs fjorden – især i saltet eller røget tilstand. Tjenestefolk fik sild til maden hver morgen, og flere gange om ugen var den også på spisesedlen både middag og aften. Vi ved i dag, at silden har meget stor næringsværdi, fordi den er så vitaminrig. Det vidste man ikke dengang, men mon man alligevel ikke havde en anelse om, at silden var en sund spise, som gav energi og kræfter til dagens krævende gøremål?

Limfjordsfiskerne kom til at opleve endnu et sildeeventyr, ganske vist af

mindre omfang, i 1920'erne, hvor der årligt blev opfisket ca. 3.000 tons. Videnskaben kan i øvrigt ikke give nogen sikker forklaring på de store svingninger i fjordens sildebestand. Det har dog alle dage været kendt, at silden er en »lunefuld« fisk, som har det med at komme og forsvinde, og det er nok en del af forklaringen. De store udsving har dog sikkert også sammenhæng med, at silden i perioder var så efterstræbt, at der blev tale om overfiskning.

Katastrofen i 1825

Siden 1100-tallet havde Aggertangen som et bolværk adskilt det salte havvand og Limfjordens brakvand. Men det var et skrøbeligt bolværk, og ved højvande kunne havet stå så højt, at saltvandets strømmende ind over tangen. Af og til skete det også, at havet ligefrem slog huller i Aggertangen, så fjord og hav kom i direkte berøring. Hullerne blev dog ret hurtigt »repareret« af havets selv takket være nye aflejringer. De større eller mindre mængder saltvand, der ved disse lejligheder skyllede ind i fjorden, skabte kun kortvarige og ubetydelige forstyrrelser i fjordmiljøet. Gennem århundreder modstod den spinkle Aggertange havets angreb, men i 1825 gik det galt.

Natten til den 3. februar 1825 blæste der en meget kraftig sydvestenvind, som dog lagde sig ud på morgenen. Sidst på formiddagen tog den imidlertid fat igen og øgede nu konstant i styrke. Den forfærdelige storm fik bølgerne i Vesterhavet til at vise tænder, og ved Aggertangen var situationen kaotisk. Herom hedder det i en samtidig kilde:

»Langs den smalle landstrimmel gik havet over på mangfoldige steder, men tre timer efter solens nedgang på alle punkter. Vandets højde steg frygtelig, stormen af SV tog til, og omtrent i seks timer fra kl. 10 den 3. februar om aftenen indtil kl. 5 den 4. februar om morgenen var havet vokset indtil 4 alen [2,4 meter] over sædvanlig højde og gik som en rivende strøm over landstrimmelen, samt anfaldt og bortskyllede en del af landet norden

for – og lige med landstrimmelen sønder på – nogle steder 20 alen, andre steder 50 alen, og på enkelte steder er over 200 alen af landet bortskårne.«

Ved katastrofen udslettedes en lille landsby, Toft, fuldstændigt, og den meget brugte kørevej ovenpå tangen ødelagdes. Men hvor mærkeligt det end lyder, så kunne vejen igen tages i brug godt en måned senere. Havet havde som så mange gange tidligere selv lukket hullerne i tangen, og den vigtige forbindelseslinie mellem egnene syd og nord for fjorden var atter etableret, men desværre kun for en kort bemærkning. Natten mellem den 27. og 28. november samme år forårsagede en ny storm det endelige gennembrud. Havet fik nu på afgørende vis slået et hul i tangen. Hav og fjord var igen i direkte forbindelse med hinanden, og sådan har det været lige siden.

Gennembruddet af Aggertangen kunne snart mærkes vidt omkring i fjorden. Mest mærkbart var det naturligvis i den vestlige del, hvor det indstrømmende havvand dræbte brakvandsfiskene, så de i store dynger hobede sig op på strandbredderne. Mange af brakvandsfiskene prøvede at redde livet ved at søge ind i bunden af de smalle sidefjorde eller op i åerne. Af en samtidig avisartikel fremgår det, at skallerne visse steder i inderfjordene fandtes i så store mængder, at de kunne øses direkte op af vandet, og at en enkelt person i løbet af en times tid kunne opøse 3.000-4.000 skaller. Folk kunne i disse dage køre fisk hjem i læssevis. Dette fiskeeventyr varede dog kun kort.

Snart begyndte der at dukke saltvands-

fisk op i fjorden, og de fangedes hist og her i fiskernes redskaber. Vandmænd og brandmænd, som man ikke hidtil havde kunnet træffe i fjorden, optrådte nu i utrolige mængder og fyldte fiskegarnerne. Og strømmen førte ikke bare saltvand, men også store mængder sand ind i fjorden, hvor det hurtigt ødelagde bundvegetationen. Mange fiskearter forsvandt fra bredningerne og de større fjordstrøg. Andre arter som ål, ørred, smelt og helt tilpassede sig de nye forhold, men optrådte i mere beskedne forekomster end tidligere.

Fiskerne var kommet i næsten samme situation som deres forfædre i 1100-tallet. Naturen havde vendt op og ned på fiskeriet, og i en overgangsperiode skabte det både fattigdom og forvirring langs fjorden. I en beskrivelse af Ringkøbing amt fra 1833 tegnes der følgende billede af situationen:

»Siden Vesterhavets indbrud i Limfjorden er desværre fiskeriet i denne fjord betydeligen aftaget, og det er netop aller mest tilfældet med de vigtigste fiskearter, såsom ål, sild, helt, aborre, hvilke tilforn bragtes i stor mængde til købstadstorvene... Mange fiskere har derved lidt et betydeligt skår i deres næringsvej, og Limfjordsfiskeriets aftagelse har desuden i mangfoldige husholdninger frembragt et savn, der især hårdt føles af den fattige almue.«

Der er ikke noget at sige til, at Limfjordsfiskerne var rådvilde. Ikke nok med at de gamle fiskearter var gået tilbage i antal eller helt forsvundet, selve

fjorden havde også forandret sig. Den direkte forbindelse til Vesterhavet ændrede strømforholdene, og en helt ny vegetation var ved at få fodfæste på fjordbunden. Det var næsten som at starte forfra, for fiskerne skulle både lære at fange de nyindvandrede fisk og samtidig gøre sig fortrolige med de nye tilstande i fjorden. Der var lang vej, før fiskeriet igen fandt ind i et stabilt leje.

Omvæltningen medførte som nævnt også, at fiskerne fik store økonomiske problemer. De var tvunget til at investere i nye redskaber og bekoste en række ændringer af de gamle. Mange fiskere havde slet ikke midler til at dække disse uforudsete udgifter, og mange fiskefamilier må i disse år have haft svært ved at sikre sig det daglige brød.

Det var ikke kun fiskerne i den vestlige del af fjorden, der kom til at mærke følgerne af gennembruddet. Også fiskeriet i østfjorden blev ramt – godt nok med nogen forsinkelse. Som tidligere nævnt nåede sildefiskeriet i østfjorden i 1828 rekordhøjder, men allerede et par år efter gik silden voldsomt tilbage. Tilbagegangen fortsatte århundredet ud, og de tidligere så rige fiskepladser i østfjorden har siden da givet ubetydelige sildefangster. Før 1825 havde Limfjordsfiskeriet så afgjort haft sit tyngdepunkt i den østlige del af fjorden. Efter gennembruddet af Aggertangen flyttedes tyngdepunktet mod vest. Det var her, man nu fandt de største bestande af sild og ål, og det var også her, de største forekomster af nyindvandrede fisk var til stede.

Nedgangen i sildefiskeriet blev en økonomisk katastrofe for fiskerne i den

Busten af Jens Væver ved museet i Krejbjerg. Han var en lille mand. »Nøj bette grasværk«, karakteriserede han engang sig selv. Foto: Rud Kjems 2006.

østlige del af Limfjorden. Mange familier her var helt eller delvis afhængige af fiskeriet. Mange velhavende købmænd gik fallit, og i mange småkårshjem gik man svære tider i møde.

Det viste sig heldigvis, at de fleste af de gamle fiskeredskaber fortsat kunne bruges i fjorden, når blot de ændredes lidt hist og her. Efterhånden kom der også nye redskaber til. De var specielt indrettet til fangst af de nyindvandrede fisk, hvoraf de vigtigste var rødspætter og torsk. Det mest betydningsfulde af disse nye redskaber var så afgjort Jens Vævers snurrevod, som udvikledes i 1840'erne.

Omkring 20-25 år efter gennembruddet havde fjordmiljøet igen fundet sin balance. Det samme havde fiskeriet, som nu atter blomstrede op efter en forvirret og vanskelig overgangsperiode.

Snurrevodet

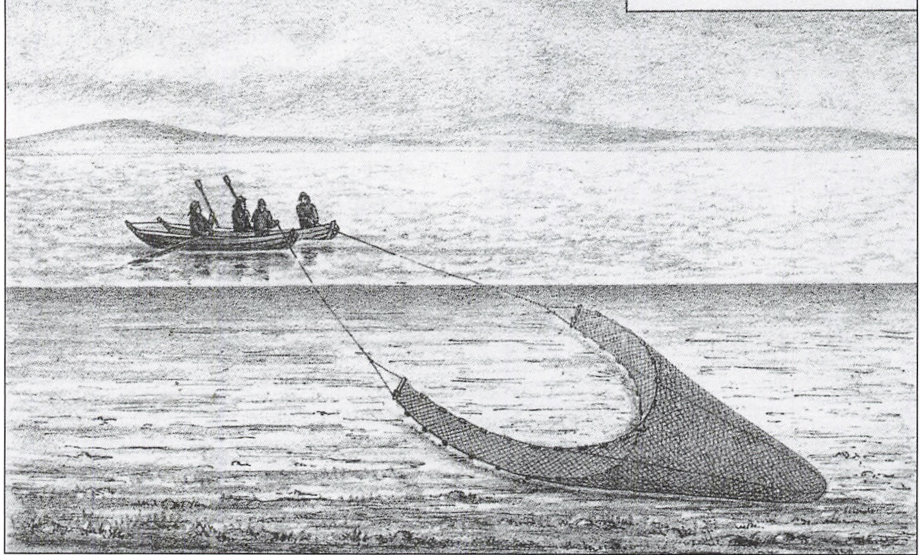
Rødspætten var som nævnt blandt de saltvandsfisk, der efter gennembruddet i 1825 vandrede ind i Limfjorden. Den fik meget stor betydning for Limfjordsfiskeriet og var uden sammenligning den vigtigste af de nyindvandrede fisk. Fiskerne fik i starten ingen større glæde af de mange rødspætter. De gamle redskaber duede ikke rigtig på det lidt dybere vand, hvor rødspætten holder til. Mismodigt måtte fiskerne affinde sig med, at de fine rødspætter kun kunne fiskes i et begrænset antal.

Jens Væver ville dog ikke sådan uden videre opgive rødspættene, og han gik i gang med at konstruere et redskab, der kunne bruges på de større dybder. Gennem flere år udførte han talrige eksperimenter med forskellige vodtyper, og i slutningen af 1840'erne kom der endelig noget ud af anstrengelserne. Jens Væver havde opfundet snurrevodet, som skulle få utrolig stor betydning for dansk fiskeri.

Det viste sig hurtigt, at det nye vod var de gamle langt overlegent. Ikke nok med at det fangede betydelig flere fisk – vodet var tilmed besparende rent mandskabsmæssigt. Hvor de gamle vod som oftest krævede 4-7 mands betjening, kunne snurrevodet betjenes af 2 mand. Det betød en væsentlig større indtjening for den enkelte fisker. Snurrevodet,

Fig. 3.

Et Pulsvaad.

Fiskeri med pulsvod. Fire fiskere fordelt på to både. To af dem haler voddet ind, mens de to andre arbejder med pulskøllerne. Under indhalingen blev bådene trukket hen mod voddet. Efter Drechel 1890.

som senere viste sig også at kunne fange ål, var få år senere i brug i hele Limfjordsområdet.

De fleste opfindelser er i virkeligheden en videreudvikling af gamle idéer og sædvaner, og sådan var det også med Jens Vævers snurrevod, som i det store og hele var af samme konstruktion som de gamle vod. Det bestod som disse af en stor netpose, kaldet sækken, der var forsynet med arme. I armenes yderender var de lange indhalingsreb fastbundet. Vodåbningens underkant var forsynet med et antal stensynk. De tyngede underkanten ned, så den under indhalingen hele tiden var i kontakt med fjordbunden. Lige så vigtigt var det, at vodåbnin-

gens overkant var forsynet med opdrift, så åbningen fremstod som et stort gab, der var parat til at slugе fiskene. Dette sikredes ved hjælp af en række såkaldte flåd af kork, som var påhæftet overkanten. Også de gamle vod var udstyret på denne måde. Det epokegørende ved Jens Vævers opfindelse bestod i, at han opfandt en helt ny måde at bruge et vod på. Men før vi kommer nærmere ind på det, vil vi kikke på nogle af de gamle vod, der lå til grund for Jens Vævers opfindelse.

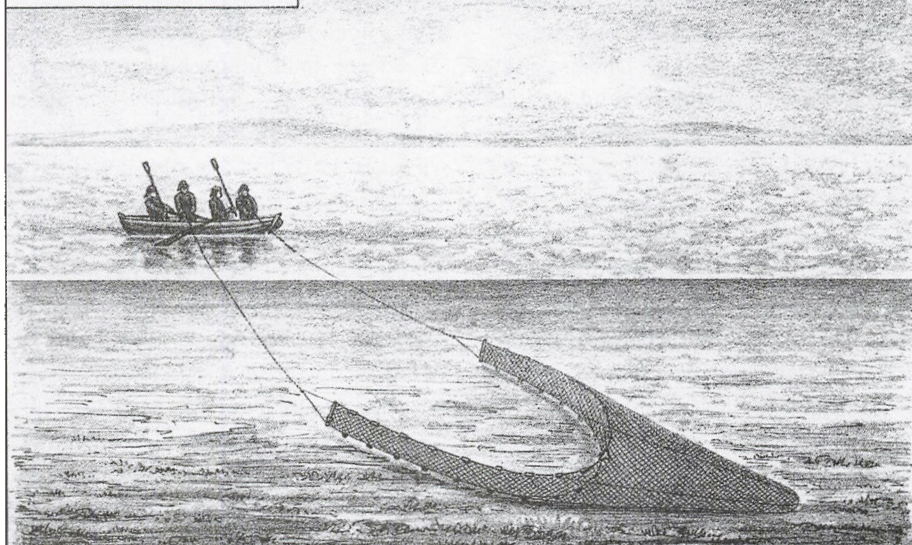
Landdragningsvoddet blev, som det fremgår af navnet, halet ind af fiskerne fra strandbredden, og der skulle som regel 7 mand til at betjene voddet. Fiskeri-

et indledtes med, at enden af det ene indhalingsreb blev fastgjort på stranden. Herefter toges resten af redskabet ombord i en båd, der nu bevægede sig væk fra kysten i en stor bue. Undervejs løb det fastgjorte indhalingsreb ud i vandet og lagde sig på bunden. Når rebet var løbet helt ud, blev netposen kastet i vandet. Så blev kursen sat mod land, og båden bevægede sig nu i en modsatrettet bue, mens det andet indhalingsreb løb ud. Vel inde på land kunne fiskerne så ved hjælp af rebene begynde indhalingen af voddet. Rebene, som jo var lagt ud i to modsatrettede buer, nærmede sig under indhalingen hinanden, mens de slæbte henover bunden. Herved jagedes fiskene op, og en del af dem fangedes i netposen, som til slut kunne trækkes op på land. Udsejlingsbanen kunne også have form af en stor trekant. Banens form var betinget af bundforholdene. Landdragningsvoddet blev i sidste halvdel af 1800-tallet først og fremmest brugt ved fiskeri af sild og rødspætter.

Kratvoddet var en del mindre end landdragningsvoddet og kunne betjenes af 2 mand. Fremgangsmåden var stort set den samme som ved landdragningsvoddet. Den afgørende forskel bestod i, at fiskerne i vandet, tæt på kysten, nedhamrede en pæl i fjordbunden og benyttede denne som udgangspunkt for fiskeriet. Ved fiskeriets start blev det ene indhalingsrebs ende fastbundet til pælen, hvorefter voddet sejlede ud. Når de to fiskere igen var tilbage ved pælen, fortøjede de båden til denne og gik så i gang med at hale voddet ind. *Kratvoddet* blev brugt i ålefiskeriet.

Pulsvoddet var det vigtigste redskab i ålefiskeriet, før snurrevoddet indtog Limfjorden. Det blev betjent af fire fiskere ligeligt fordelt på to både. Enden af det ene indhalingsreb blev fastgjort i den ene båd, og herefter satte den anden båd voddet ud på vanlig måde. Når det var sket, lå de to både placeret side om side. Nu greb en fisker i hver båd sit reb, og det anstrengende indhalingsarbejde kunne starte. Under indhalingen var de to resterende fiskere i aktion med hver sin pulskølle. *Pulskøllen* er en stage forsynet med et hult klokkeformet hoved, der under indhalingen gentagne gange blev hamret ned i vandet. Herved fremkaldtes dels nogen støj samt vældige luftbobler, der med stor fart bevægede sig ned mod fjordbunden. Disse forstyrrelser jagede ålene op og drev dem hen mod netposen. Modsat landdragningsvoddet og kratvoddet blev pulsvoddet ikke trukket henover fjordbunden. De to både var jo ikke fortøjet, men flød frit på vandet. Det betød, at bådene under indhalingen blev trukket hen mod voddet. Mens fiskeriet med landdragningsvod og kratvod nødvendigvis måtte foregå tæt på land, kunne pulsvoddet bruges overalt i fjorden. *Pulsvoddet* var et så effektivt redskab, at myndighederne flere gange greb ind og begrænsede brugen af det.

Bøttevoddet var en videreudvikling af pulsvoddet. Det var mindre end dette og blev som regel betjent af 4 fiskere. I stedet for at benytte to både, blev der ved bøttevodsfiskeriet brugt en båd og en flydende bøtte. Når fiskerne var nået frem til fiskepladsen, blev bøtten kastet i vandet. Den blev ikke forankret. Nu blev

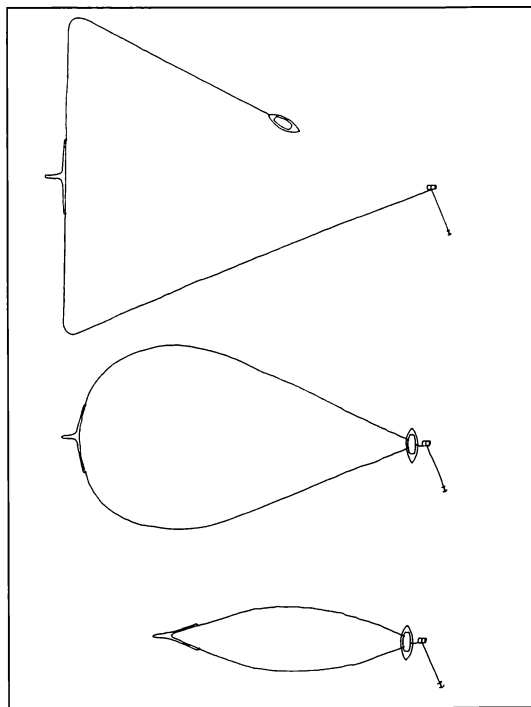
Fiskeri med bøttevod. Fire fiskere i en båd. De to haler voddet ind, mens de andre skiftevis pulser og ror båden væk fra voddet. Efter Drechel 1890.

enden på det ene indhalingsreb bundet fast til bøtten, og voddet kunne sejles ud på den sædvanlige måde. Når båden atter var tilbage ved bøtten, blev denne taget indenbords, hvorefter to af fiskerne påbegyndte indhalingen af voddet. Imens var de to andre fiskere travlt optaget af skiftevis at pulse og at ro båden væk fra voddet. Det medførte, at båden under indhalingen ikke blev trukket hen mod et stillestående vod, som det var tilfældet ved pulsvodsfiskeriet. På grund af roning lykkedes det, i hvert fald i et vist omfang, at få voddet til at bevæge sig henover bunden i retning af båden. Herved kunne et større areal affiskes i hvert træk, hvilket betød et mere effektivt fiskeri.

Med inspiration i disse gamle vod lykkedes det Jens Væver at skabe et nyt fangstredskab, hvori følgende egenskaber blev forenet:

- Det kunne bruges overalt i fjorden i modsætning til f.eks. landdragningsvoddet og kratvoddet, som kun kunne anvendes på det lave vand.
- Det var ikke stillestående, men bevægede sig under indhalingen henover fjordbunden, hvilket øgede effektiviteten.
- Det var besparende rent mandskabsmæssigt, idet 2 mand i en båd kunne betjene det.

Der er ingen tvivl om, at Jens Væver har

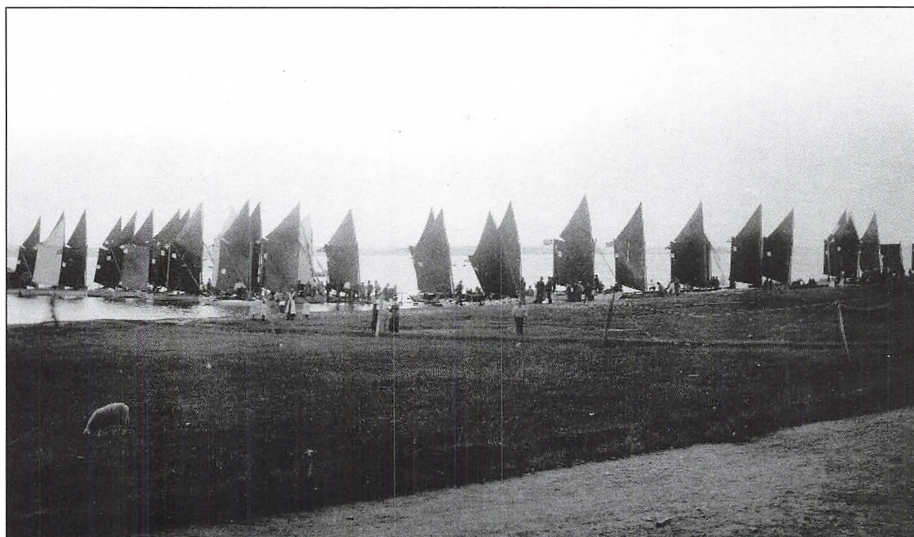
Snurrevodsfiskeri fra sjægt. Øverst: Tønden ligger forankret, og udsejlingen af voddet er ved at være tilendebragt. Den trekantlignende udsejling blev brugt, hvor bunden var jævn. Var bunden stenet eller stærkt bevokset, var udsejlingsbanen dråbeformet. I midten: Sjægten ligger nu fortøjet til tøndens med en strop, og indhalingen er i gang. Nederst: Sidste fase af indhalingen, som afsluttes med, at voddet trækkes ind over sjægtens styrbords side. Efter Wohlfahrt 1988.

hentet en del af sin inspiration fra bøttevoddet. Men i stedet for en frit flydende bøtte brugte han en solid tønne, som ved hjælp af reb og anker var fast forankret til fjordbunden. Efter at voddet var sejlet ud, blev båden fortøjet til tøndens, hvorpå de to fiskere kunne hale voddet ind. Der blev ikke pulset under indhalingen. Når voddet var halet hjem og fangsten bjerget op i båden, blev voddet fra det samme faste forankringspunkt sat ud i en ny retning. Sådan fortsatte man kompasset rundt, og det er denne »snurren rundt«, der har givet voddet navn. Fra det samme udgangspunkt kunne voddet sættes ud i op til otte forskellige retninger. Når man var færdig med disse otte træk, blev tøndens flyttet til en anden position, hvor-

efter en ny tur kompasset rundt kunne starte. For hver tur blev et klart afgrænset, cirkelrundt område affisket. Et sådant målbevidst og effektivt fiskeri havde man ikke tidligere kendt magen til.

Ved hjælp af snurrevoddet kunne de eftertragtede rødspætter endelig hentes op fra fjordbunden i store mængder, og rødspættefangsten med snurrevod, som især foregik i efterårsmånederne, blev en særdeles vigtig bestanddel af det samlede Limfjordsfiskeri.

Sjægten – en ny bådtype i Limfjorden
Netop i de år, hvor snurrevoddet begyndte at vinde udbredelse, dukkede der en helt ny bådtype, sjægten, op i Lim-

Omkring år 1900 var kapsejlers med sjægter en yndet fritidsaktivitet blandt fiskerne. Der vides intet sikkert om fotografiet her, men det er sandsynligvis taget i forbindelse med en kapsejlers ved Fur i august 1905, og fotografen er formodentlig L. Østergaard, Sælde, eller dennes forgænger.

fjorden. Sjægten er en kølbygget, slank båd med stor sejlføring. Den stammer efter alt at dømme fra Sydnorge og er sikkert bragt til Limfjorden via den skudehandel, som på daværende tidspunkt foregik over Skagerak. Sjægten blev hurtigt populær. Den viste sig at være en god sejler med egenskaber, der gjorde den velegnet til snurrevodsfiskeri. Med sjægten kunne fiskerne hurtigere komme fra fiskeplads til fiskeplads og inddrage pladser, som hidtil havde været udenfor rækkevidde. Men også på anden vis kom sjægtens gode sejleegenskaber og hurtighed fiskerne til gode. I sin bog »Pennalhuset« fra 1988 har Eske Wohlfahrt skrevet følgende herom:

»Efter vedtagelsen af den første egentlige fiskerilov for Limfjorden i 1857, op-

rettede staten en særlig, søgående fiskerikontrol med et mandskab bestående af en kontrollør, to assistenter og fire rorskarle. Samtidig blev der anskaffet et par velsejlende fartøjer, kaldet 'krydsbåde', til formålet, så nu kunne fiskerne aldrig vide sig sikre på fjorden. Langt de fleste drev nemlig i perioder ulovligt fiskeri. Bedst som de lå og fiskede i forbudt område i et af de såkaldte 'låste farvande' eller netop som de havde sat et ikke autoriseret vod, risikerede de, at en af fiskerkontrollens krydsbåde dukkede frem af disen. I en sådan situation var der kun ét at gøre: få anker og redskaber op, sætte sejl og se at komme af sted i en fart. Det var nu der var brug for en hurtig båd, det var nu sjægtens gode sejleegenskaber skulle stå deres prøve.«

I juli 1914 rejste Jens Væver, ledsaget af Niels Sørensen, til hovedstaden for at takke kongen for sin dannebrogorden. Det blev en begivenhedsrig tur, hvor Jens Væver for første gang kørte i sporvogn og bil og så et fly lette. Han var også en tur i zoologisk have. Et af højdepunkterne var et besøg hos de frodige fiskekoner ved Gl. Strand. Niels Sørensen forevige besøget i dette herlige fotografi.

Sjægten havde udspillet sin rolle i Limfjordsfiskeriet, da bådmotoren blev almindelig i de første årtier af 1900-årene. Men man kan heldigvis også i dag se sjægten boltre sig på Limfjordens vande – dog ikke som fiskefartøj, men som fritidsbåd. De fleste er i øvrigt hjemmehørende i Hjarbæk.

Udmærkelsen kom sent

Som det fremgik af Jens Vævers gravsten, blev han dannebrogsmænd. Det skete i en sen alder. Udnævnelsen fandt sted den 6. september 1912, og den 15. september vandrede den da 89-årige Krejbjergfisker til Skive for at få sin ud-

mærkelse. Den fik han dagen efter, da herredsfoged og borgmester C.A.J. Hastrup fæstnede dannebrogordenens kors på hans bryst. I sin tale fremhævede borgmesteren, at Jens Væver uegennyttigt havde stillet sin opfindelse til rådighed for sine medmennesker. Jens Væver havde blot fulgt en gammel tradition rækkende helt tilbage til menneskehedens barndom, hvor der ikke var knyttet nogen ejendomsret til tekniske nyskabelser. De stod til fri afbenyttelse for enhver.

Året efter drog Jens ledsaget af træhandler Sørensen til København for at takke kong Christian X for udnævnelse.

sen. Audiensen foregik den 21. juli og trak en del ud, fordi kongen fandt det interessant at høre den gamle Krejbjergfisker fortælle om sin opfindelse og om Limfjordsfiskeriet. Samme dag var han midtpunkt ved en fest arrangeret af Dansk Fiskeriforening, som året før havde udnævnt Jens Væver til æresmedlem.

Hvis der er læsere, som gerne vil vide mere om Jens Væver, kan jeg henvise til Harald Nørgaard Pedersens glimrende artikel »Jens Væver og Snurrevoddet«, som stod at læse i Skivebogen 1978. I artiklen vurderede Nørgaard Pedersen snurrevoddets betydning således:

»Overgangen til brug af snurrevoddet kan for fjordfiskeriets vedkommende betegnes som en i højeste grad tiltrængt evolution, men ved overgang til snurrevods-fiskeri i havet med dæksbåde og indhaling med motorspil er der tale om en revolution for dansk havfiskeri og et merudbytte til en værdi af mange millioner. Det sidste lod dog vente på sig 40-50 år, efter at opfindelsen var gjort, i disse år fandt snurrevoddet vej til alle kystnære farvande på få undtagelser nær.«

Skulle der blandt Skivebogens læsere være personer, som endnu ikke har besøgt det lille Væver-museum, så kan jeg kun anbefale, at de en dag aflægger Krejbjerg et besøg. Fiskerhytten og busten af Jens Væver er placeret i et hyggeligt indelukke forsynet med borde og bænke, hvor madpakken kan nydes i det fri. Kirken ligger lidt skråt overfor museet, og på kirkegården vil man finde

Jens Vævers grav med den imponerende gravsten lidt vest for kirken, ved foden af tårnet.

Kilder

Drechel, C.F.: *Oversigt over vore Saltvandsfiskerier*. 1890.

Limfjordsfiskeri i fortid og nutid. *Limfjordsprojektet*. Rapport nr. 4. 1992.

Pedersen, Harald Nørgaard: *Jens Væver og snurrevoddet*. *Skivebogen*. 1978.

Wohlfahrt, Eske: *Pennalhuset*. 1988.

Et tragisk liv for en forældreløs dreng

Karl Ferdinand Larsens erindringer

Udvalgt af Helge Stavnsbjerg

I året 1938 sad landarbejder Karl Ferdinand Larsen (Karl) fra Håsum og nedskrev sine erindringer. Omkring 300 håndskrevne ark blev det til. Han var 64 år gammel, angrebet af tuberkulose og derfor indlagt på Krabbesholm Sanatorium. »**Et tragisk liv for en forældreløs dreng**« valgte Ferdinand som titel. Hermed var grundtonen lagt.¹

Karls barndoms- og ungdomserindringerne udkom i 1938-39 som 33 »Onsdags – Kronikker« i Skive Folkeblad med titlen: »**Fattigbarnets vilkår for en menneskealder siden**«. Redaktør Carl Hansen omskrev Karls talesprog til en mere læsevenlig tekst. Samtidig udelukkede han en del episoder og fravalgte beretningen om Karls tilværelse som voksen efter hans giftermål i 1899. Carl Hansen erstattede også de saftigste eder med udråbstegn, selv om han indrømmede, at »...ederne stammer fra virkeligheden og sandfærdigt hører hjemme i en enhver realistisk almueskildring....«.

Carl Hansen skrev i introduktionen til »Onsdags - Kronikkerne«:

»...Til samfundskundskab hører også det, som her kaldes tyendets saga. På intet område er der i løbet af de sidste 50-60 år sket så gennemgribende ændringer som i tyendets stilling. Hvad man forud skrev om den fortrykte og mishandlede bonde, fortsatte sig langt udover frihedsåret 1848 i den underklasse, som tyendet var. Navnlig måtte hyrredrengen

stå for skud. Folkestuer og karlekamre, som Skjoldborg, Aakjær m.fl. skildrede dem, er just fra slutningen af det 19. århundrede. I dag ligger forholdene helt anderledes, set som helhed. Der kan findes undtagelser, men lad disse undtagelser så se sig i spejl på tiden for 50-60 år siden, hvorom fhv. landarbejder Karl Ferdinand Larsen vil fortælle på de følgende blade....«²

For øvrigt gav Carl Hansen sin skribent en meget fair behandling. Han sendte håndskrevne udkast til de forskellige kapitler til Karl med henblik på hans godkendelse. Denne fairness skal ses i lyset af, at Karl i et brev, dateret 20-9-1938, havde givet carte blanche med hensyn til formuleringerne i den trykte

Karl Ferdinand Larsen. Foto 1938.

Krabbesholm. Sanatorium
den 20-9-38

Takk til Karl Hansen. Selve Folkebladsnummer
fra Karl Ferd Larsen Krabbesholm. Sanatorium, jeg er meget Tak
nemlig og glad for deres tilskrivelse, og glad for at i vil
op. tage det, jeg give dem lov at behandle det som de synes
der er det rigtigste, jeg kan måske nok ut komme. det
ind For dog ved Ellev. tiden men jeg kan ikke sige det
bestemt for jeg rædte for ikke mig selv helt.

med mange Tak til
Karl Hansen

Krabbesholm Sanatorium
den 20-9-38

Karl Ferdinands Larsen

Karl Ferdinand Larsen takker Carl Hansen

udgave. Som honorar fik Karl 3 kr. for hver trykt kapitel, rigtig mange penge for ham dengang.

Ud fra det skrevne materiale kan vi ikke sige noget særlig præcist om nedskrivningstidspunktet og omstændighederne bag. Har han på egen hånd valgt at skrive sine erindringer ned eller har redaktør Carl Hansen, Skive Folkeblad, tilskyndet ham til at skrive? Og hvornår har skrivprocessen fundet sted?

Mon ikke beretningerne er nedskrevet i perioden 1935-38? De skrevne blade slutter med skildringen af et ophold på Krabbesholm Sanatorium i efteråret

1935. Nogle måneder før har Karl mistet sin kone, og ingen af børnene bor hjemme. Han føler sig sandsynligvis meget ensom, nedslidt og udsøkt. Det kunne være en form for terapi og overlevelseshandling at nedskrive erindringer om et »tragisk liv«. Kun i skildringen af året 1899 er der et stilbrud i beretningen, der kunne indikere et længere fravær fra skriveriet.

Mon ikke redaktør Carl Hansen, der altid kæmpede for de svageste, har opfordret eller opildnet ham til at nedfælde sine erindringer? Til støtte for denne tese taler, at Karl flere steder i erindringerne

undlader at offentliggøre navne, og han lægger ikke skjul på, at han flere steder forholder læseren oplysninger om personer og episoder. Endelig ved vi fra Karls egen fremstilling og den lokale presse, at Carl Hansen kendte hans familie, herom senere.

Jeg har foretaget nogle valg i forbindelse med denne udgivelse. Hovedvægten er lagt på Karls barndom og tidlige ungdom (1. del). Men i modsætning til udgivelsen i Skive Folkeblad, har jeg valgt at viderebringe fortællinger fra hans tilværelse som voksen (2. del).

Hermed får læserne mulighed for at forstå, hvorfor Karls liv blev så »tragisk«. Jeg har også valgt at bevare hans kraftudtryk (eder) og i så høj grad som muligt hans talesprog. Alle uddrag er hentet i det håndskrevne materiale, og de af mig foretagne klip er markeret med tre prikker. Overskrifterne, tegnsætningen og indholdet i parenteserne er alene mit ansvar. Mine opsamlinger og sammendrag undervejs er skrevet i *kursiv* og i nutid, for at afvige fra Karls datids beretninger.

Mit ærinde har været at videregive fortællinger, som en fattig, syg og udslidt landarbejder har valgt at nedskrive engang midt i 30'erne. Den indestængte vrede, harme og følelsen af at være svigtet og uretfærdigt behandlet gennemsyrrer hele beretningen.

Kompositorisk har forfatteren bygget de fleste episoder op med en hovedskurk og eventuelle medløbere overfor en eller flere personer, der var ham venligsindet og havde forståelse for de mange uretfærdigheder, han var blevet udsat for.

Blandt skurkene er hans egen mor, plejeforældre, arbejdsgivere, tjenestekarle, daglejere – og ikke mindst – lærere!

Det er sjældent at en historiker møder en selvbiografi skrevet af en person, der hele sit liv forbliver i samfundets nederste lag. Det kan være forstemmende læsning, hvor man savner succeser, fremgang og forbedrede kår. På den anden side lever man sig ind i forfatterens trængsler og ufattelig barske opvækstår, der får stor betydning for tilværelsen som voksen.

Undervejs kommer Karl til at afdække en række sider af sig selv. Det overlader jeg til læserens egen afkodning. Han er naturligvis ikke noget sandhedsvidne. Der er tale om et partsindlæg, en rekonstruktion produceret i en meget moden alder. Man må også tage forbehold overfor skildringerne i de to første plejehjem. Der må helt overvejende være tale om andenhåndsviden, fortalt til ham en del år efter begivenhederne fandt sted.

Det er oplagt, at Karl ser sit tarvelige og fattige voksenliv som et produkt af barndommens umådelig mange svigt fra »skurkene« og myndighedspersoner, der i de fleste tilfælde ikke valgte at være på hans side. Dertil kommer en kone og svigerfar, der i voksenlivet giver anledning til mange skærmydsler, og ifølge Karl er stærkt medvirkende til at fastholde familien i fattigdomsfælden og socialt set udstødt og isoleret.

Kontrafaktorisk kunne man f.eks. spørge, hvordan Karls tilværelse var forløbet med

- en lidt mere omsorgsfuld mor?

- en skolelærer i Ramsing skole, der i højere grad havde forståelse for Karls mange gode sider og evner?
- et sogneråd og et fattigudvalg, der i højere grad havde set på pleje- og tjeneste-pladsernes kvalitet?

Inden sådanne idealistiske og anakronistiske betragtninger tager overhånd, må det være tilladt ultrakort at gøre opmærksom på, at vi befinder os i en periode, hvor en forfatningskamp mellem Venstre og Højre i flere årtier forsinkede en social lovgivning, der svarede til samfundets økonomiske udvikling. Den enkelte sognekommune stod alene med en stor økonomisk byrde grundet forholdsvis mange fattige borgere, specielt i kriseårene i anden halvdel af 1870'erne og anden halvdel af 1880'erne.

I 1891 kom alderdomsunderstøttelsesloven og en revideret fattiglov. Året efter fulgt op af sygekasseloven. I 1905 indførte en ny børnelov værgeråd i alle landets kommuner med valgret og valgbarhed for kvinder og mænd. Denne sociale reformlovgivning fik Karl slet ingen gavn af.

Endelig vil jeg gøre opmærksom på, at der blandt landarbejdere og husmænd var stor fattigdom i den periode, hvor Karl var barn og ung. Tugt, tæv og voldsomme skændier hørte dagliglivet til i denne samfundsgruppe. I et efterskrift vil jeg vende tilbage til nogle få sammenhænge mellem Ferdinands liv og den danske samfundsudvikling.

Karls ophav

Han blev født den 13. december 1873. Moderen var Johanne Sofie Tønsberg fra Sverige. Hun var 29 år gammel og arbejdede som køkkenpige på godset Nyholm i Håsum sogn. Johanne Sofie var udvandret fra Dalerne sammen med 6 andre piger.

»...Som far blev udlagt tjenestekarl Laurs Kristensen på Østergård i Nord-salling. Barnefaderen havde indgivet en skriftlig tilståelse for Håsum sogneråd, dateret 2. januar 1874.

Moderen havde i tiende måneden før fødslen ophold på Nyholm i Håsum.«³ Sognerådet i Håsum besluttede at Karl skulle i pleje.

1. del. Barndom og tidlig ungdom

Brændeivin og kristen jord mod sygdom

...Det var et par ældre folk, som havde to voksne døtre ... (der havde tre børn).
 ...Det blev mit hjem en lang tid. I stedet for en vugge blev jeg pakket ned i fodenden af en seng. Der lå jeg så, til jeg blev otte måneder gammel.

Min føde bestod af mælk ... som jeg indtog igennem et horn af en ko... Derigennem fik jeg mine drikke, og hvad anden mad angår, skulle jeg have det, som blev tygget til mig og puttet i munden på mig med fingrene. Og så fik jeg en klud med lidt sukker og noget rugbrød i munden. Det kaldtes en suttepat....

Efter 8 måneder får en af døtrene et barn mere, Niels. Derfor bliver Karl flyttet ind under:

...en stor bilægger kakkellovn i nogle klude sammen med en hund. ...Mit tøj bestod af en kjole og et forklæde. Men så blev jeg syg. Jeg fik ondt i brystet, jeg græd og skreg hele tiden. Så søgte de råd hos kloge mænd og kvinder. De fik det råd, at jeg skulle have noget brændevin med malurt at drikke og kristen jord på brystet, som skulle hentes ved midnat af en ny grav. Og det fik jeg så...Men skolelæreren fik det at vide, så gik han derud, netop som de var ved at give mig brændevin. ...Så begyndte han, at sådan et par skøger var det bedre at hænge møllesten om deres hals og kaste dem ud i fjorden. ...Jeg siger rent ud: I burde ikke komme i guds hus, og det skal i heller ikke! ...

Men så en søndag eftermiddag kom min mor og far derud for at se, hvordan jeg havde det. Min far fik at vide, at jeg lå under kakkellovnen. Så sagde han, at det ikke var et sted at lægge et barn. Nu blev mor vred og sagde, at det er fanden huggende mig en god plads, for der triller han ikke ud af sengen, og rotterne bider ham heller ikke.

Jeg blev bange og kravlede op på min fars knæ og legede med hans urkæde til jeg faldt i søvn. Det var den eneste gang, jeg har set ham...⁴

Karls mor kommer med legetøj, som Karl og Niels i al fordragelighed leger med, og dog:

...en dag var der et stykke legetøj, vi begge ville have. Så røg vi i totterne på hinanden og rev store stakke hår af hverandre. (Karoline, mor til Niels) kom og jeg fik en endefuld. Det kom Niels også. Da jeg blev lagt i seng, lagde Niels sig ned hos mig, og vi tog om hinandens hals og kyssede hinanden. Det var den eneste gang, at vi var uenige, både som børn og voksne.

Nu var det forår, og det blev bestemt, at jeg skulle et andet sted hen...

Den dag jeg skulle af sted, sagde de, at jeg skulle have mine sager med. Jeg sagde, at Niels kunne have dem til jeg kom hjem igen. Og det så jeg igen mange år efter, da jeg besøgte ham. For jeg kunne ikke glemme dem. ...«

(Niels omtales »min fosterbror Niels« i den senere beretning)

Tæsk for at hente brændevin

... Det var hos et par folk, som havde en lille ejendom, hvor de havde to køer. De havde to børn, en pige og en dreng...og nu kom der en trist tid for mig. Manden var meget drikfældig, og så blev det sådan, at når han kom hjem om aftenen og havde nogle af de andre karle med, skulle jeg være oppe for at hente brændevin. Fik jeg nogle ører af en af karlene, blev de taget fra mig, og jeg blev skældt ud...

En dag slæbte de mig gennem en stor vanddam, så jeg blev gennemblødt og fik mit tøj revet itu. Da tog konen et stykke spanskrør og slog mig....

Karl henter fortsat brændevin til manden og hans drukfæller. Hver gang ko-

nen lægger ham i seng, forlanger manden, at han står op for at hente mere brændevin. En dag hævner konen sig på Karl:

...der kom bud, at jeg skulle komme ind. Da jeg så kom ind begyndte konen: Du handlede alligevel brændevin i aftes. Men nu kan du gå med mig. Og så satte hun mig ind til grisen. Jeg var så bange for den, at jeg gav mig til at skribe! Vil du så lade være at hente brændevin en anden gang. Det lovede jeg, bare jeg måtte komme ud.

Så en nat havde jeg ladet vandet i sengen. Da fik jeg prygl af mandens stok. Så den næste nat kaldte jeg, så fik jeg en endefuld af manden, for han ville have nattero. ...

Men desværre for Karl fortsætter dilemmaet ved køb af brændevin:

...Nu snakker vi ikke mere om det i aften. Men i morgen skal jeg nok lære dig at gøre, hvad jeg siger, kan du tro. Da det blev dag, fik jeg sådan en dragt klø, at jeg lå i sengen i tre dage og havde tabt både hukommelse og tankeevne for en tid. Men da jeg så blev rask igen, så skulle jeg ikke være der længere, for posten, der boede lige ved siden af, fortalte det til sognerådet. Og så blev der sørget for, at jeg kom derfra. ...

Hjem til mor

...Sognerådet havde lejet en lejlighed til mor. Jeg og min yngre bror skulle bo hos hende. Og snart kom dagen, da jeg skulle flytte.

Jeg kom så til min mor og det var jeg ikke så glad for, for jeg var bange for hende. Men som sagt, jeg skulle være der. Det gik også godt til henimod jul.

Mor skulle ernære os med hendes arbejde. Hun skulle strikke, spinde og væve. En gang skulle hun ud med det færdige arbejde, og jeg skulle passe min bror. Der boede to kvinder lige ved siden af. De lovede at se lidt efter os, men vi fik ingen mad. Så fandt jeg nogle gulerødder, og dem tog jeg – en til hver. Det kunne mor se, da hun kom hjem og spurgte mig, om jeg havde taget dem. Det sagde jeg ja til.

Så gik hun ud i et risgærde og skar en tyk gren af ... Den fik jeg af til blodet flød, og så blev jeg sat udenfor. Det så den ene af de to kvinder, der boede ved siden af, og hun tog mig med hjem og spurgte, hvad der var i vejen. Jeg fortalte så, at jeg havde taget to gulerødder, fordi vi var sultne, og derfor havde mor slået mig. Så sagde den ældste af kvinderne. Da skal du sandelig have en mellemmad, og det fik jeg, og så fik jeg én med hjem til min bror...

Der var engang lige efter nytår, at mor var gået ud for at samle noget ind både til føde og arbejde. Da havde jeg fundet hendes cikorie og den havde jeg spist det halve af som skrå. Da så mor kom hjem og fik det at se, fik jeg en omgang så hård, at jeg ikke turde være hos hende. Hun tog mig og huggede mig imod en dør, så den røg ud, og så kastede hun mig ud i sneen. Da blev jeg så bange, at

jeg gik bort for at komme tilbage til mit tidligere hjem (det første plejehjem) og begav mig på vej.

Det gik godt indtil et sted, hvor der var flere veje. Der gik jeg fejl og kom til en gård. Der turde jeg ikke gå ind, fordi der var en stor hund. Så vendte jeg om og måtte kravle gennem sne. Jeg kom til en anden gård, som lå lige ved siden af, hvor vi boede. Manden der havde hørt og set, hvordan det var gået. Da jeg kom der ind, var der børneselskab, men konen gav mig et stykke mad, som jeg skulle spise ved siden af kakkellovnen. Da jeg blev færdig dermed, tog manden ved min hånd og sagde, at jeg nu skulle med ham hjem. Min mor var ude for at se efter mig. Jeg kom så med ham hjem til min mor og kom i seng, og mit tøj blev tørret ved kakkellovnen.

Men næste dag sagde mor til mig, at jeg skulle gå til formanden for sognerådet for at få nogle penge til at købe ind for. Det kunne jeg ikke få, for dem skulle mor selv hente. Det blev så sådan, at mor ikke fik behov for at gå så meget ud. For beboerne kom med arbejde og mad. Så vi fik det godt. Mor blev forlovet igen med en smed, og han kom til os, og han havde gerne en flaske brændevin med...

Det blev til sidst til nattesæde, så der kunne fås kaffe og punchs. Det blev der så sat en stopper for. Vi blev forflyttet og kom til at bo i fattighuset, hvor der var flere. Der var vi en kort tid, men der var for lidt plads, så blev vi flyttet igen, og

kom i et andet hus, hvor der var en familie til. Der skulle vi så være. Men da vi havde været der nogen tid blev jeg sendt ud med mælkespande og skulle tigge mælk. Men det blev forbudt. Der blev os anvist os et sted, hvor vi kunne hente mælk to gange om ugen.

Det varede ikke længe, før det gik over i den gamle gænge igen. Så en dag kom der en herre, og han havde brændevin med. Han gav mig så meget, at jeg blev beruset. Da bad min mor mig om at gå ud, og jeg gik så hen til smeden. Der kom jeg så tit og trak i blæsebælgen for ham. Da jeg kom derhen den dag, sagde han til mig, at jeg hellere måtte gå hjem igen, for han kunne se, hvad jeg fejlede. ... Da jeg så gik hjem, gik jeg fra den ene vejgrøft og over til den anden. Det kom præsten og så. Han spurgte mig, hvem jeg var, og hvor gammel jeg var. Det fortalte jeg ham så. Jeg kom hjem og i seng, og der blev jeg syg og kastede op....

Lillebror spiller øl – Karl får skylden

...Jeg havde fået en lillesøster, som jeg undertiden skulle passe sammen med min bror. Så en dag væltede vuggen for mig, og min søster trillede ud på gulvet. Så gav hun og min bror sig til at græde, og det hørte mor. Hun kom ind, men samtidig lå hendes forlovede i sengen og havde set, hvordan det var gået til.

Jeg gik med min søster i armene og kunne ikke rejse vuggen op. Da mor kom ind, tog hun pigen fra mig, lagde hende i vuggen. Nu skulle jeg have haft en omgang. Men da stod smeden op af

sengen, og sagde, at hun ikke skulle begynde at slå mig, for jeg var uskyldig deri. Og dersom du bliver ved med at slå ham, skal jeg sørge for, at han bliver taget fra dig... Så sagde han til mig, dersom din mor slår dig en gang til, så sig det til mig, så skal jeg nok sørge for, at du skal få det godt.

Der gik et par dage, så skulle mor have noget arbejde afleveret, og jeg skulle være ene med de to små. Min bror gik i et ubevogtet øjeblik hen og trak tappen af et øl-anker. En del af øllet løb ud på gulvet. Da mor så kom hjem, bad jeg om tilladelse til at gå i byen, og det fik jeg lov til. Jeg gik, men jeg blev hentet Da havde mor fået et stykke reb, og det kan nok være, at der vankede til mig, dels fordi at øllet var spildt, og så for at jeg gik. For hun troede, at det var mig. Men den anden kone, som boede i huset havde set, at det ikke var mig. Det sagde hun. Men min mor sagde, at det havde ikke noget at sige, for jeg skulle passe på dem. Ja, ja, sagde konen, det bliver nok bedre, for nu kommer han fra dig.

Så om søndagen efter var smeden der, og han spurgte, om jeg var blevet slået. Det sagde jeg nej til. Det er godt, at du ikke vil sige noget om din mor. Men så op på formiddagen kom præsten, sognefogeden og to fra sognerådet. Og de sagde, at vi børn skulle sættes ud, og hun skulle tage en plads, for det blev jo ikke til noget, at hun blev gift. Da spurgte smeden, om de havde et sted, hvor man kunne bygge et hus, som de kunne bo i. Det blev der sagt nej til. Og dermed var

det forbi med at være hos min mor. Så hende så jeg så at sige ikke mere. Jeg kom til et par gamle folk, som fik betaling for mig.

Kommunen sætter atter Karl i pleje

Jeg kom altså i pleje igen, men nu var det under andre forhold, for nu var det kommunen, der tog affære for mit vedkommende. Og min sørgelige skæbne var beseglet for en lang tid. Og det blev et tungt og forfulgt liv, der nu fulgte, så jeg nær var gået til grunde. Jeg blev ligegyldig med alt, og det varede flere år, inden jeg kom ud af den tilstand....

I legen med andre lærer Karl at bande, og en voksen mand lærer ham at skrå.

... Det blev ved den tid, at jeg skulle lære at læse, for jeg skulle til at gå i skole til sommer. Så en dag spurgte jeg om lov til at gå i byen. Og det fik jeg også, men da konen så, hvor jeg gik hen (til manden og børnene, der skrædede) blev jeg hentet. Hun kom med et tøj, som hun lagde om halsen på mig og trak mig så bagefter sig hjem og bandt mig i ladden. Thi hun skulle i byen, og så skulle jeg ikke løbe væk imens. Jeg blev forbudt at lege med andre drenge.

Jeg fik begyndt at læse. Det varede ikke længe før jeg kendte alle bogstaverne og skulle til at stave. Det kunne jeg ikke så godt. Da det var konen, der skulle lære mig det, blev hun utålmodig og begyndte at slå, når jeg ikke kunne sige, hvad det var jeg havde stuvet sammen.

Det blev lavet sådan, at jeg skulle gå i pogeskole en dag om ugen. Der fik jeg så at vide, hvad jeg skulle lære til næste gang. Når så konen skulle læse sammen med mig, havde hun et bundt ris liggende på bordet, og dem fik jeg af, når jeg ikke kunne sige, hvad der stod. Derfor var det mange gange, at jeg gik væk, når jeg kunne se lejlighed dertil. En gang blev jeg hentet, og hun trak mig i næsen bagefter sig. Og det var der nogen, der havde set. Og de sagde det til manden. Han skældte konen ud, og jeg fik et par varme ører (af konen).

Jeg kom nu til at gå rigtig i skole, og i pogeskole. Hvert sted to dage i ugen, og det varede heller ikke ret længe, inden jeg kunne læse flydende! Hvad det angik gjorde jeg god fremgang. Nu skulle jeg til at lære udenad. Det var jeg ikke så meget for, og derfor løb jeg tit bort.

... kosten bestod hovedsagelig af kål og kartofler, men havde jeg mange triste timer, havde jeg også mange morsomme. Jeg havde engang lavet mig en flitsbue, og jeg gik ned og skød med den. Men jeg måtte ikke bruge den inde i huset. Så lavede manden en hyldebøsse, som jeg så sad og skød med om aftenen. Vi morede os alle tre. Men glæden varede mange gange kun kort. En aften jeg sad og skød, ramte jeg en kop, som stod på en dragkiste, så den væltede. Konen tog min bøsse fra mig og gav mig en på hovedet.

Har Karl stjålet en 25 øre?

Som før sagt jeg gik i skole i to hold ..., og der fik jeg flere kammerater. Så var

det en aften, der kom to af dem hen for at besøge mig. Men de skulle af sted igen med det samme. Jeg fik lov til at følge med lidt hen ad vejen. Da jeg kom hjem igen, havde konen bundet nogle stikkelsbærris sammen. Dem brugte hun til at prygle mig med, så jeg blev ophoven i ansigtet, og det kunne se ud til, at øjnene havde været i fare. Hvorfor hun gjorde det, vidste jeg ikke, og fik det først at vide flere dage efter i skolen.

Der var en dreng i pleje hos vor allernærmeste nabo. Han hed Jakob. Han havde været omme for at besøge mig, i den tid jeg var væk. Og han havde set sit snit til at tage en 25 øre, som min plejemor havde lagt til posten. Da posten kom, var den væk. Hun troede, jeg havde taget den.

Da jeg kom i skole dagen efter, så læreren, at jeg var fuld af sår i ansigtet, og spurgte, hvordan jeg havde fået det. Det sagde jeg så. Da ville han, at jeg skulle med hen til sognefogeden. Men det bad jeg om at blive fri for. Og det blev jeg så.

Så et par dage efter gik Jakob op til skolelæreren for at købe et penneskaf og en pen. Da han ville betale for det med en 25 øre, spurgte læreren, hvor han havde fået den fra. Det sagde han. Så sagde læreren til mig, at jeg skulle spørge min plejemor, om hun havde givet Jakob en 25 øre.

Da jeg så spurgte hende derom, sagde hun. Hvad er det endda, du siger. Det

sagde degnen, at jeg skulle spørge dig om..... Så gik hun op til skolen for at spørge degnen om, hvad det var. Og det fik hun at vide. Da hun kom hjem igen, sagde hun, at Jakob ikke måtte komme mere, den slemme dreng. Da jeg så kom til skole igen, sagde degnen til Jakob, at han havde taget femogtyve øre, som jeg var blevet straffet for, og så fik han af tampen.

...

Der var så en dag, at Niels Hopp var kommet først til skole, og så kom jeg. Der stod noget mad på et af bordene, og der var en flaske med brændevin, og det drak Niels af to gange. Da så degnen kom ind, spurgte han, hvem der havde drukket hans brændevin. Så sagde Niels, at det var mig. Det sagde jeg nej til. Så kan du få straffen derfor, sagde læreren. Og det fik jeg, for han turde ikke slå Niels for hans mor.

Degnen havde et par år i forvejen betalt en stor mulkt, fordi han havde slået en anden dreng.

Da sagde jeg til mig selv, at det skulle degnen komme til at fortryde. Der gik nogle dage, så stod degnen lige foran mit bord, som sædvanlig med en lang pibe. Den langede han mig en af, så spidsen ramte lige over det ene øje, så blodet løb ned over ansigtet.

Så gik jeg ud af skolen og hen til sognefogeden. Men der fangede degnen mig ...inden og trak mig med til skolen. Da vi kom ind i skolen, sagde han: Nå, så du ville melde mig. Jeg kom med ind og blev vasket og fik et hæfteplaster på.

Plejefar dør – plejemor bliver endnu strengere

...Jeg havde en dag fået noget sne i mine træsko, og mine strømper var våde. Ane tog dem og gned mig i ansigtet med dem til min næse kom til at bløde. Da jeg gav mig til at græde, sagde hun: Hvad fanden tuder du for. Det var den første gang, at jeg hørte hende bande. Næste morgen fik jeg min davre i sengen. Da jeg skulle op, kom hun med mine strømper. Bankede alt det sand og støv, der var i dem, af i hovedet på mig. Jeg fik så den formaning, at nu kunne jeg bare prøve at få dem våde igen, så skulle de blive slidt op på mine »kjæver«. Det kunne jeg stole på.

Men da jeg så kom i skole igen, gik det galt. Det var blevet tøjvej og isen var ikke sikker. Men vi var nogle stykker, der vovede os ud på den. Samtidig var der nogle, der gik og huggede isen løs ved land. Enden blev, at de 24, der var ude, gik ned og måtte kravle i land. Da vi kom op, sendte degnen os hjem for at få tørt tøj på.

Da jeg kom hjem, skulle jeg i seng, for at mit tøj kunne blive tørt. Jeg havde ikke andet at tage på, og siden fik jeg ikke lov til at gå med helstrømper (lange strømper op over knæene). Så jeg fik frost i både hænder og fødder. Så det var knapt jeg kunne gå. Og jeg blev heller ikke holdt ren. Det opdagede degnen, og jeg skulle sidde for mig selv.

Der blev klaget til sognerådet derover, og det blev Ane så vred over, at hun

kom op til skolen med et stykke reb og bandt det om halsen på mig og trak mig hjem og bandt mig ude i laden til det blev aften. Så kom jeg ind og skulle læse, for det skulle også passes, og det blev det også. Jeg ville gerne læse bibelhistorie, og den lærte jeg, så jeg kunne forklare den til eksamen, og det blev jeg rost for af alle.

Men så en dag gik jeg hen til vor nabo, og der kom Ane og hentede mig med et stykke reb og trak mig hjem i det. Det så naboen, og han gik hen til en fra sognerådet og sagde ...at jeg stod bundet i laden. Ane var ikke hjemme. Men hun kom, og så talte de sammen om, at jeg skulle have noget nyt tøj. De kom ind i laden, og der så han (sognerådsmedlemmet) så, at jeg stod bunden. Da spurgte han, hvorfor jeg var bundet. Da han havde fået besked derpå, sagde han, at jeg ikke måtte gå nogen steder uden at få lov. ...Så sagde han til hende, at hun skulle sørge for at holde mig ren. Jeg skulle ikke sættes til side i skolen, fordi jeg ikke var ren. Hun fik hendes betaling derfor, men nu kom der en fattiggård, så kunne jeg komme der.

Nu måtte jeg ikke gå nogen steder mere, men skulle følge Ane, hvor hun var. Hen på sommeren fik jeg mæslinger og lå i sengen nogle dage. Da jeg kom over det, blev jeg syg og fik opkastninger. Det var store orm, der kom op, så fik vi noget derfor. Derpå fik jeg en stor byld midt på det ene skinneben, så jeg ikke kunne gå. Det blev Ane ked af. Det var ligesom altting ville hænge på mig. Da jeg så kom

over det, fik jeg at vide at min mor var død af tyfus. Så stod jeg helt forældreløs og blandt bare fremmede. Da var jeg otte år (1882), og skulle snart ud at tjene.

Der gik en tid og jeg kom til at gå en del omkring hos naboerne og særlig hos de unge folk, hvor jeg skulle vugge den lille pige, som fik skæbnesvangre følger siden. Det blev november, og jeg skulle flytte igen, og denne gang på en fattiggård, hvor der var flere i min alder.⁵

Karl bliver fattiglem

Jeg kom så på fattiggården (efterår 1882), og derfra skulle jeg gå i skole hver dag. Vi var seks...jeg skulle bære vores mad hver dag. Jeg havde ingen vanter, så jeg fik frost i mine hænder. Og der blev store huller på dem, men derfor blev forholdet i skolen ikke bedre. Det blev snarere værre. Bestyreren havde selv otte børn, hvoraf de fire gik i samme skole. Bestyreren var en brutal herre over for alle de gamle fattiglemmer, der var der. Der var i alt ti gamle og enogtyve børn i en alder fra en til fjorten år.

Hyrdedreng - forår 1883

Da jeg nu var så stor, blev jeg sendt ud at tjene, og det på en gård, hvor jeg skulle passe fjorten store stude, som var noget større end jeg selv var. Det kunne godt gå, når...jeg ikke skulle noget andet. Der var tre karle, hvoraf den ene skulle være i kostalden. Det var ham, jeg skulle vejledes af. Han hed Kristian. Han skulle hjælpe mig med at få de store stude ud, men det var altid med en hel del ubehageligheder.

Der gik en tid, men så en dag sagde bonden, at jeg skulle plukke roeblade til kørerne, og det skulle jeg gøre medens de andre sov til middag. Skal Kristian ikke hjælpe mig, for jeg kan ikke godt trække vognen. Men det måtte han ikke, og det blev sådan, at jeg skulle arbejde, når de andre sov om middagen.

Der gik nogen tid, så fandt Kristian på...at prygle mig, når jeg ikke trak roebladene hjem, men det kunne jeg ikke, og derfor lod jeg dem stå. Så sagde bonden, at Kristian skulle hjælpe mig, og han skulle også hjælpe mig med at få studene ind om aftenen. Det blev han gal over og slog mig ved enhver lejlighed.

Hen sidst på sommeren skulle studene gå løs på marken. Nu var det sådan, at degnen havde roemark til den ene side og en gårdmand havde roer til den anden side. Der skulle jeg så gå og passe på de løse kreaturer, og jeg havde kun en lille stok i hånden dertil. Det blev så sådan, at studene løb hen i degnens roer, da der ikke var mere græs. Og når jeg så fik dem drevet tilbage, løb de hen i gårdmandens roemark.

Så var det en lørdag, at degnen klagede over, at kreaturerne gik for meget i hans roer. Så kom Kristian derud, og han havde en pisk og hjalp mig med at få studene ud af degnens roer. Så spurgte jeg Kristian, om jeg måtte låne pishen. Det sagde han nej til. Men jeg kunne få noget af den, og så pryglede han mig, medens kreaturerne løb hen i gårdmandens roer. Det havde bonden set, så han gik

hen og klagede over, at karlen slog drengen, mens kreaturerne løb i hans roer.

Da jeg kom hjem om aftenen skulle Kristian hjælpe mig. Det gjorde han også, men så måtte jeg ikke sige til bonden, at han havde slået mig. Det kom bonden og hørte, og han skældte Kristian ud. Han fik en omgang klø. Da bonden var gået, slog Kristian mig igen. Han lovede mig...at sige til karlene, at hvis jeg sladrede, kunne jeg få en omgang af dem. Men det blev der ikke noget af, for de hørte, hvordan det var. Da vi kom ind til aften, fik jeg besked på, at kreaturerne ikke mere skulle ud. Jeg skulle hjælpe til i kostalden om morgenen og ellers hjælpe til med at køre roer hjem.

...så var det engang, at en roe ramte vognen og strøg den ene karls arm. Han blev gal og sagde, at jeg ville slå ham ihjel. Og så gav han mig en virkelig dragt klø.

Vi blev færdige med at køre roer, og fårene kom løs. Så skulle jeg passe på dem. En morgen jeg kom hen i kostalden, ...blev jeg sat til at læsse roetoppe af en vogn. Det ville jeg bruge en fork til. Den tog Kristian fra mig, for den ville han selv bruge, og jeg kunne bruge hænderne. Jeg tog en greb og læssede af med den. Da han så det, slog han mig. Jeg gik ind i kostalden, så tog han mig og bar mig over i hestestalden, hvor en af karlene tog et skaglereb og gennempryglede mig. Så blev jeg bange og gik hen og puttede mig, til de var gået ind til morgenmad. Da løb jeg hen til skolen,

som var lige ved. Der var jeg så til frikvarteret. Da fik pigen mig at se, og jeg blev hentet hjem til frokost. Da jeg var færdig med den, fik jeg en omgang mere og blev sendt i skole. Da jeg så kom der, fik jeg igen en omgang af degnen, fordi jeg kom for sent. Det var så flere gange prygl den dag...., men da jeg kom hjem om eftermiddagen, ville Kristian igen til at slå mig, men jeg kom ud af kostalden, og gik hen i fårestien og lagde mig i noget hø. Og der fandt bonden mig. Jeg lå og sov. Han tog mig med ind og næste dag blev jeg sendt hjem. Det var så den første plads, jeg havde.

Fattiglem på fattiggården 1883-84

Jeg kom så hjem og skulle gå i skole hver dag. Men det blev forholdene ikke bedre af, for det var sådan, at blev der lavet noget, fik jeg straffen....

Jeg kunne ikke så godt følge med til at begynde med, så fandt jeg ud af, at når jeg var i skole, og det ikke var min skoledag, kunne jeg læse mine lektier, så på den måde gik det fremad.

Så en dag jeg sad og læste, kom degnen og spurgte, hvad jeg bestilte. Så fik jeg en på siden af hovedet og fik at vide, at jeg ikke skulle læse lektier i skolen. Så spurgte jeg, hvor jeg da skulle læse dem, når jeg skulle sidde i skolen hver dag. Ja, det skulle jeg gøre om aftenen. Det kan jeg ikke! Og det kunne jeg ikke, for vi var tolv, der sad imellem hinanden og læste på hver sit, så det var ikke til at holde tankerne samlede.

Derefter læste jeg om morgenen, og jeg kom for sent i skole. Det blev ved hele vinteren. Men så havde jeg også læst mine bøger, og kunne dem udenad...Og det blev forår, og jeg kom igen ud at tjene.

Hyrdedrengen får ingen prygl

...og det var på en større gård, der var otte køer og to stude, tyve får. Jeg kom i plads midt i marts, for at jeg skulle lære at røgte, inden karlene rigtig skulle i marken. Og den tid der var mellem, at jeg skulle røgte, skulle jeg vogte fårene, indtil de kom i tøjret.

...fårene kom i tøjler og kreaturerne på græs, og de var i to hold. Der var en halv mil imellem.

Om morgenen klokken halv fire skulle jeg have studene ud, mens pigerne malkede. Så skulle køerne og fårene flyttes og det inden davretid. Når jeg så havde spist, så kunne jeg begynde at løbe som en besat for at komme omkring og få flyttet kreaturer. Derpå hjem og gøre rent i kostalden, og så af sted igen. Omkring og flytte det alt sammen, og hjem igen og gøre rent i svinestalden. Og så skulle der igen flyttes, men da skulle jeg begynde modsat af de andre gange. Straks jeg var færdig med at flytte køerne skulle kreaturerne hjem, og så køerne bagefter. Det eneste gode var, at jeg fik en god kost, og karlene ikke måtte slå mig.

...Når jeg så havde fået køerne ind, skulle jeg enten feje gårdspladsen eller hakke roer lige til middag. Når jeg havde

Ramsing gamle skole. Senere foto.

spist skulle jeg ud og flytte får, men da behøvede jeg ikke at løbe så stærkt, for det var i den tid, de andre skulle sove. Så efter kaffetid skulle jeg hjælpe til ved et eller andet til klokken fire. Så skulle køerne ud, så kunne jeg passende få ungkreaturerne ud ... derpå skulle der gøres rent i stalden. Og det var så mit arbejde sommeren igennem. Men de to dage om ugen jeg skulle i skole, skulle jeg have alle kreaturerne og fårene flyttet inden og være i skolen klokken seks morgen. Så der skulle løbes, for der var en god halv mil.

Bispevisitat i skolen

... midt på sommeren havde vi bispevisitat. Vi var alle mødt i god tid, og havde leget lidt. Da var jeg så uheldig at slå to ruder itu, inden vi kom ind.

Så blev der sagt, at der var to ruder slået ud. Biskoppen spurgte: hvem har gjort det? Så rejste jeg mig og sagde: det har jeg gjort..... Og så måtte jeg forklare, hvordan det var gået til. Ja, det er godt,

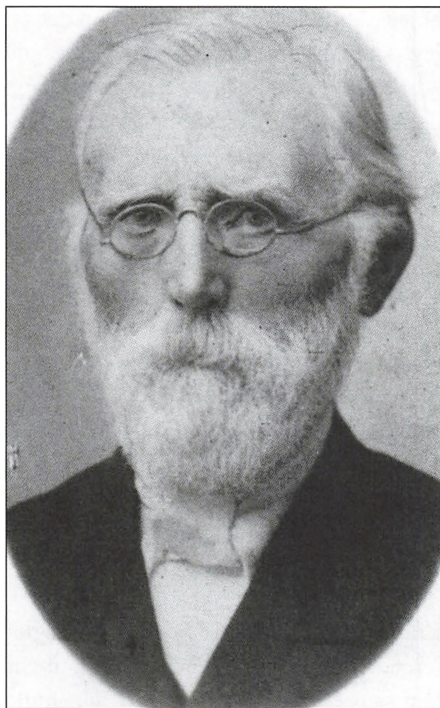
sagde biskoppen, at du følger sandheden. Bliv ved med det.

Vi blev hørt i de forskellige ting og blev kaldt op fire og fire. Så til sidst var der en tjenestedreng og mig tilbage. Biskoppen sagde, at dem kan det vel ikke nytte at høre. Så sagde en fra skolekommissionen; jo, lad os høre dem.

Vi kom op og begyndte at fortælle, og det gik stærkt. Der blev sagt: én ad gangen. Da vi var færdige, sagde biskoppen. Det er nok to fattigbørn, siden de sidder der (nederst). Det er ellers en meget tynd lærdom, De har, hr. Primdal. De skulle sætte deres børn efter flid og ikke hartkorn.

Hyrdedrengen får alligevel pisk

Da vi var færdige med høst skulle studene gå løse, fordi der ikke var noget græs til dem. Jeg skulle passe på dem. Det gik så godt en tid, men der blev mindre græs, så det blev vanskeligt at styre dem. Så en dag kom manden og traf nogle stude inde på en roemark, mens jeg var ef-

Knud Primdal. Lærer ved Ramsing skole 1869-1912.

ter nogle andre, der var på vej hen i en anden roemark. Da jeg kom efter dem, som manden var ved, tog han mig og løftede mig op, og slog mig mod jorden, så jeg ikke kunne rejse mig lige straks. Så tog han min pisk og gennemhøvlede mig, så jeg næsten ikke kunne røre mig. ...Nogle dage efter blev studene bundet ind og skulle hjem efter syv måneders forløb. For al den mas fik jeg ti kroner i løn.

Læreren tamper løs

Jeg kom hjem for vinteren og skulle gå i skole hver dag. Så kom degnen i tanke om, at han kunne straffe mig med, at jeg

ikke måtte være med i læsetimen. For straffes, det skulle jeg, og det på enhver tænkelig måde. I stedet for at være med i læsning skulle jeg stave sammen med min tidligere fosterbroder, Niels og skiftevis med en pige. Så en dag får degnen fat i en bog, der var skrevet i, og det var noget så råt, at man måtte skamme sig ved at udtale det, og så siden at sætte det på papir.

Så sagde degnen til mig: hvad er det, du har skrevet i bogen? Jeg har ikke skrevet noget, sagde jeg. Det tror jeg ikke på. I alle tilfælde kan du få straffen derfor. Og så fik jeg en omgang af et stykke reb. Da han var færdig med at slå, sagde jeg tak. Og det havde til følge, at jeg fik en omgang til. Så spurgte han mig, om jeg nu kunne sige tak. Ja, det kan jeg godt. Så sagde han: du er en forfærdelig dreng, men jeg skal nok lære dig, kan du tro. Ja, men jeg har ikke skrevet det, for jeg har ikke skrevet i nogen bog.

Drengen der havde skrevet det hed Marinus og var fattiggårdsbestyrerens søn... ...en dag stod Marinus og jeg ved gangdøren ind til skolen. Da råbte han efter nogle piger, noget så råt, at jeg ikke vil skrive det. Der var (en af pigerne som) sagde til degnen, at det var mig, der havde råbt efter dem.

Så sagde jeg til Marinus, hvorfor han gjorde det. Nu bliver degnen vred. Pyt, sagde han, du får hug derfor, så det gør ikke noget.

Og ganske rigtigt næste dags morgen kom han med tampen ...og begyndte at

slå, og sagde, at han skulle lære mig at råbe efter piger. Så kom hans datter ind.... Du skal ikke slå ham for det var ikke ham. Han sagde ingenting, og du ødelægger ham bare. Læreren svarede: Det er lige meget, nu skal han straffes. Da vi kom ud på legepladsen gav jeg Marinus en god dragt klø, men så fik jeg igen af degnen.

Så en dag vi havde regning, kom degnen bag ved Marinus, og så at han sad og skrev det (rå) i en regnebog. Så det er dig, der skriver i bøgerne. Ja, nu fik Karl straf derfor forleden dag, så det slipper du for, men du får da et brev med dig hjem.

Brevet rev Marinus i bare småstumper, da han kom udenfor. Men så kom han ikke mere i den skole, for han kom ud at tjene.

Tolvårige Karl møder Trine

”...Året efter kom jeg ud igen og kom i en anden skole, hvor jeg gjorde god fremgang. Bonden jeg var hos havde mange børn. Jeg skulle have 11 kroner og et par træsko for sommeren, og så kunne det godt gå, for han var i grunden en flink mand. Men det var ikke så godt med kosten.

Der var seks køer, tolv ungkreaturer, (3 stude og nogle får), der det meste af tiden gik løse i indhegningen. Der var et stort mosebrug (til gården).

...Bonden gik gerne bagefter mig, for at se om jeg snakkede med nogen. For det måtte jeg ikke, for han var bange for

at jeg skulle få noget at vide, men det vil jeg ikke nærmere ind på. Men han sagde gerne, at han ville skære ørene af mig, dersom jeg ikke flyttede og vandede kreaturerne og passede på, at de ikke gik i tørvegravene.

Så en dag kom han og så, at jeg var i en grav for at hjælpe to store kalve op. Da jeg havde fået dem op, løb jeg hen til nogle andre kreaturer med bonden bagefter med et stykke reb. Der var et kreatur løs, og der skulle jeg bruge et stykke af rebet. Jeg hen til ham og spurgte, om jeg kunne få et stykke af det reb, som han gik med. Det fik jeg. Og fik det hele ordnet og kom hjem til middag og spiste.

Efter middagen sagde bonden til daglejeren, om han kunne holde mig, mens han skar et hak i hvert øre, for nu skulle jeg fanden tage mig nok lære ham at passe på, at høvederne ikke gik i tørvegravene. I dag var han ved at drukne sig selv, for at få to op, og det vil jeg ikke have, at han sætter sit liv i vover for. Ellers er han såmænd dygtig nok.

Nu havde han en datter, der hed Trine...på alder med mig. Vi gik i skole sammen, og vi hjalp hinanden om aftenen med vore lektier. Det syntes bonden godt om, men konen kunne ikke så godt lide det. Men hun fik ikke noget at skule have sagt i den sag, for Trine ville være hos mig, og vi var gode venner. Når drengene i skolen ville drille hende, tog jeg altid hendes parti. Og jeg var den stærkeste i skolen.

Da så det blev efterår kom kreaturerne til at gå løse og fårene ligeså, og de gik mellem hinanden ude i mosen, og der skulle jeg gå og passe på, at de ikke gik i tørvegravene. Der skulle jeg være uanset vejret. Når det var alt for koldt kom Trine gerne med et ekstra stykke mad, og det var noget, der var godt...Jeg havde kun et sæt tøj, og når det var vådt, sørgede Trine altid for, at det blev tørt ved komfuret. Så hun var en sød pige, og også fars pige...

En aften sagde karlen, at jeg kunne hjælpe med at skære hakkelse. Jeg kom så med ud i stalden for at hjælpe. Så kom Trine derud ..., da hun så, at jeg skulle trække maskinen, gik hun ind. Så aftenen efter talte karlen igen om at skære hakkelse. Da sagde bonden nej. Du får din løn for at passe heste og skære hakkelse, så det skal drengen ikke gøre...

Engang havde en stud jaget et stort lam ud i en dyb grav, og jeg kunne ikke nå den. Så løb jeg hjem, og sagde det til bonden, og han sagde til karlen, at han skulle spænde for og tage nogle reb med og det store kar og brandhagen. Jeg løb, alt det jeg kunne derud og trak af tøjjet, og var ved at gå ud i vandet. Men bonden var lige bagefter mig, og han råbte, at det måtte jeg ikke. ...Jeg stod og græd over det. Det skal du ikke græde over, sagde bonden.

Nu var vognen kommet og karret blevet sat i vandet med et reb omkring, ligesom jeg fik et reb omkring mig. Og jeg fik et stykke reb med til at sætte på lammet. Og vi blev trukket op, og lam-

met kom på vognen. Jeg fik kreaturerne hjem.

Men lammet blev slagtet, og da jeg kom ind til mellemmad, fik jeg to snaps og en punch. Manden var i godt humør, fordi han kom tids nok til at forbyde mig at gå i graven, for den var 4 alen dyb og fuld af vand. Men jeg var stadig ked af, at det var gået sådan. Det havde jo gået så godt hele sommeren. Men dertil sagde manden, at det skulle jeg ikke bryde mig om, for der skulle slagtes nogle lam alligevel. ...Efter den tid fik jeg en snaps til min mad hver aften, for at jeg ikke skulle blive forkølet. Og så gik tiden til november, og jeg skulle hjem igen.

Degnen på vinterskolen forløber sig

Da jeg kom... tilbage i den gamle skole, sagde degnen til mig, at jeg kun skulle være med til at læse, når der skulle være genfortælling. Men der var to, som jeg skulle stave med. Så blev jeg gal og spurgte, om det var mig eller degnen, der skulle lære børnene noget. Derfor fik jeg en omgang af tampen og blev sat ned til det nederste bord. Det tog jeg mig ganske let. Men jeg fik alle børnenes sympati derfor.

Men stave med de to, kom jeg ikke til lige straks. Det blev lærerens ene datter sat til. Men jeg kom ikke med i læsning, men sad og læste ... for mig selv. Da vi skulle regne, tog jeg den slags regnebog frem, som jeg var vant til at regne i. Men den tog degnen fra mig og gav mig første del og sagde, at jeg skulle begynde forfra. Da spurgte jeg ham, om det var meningen, at jeg ikke måtte lære noget. Så fik jeg igen en omgang, og han

sagde, at han skulle nok lære mig næsvished. Det behøves vist ikke, sagde hans datter, for du er ikke god ved ham. Det siges, at i en anden skole, der var han flink. For jeg var sammen med en pige, som havde gået til skole sammen med ham i sommers. Og der var de glade for ham. Da skal jeg sandelig nok lære ham at gøre, hvad jeg siger.

Men det blev ikke helt sådan. For jeg lærte i min fritid. For jeg ville frem, og derfor regnede jeg i smug. Så en dag spurgte den ene af de to, der skulle staves med, en lille pige, om jeg ikke ville hjælpe hende, for hun var ked af degnens datter, som ville nappe hende. Og den anden sagde ligeså. Det lovede jeg så. Og det sagde de to så til datteren, og så kom jeg til at læse med dem.

Der gik nogen tid. Så en dag var der en dreng, der trådte et bræt i gulvet. Det gik jeg henover og faldt igennem. Så begyndte læreren: nu skal jeg sandelig lære dig. Skal du splitte gulvet ad. Jeg svarede: det har jeg ikke gjort, det har Jakob. Det gør ikke noget, for du får straffen derfor, sagde degnen. Og så fik jeg af tampen. Så sagde de andre, at det var godt, nu kunne de bare sige, at det var Karl, så bliver vi fri.

Så et par dage derefter ville Jakob sidde ved mit bord, og det ville jeg ikke have, så jeg skubbede ham ud på gulvet. ...Så satte Jakob sig igen, men han røg på gulvet anden og tredje gang. Så kom degnen med tampen, og jeg fik fem af den. Så spurgte han mig, om jeg ville sætte

mig ned. Jeg sagde: Det er ikke Jakobs plads. Så fik jeg fem i bagehovedet. Han spurgte igen, om jeg ville sætte mig ned. Nej sagde jeg. Da skal jeg sandelig lære dig. Så tog han mig i håret og trak mig ud på gulvet, og så fik jeg for alvor. Så spurgte han mig: vil du sætte dig ned. Nej jeg vil sku ikke. Og bander du på. Så fik jeg atter af tampen, indtil han igen spurgte mig. Vil du sætte dig ned. Det svarede jeg ikke på.

Ja, når du ikke svarer, så er det, det samme som, at du ikke vil. Jeg skal bevæge dig, kan du tro. Og så fik jeg hovedet imellem hans ben og skulle i strambuks. Men da bed jeg ham i hans ene lår, alt hvad jeg kunne. Så smed han tampen, og sagde, jeg havde bidt ham. Der var flere af børnene, der græd. Da jeg kom på plads, sagde han, at jeg var den værste dreng, han havde haft med at gøre. Og så sendte han bud efter formanden for skolekommissionen, om han ikke ville komme og sætte sig lige bag ved mig.

Formanden kunne se, at jeg var blodig om halsen og i nakken. Så begyndte degnen at klage over mig. Og han syntes, jeg skulle ud af skolen. Da sagde formanden: nu må du hellere se at få det ordnet på en anden måde, for det her ser ikke så godt ud for dig. Du har nok igen slået for hårdt. Du ved vel nok, hvordan du har det. Desuden er det nok ikke første gang, at du har slået ham, så blodet har løbet, efter hvad flere af børnene siger. Så du må hellere se at få ham til at blive her, og så lade være med at slå ham så meget for en anden gangs skyld.

Jeg blev i skolen. Men inden jeg gik hjem, kom jeg med ind og blev vasket. Men dermed var det ikke slut.

For der gik ikke mange dage, før der var en pige, der havde lavet noget. Og så sagde hun, at det var mig, der havde gjort da. Da tog degnen mig i begge ører og løftede mig op over bordet. Ørerne revnede, så blodet løb. Men da han fik det at se, kom jeg med ind og fik noget bundet om. Da var der en dreng, der spurgte om begge ører var revet af. Nej ikke helt, svarede jeg.

Der gik igen nogle dage, så vankede, der igen. Da fik jeg et par på hovedet, så jeg trillede om. Da sagde den samme dreng. Det er godt gjort, at rive ørerne løse den ene dag, og så slå dem fast den anden dag. Og hvad det var for, det vidste jeg ikke. Men fik det at vide bagefter. Det var, fordi jeg havde vist en anden dreng, hvordan han skulle regne hans stykke.

Så var der engang noget efter, at jeg havde været hjemme og spise til middag. Så kom jeg ifølge med degnen til skolen lige som, der blev kaldt ind. Da vi var kommet ind, var der revet en liste af en dragkiste, som stod i skolen. Degnen spurgte, hvem der havde gjort det. Og det kan ikke nytte at I siger, det er Karl, for han har ikke været her i middag. Men dersom I ikke vil sige det, skal I få af tampen alle sammen. Degnen gik hen for at hente den, men den var væk, for den havde degnens datter brændt den dag, han slog mig så voldsomt. Så gik han ind for at hente et nyt. Da han kom med det og skulle til at begynde, rejste

jeg mig op og sagde, at han endelig ikke måtte glemme mig. Da lagde han tampen væk så vi blev fri alle sammen. Og det blev forår, og jeg skulle igen ud at tjene.

Karl viser handlekraft og vovemod

Jeg kom til at tjene hos en mand, som havde to store gårde. Den ene hed Holmgård og den anden Kjærgårdsholm...Da kreaturerne skulle ud, kom jeg til Kjærgårdsholm, der var fire karle af dem, der kaldtes børster, og en forvalter. Jeg skulle hjælpe en gammel røgter med kreaturerne...

Jeg kom godt ud af det med de tre af karlene, men forkarlen Esper var...altid efter mig...

Jeg havde en halv mil til skole, og der skulle jeg være klokken seks. Jeg skulle have tyve kreaturer ud først. De tyve kreaturer og tolv heste skulle jeg passe, flytte og vande. Den ene hest var en lille mørk brun hoppe, der var så ondskabsfuld, at karlene ikke kunne komme til den. Der skulle to til, for at spænde den for, og de havde hver en pisk, hvilket var forkert.

Til at begynde med var der kun tre heste jeg kunne ride på, men det blev bedre efterhånden, som jeg lærte dem at kende. En dag havde jeg dem alle på en gang med hjem til vandtruget. Da kom forvalteren hen til mig og sagde, at jeg ikke måtte tage mere end fire heste af gangen, for jeg kunne risikere at blive slået ihjel. Det går nok, svarede jeg. Men jeg måtte ikke.

Så en dag havde jeg kun den gale, jeg skulle have med ud i marken. Den var bundet fast til muren og var blindet. Jeg gik ind og fik noget brød, som jeg gav den af hånden. Så løste jeg den og tog bindet af hovedet. Så sprang jeg op på den og red på den ud i marken. Da jeg havde sat den og flyttet de andre, kom Esper hen til mig og slog mig i jorden og slog mig i ansigtet, så blodet løb ud af næsen på mig.

Jeg gik til mit arbejde igen, indtil det blev middag. Da jeg kom ind i folkestuen, havde jeg lidt blod i ansigtet. Så spurgte en af de andre karle, hvorfra jeg havde det. Det er Esper, der har slået mig. Hvad er det? sagde Esper. Jeg har ikke slået drengen. Jo du har, sagde tredjekarlen, for det så jeg. Men det skal du ikke gøre igen, for han er en flink dreng, til at passe det han skal.

Karl pjækker fra gymnastik

...En dag jeg skulle i skole, sagde forvalteren til mig, at jeg skulle komme hjem, når de almindelige timer i skolen var forbi. Det gjorde jeg så, men sagde til karlene, at det fik jeg nok klø for. Så sagde de, at jeg nok skulle blive fri, dersom jeg løb hovedet ind mellem benene på degnen, så han faldt på næsen.

Da jeg kom i skole næste gang, sagde degnen til mig, at jeg løb fra gymnastik sidste gang. Så sagde jeg, at forvalteren havde sagt, at jeg ikke skulle gå i skole og springe halvtosset. Degnen sagde til mig, at jeg kunne sidde inde i skolen, mens vi andre gør gymnastik. Da de var

kommet ud, stak jeg ud af vinduet og løb hjem.

Da jeg kom i skole igen, begyndte degnen lige efter andagt at fortælle, at da han sidste sommer var i København var han inde for at se på nogle, der spillede komedie. Og det fik de deres betaling for. Nogle fik 10 øre andre 25 øre. Sådanne var der her en dreng, der spillede komedie ud af vinduet forleden dag. Nu skal han også have sin betaling.

Der var en stor firkantet plads foran det bord, jeg sad ved og døren. Der kom han så med spanskkrøret...: nu skal du have 10 af spanskkrøret som betaling. Nu kan du komme herhen. Men jeg tog karlens råd og løb hovedet imellem benene på ham, så han faldt. Og så løb jeg hjem.

Jeg fortalte forvalteren, hvordan det var gået. Han lo, så det klukkede i ham, og spurgte mig så, hvordan jeg ville klare den til næste gang. Det går nok, sagde jeg.

...Da jeg gik i skole den næste dag, så jeg præsten køre til byen. Så jeg gik frit til skole....Degnen kom og sagde: nu kan du komme med mig Karl. Vi skal ud at gå en lille morgentur. Det kan vi godt, sagde jeg. Da vi kom om til præsten, sagde pigen, at han ikke var hjemme og kommer heller ikke hjem det første par dage. Så gik vi tilbage til skolen igen. Da vi kom der, sagde degnen: når du ikke kommer i skole for andet end at sove og spille komedie, så kan du gerne blive hjemme. Så gik jeg hjem og fortal-

te forvalteren, at degnen havde sagt, at når jeg ikke ville andet end sove og spille komedie, så måtte jeg blive hjemme. Det er godt, sagde forvalteren, så skal du heller ikke derover mere. Det hørte Esper, og han blev så gal derover, at han sagde: den fandens knægt kan gøre, som han vil. Men jeg skal satan sprække mig nok lære ham noget andet.

Karl undgår 25 slag med spanskrøret

...Så kom der bud, at jeg skulle til Holmgård og samtidig kom der to drenge for at hente mig. Jeg skulle (tilbage) i skole.

Jeg gik med derhen. Da jeg kom ind i skolen, satte jeg mig på min plads. Da det blev frikvarter, var jeg med ude at lege, og vi var nogle stykker, som havde opholdt os på vejen uden for vinduerne. Og det havde degnens kone set. Hun led meget af migræne, så hun blev irriteret over, at vi var der.

Da vi kom ind, sagde degnen til mig: Du Karl kan komme her op og få 25 af spanskrøret. Jeg gik derop. Ja, du skal have 25 slag, fordi du var med til at løbe uden for vinduerne, og så noget fra tidligere tid.

Må jeg så få min skoleseddel! Hvad! sagde degnen. Må jeg få min skoleseddel, for nu flytter jeg, sagde jeg. Du kan vel blive her til efter skoletid. Nej, det vil jeg ikke. Jeg går nu. Jeg fik min skoleseddel og gik hjem igen.

Du kommer så tidlig. Ja jeg ville ikke have degnens slåen. Ja, så kan du altså passe dit arbejde i dag. Men i morgen

skal du rejse...og på den måde flyttede jeg fra Kjærgårdsholm.

Gode tider på Holmgård

Jeg kom så som før aftalt til Holmgård. Der skulle jeg passe 24 køer. I den tid jeg skulle passe køerne måtte karlene ikke kalde på mig. Det ville manden selv gøre. Jeg fik lov til at sove i to timer. Så kom jeg op og fik min kaffe og mad. Jeg fik køerne ud. Så en dag spurgte manden mig, om jeg turde vande hingsten. Det sagde jeg ja til. Og det gjorde jeg så. På den måde kom jeg til at passe alle fem heste. Der var mange gange, at jeg kom med i lettere arbejde. Jeg havde det godt.

....

Vi havde også 10 gæs, som jeg skulle vande flere gange om dagen. Så var det engang i høsten, at den ene af høstkarlene, en gift mand, væltede trugene, ligesom jeg havde fyldt det til middag. Det havde både manden og de to karle set. Da vi spiste, sagde den gifte høstkarl, at han ikke syntes, at den dreng skulle have noget at æde, når han ikke vil give gæsene vand. Trugene var tomme, da jeg gik ind.

Ja, da du har selv væltet dem, siger så den ene karl. Jeg så satan skændende mig, at han bar vand til dem....Men jeg kom til at bære vand igen, og høstkarlen fik en lussing af forkarlen....

I skolen gik det godt fremad, og der var ikke noget at bemærke andet end godt. ...

Imidlertid blev gården solgt, og jeg skulle flytte til oktober. Jeg skulle med det

første læs, for jeg skulle hjælpe til med at læsse af. På den måde kom jeg så til Kjærgårdsholm igen. ...

Det blev hen på den tid, hvor der kom bud, at jeg skulle komme hjem for at gå i skole og til præst. Jeg hentede min skoleseddel og kom hjem, og skulle begynde vinterskolen.

Succes i skolen – vinteren 1887-88

...Den første dag havde det frosset så stærkt, at isen kunne bære om morgenen. Og vi var nogle stykker, der var gået ud på isen. Her løb og legede vi så længe, at vi kom for sent i skole. Vi måtte ikke gå ind til religionstimen, så vi stod i gangen og frøs. Så gav vi os til at prøve kræfter, og det forstyrrede skolegangen. Så kom der bud, at vi skulle være stille. Det gik ikke lang tid, så begyndte vi igen, og ...vi tørnede ind i døren, så det rungede i hele skolen.

Da kom degnen med tampen og spurgte, hvem det var. En gårdmandssøn, så tampen og sagde, at det var mig. Jeg stod bag ved døren og kunne ikke dække mig. Så langede han mig sådan en oven i hovedet, at jeg fik mærke af det for livet. Av for fanden i helvede, sagde jeg. Derover blev degnen så betuttet, at han sagde: nu kan I komme ind i skolen.

Jeg gik op til degnen med min skoleseddel og gav ham den. Da spurgte han mig, om vi nu skulle have det ligesom sidst. Dertil svarede jeg. Det må du selv om, for skal jeg straffes, for hvad de andre gør, da skal jeg nok drille dig så grundigt, at du skal blive ked af det. Men

skal jeg ikke straffes for andet end det, jeg selv gør, så skal du ikke få noget at bebrejde mig.

Det var min indgang til den vinter, og det gik over al forventning. Jeg gjorde god fremgang. Jeg blev nummer et i klassen. Det blev sådan, at jeg kom til at hjælpe degnen med arbejdet, og havde det rigtig godt i skolen hele vinteren.

Det frøs temmelig hårdt den vinter. Så var det en søndag, vi var tre kammerater, der var ude på en stor vig på skøjter. Og bedst som vi løb, kom den ene af os ud på en våge, som der var noget tynd is på. Den kammerat der var nærmest ved ham, ville tage fat på ham, men gled. Men ham fik jeg fat på, så han ikke kom helt ned. Og så lagde jeg mig fladt ned på isen med den halve krop ud over vandet. Derved fik jeg fat på den anden kammerat og fik ham op. Han var fuldstændig gennemblødt, for han havde været under vandet. Jeg måtte hjælpe ham hjem. Der var halvanden mil. Den sidste kvarte mil måtte jeg bære ham. Men det gik og jeg fik rosen i ansigtet og måtte holde sengen i en måned. Men jeg blev rask og kom op, så jeg kunne blive konfirmeret, og det blev jeg den ottende april, så var mine gode dage forbi.⁶

Den brutale gårdejer

Den syttende april (1888) flyttede jeg til min plads, der var en stor gård. Manden var brutal. Han slog til enhver tid og særlig drengene fik....Vi var to drenge på fjorten år. Jeg var »lille dreng« og skulle passe køerne og 17 ungmåtter

og 60 får og lam. Og »store dreng« skulle passe 48 stude. På tredjedagen ... kom manden ned i laden, hvor vi (to drenge) var ved at skære hakkelse til studene. Han gav mig sådan en af en egekæp, at den gik i to stykker. Dengang vidste jeg ikke hvorfor....

En vædder har fået sine ben ødelagt. »Store dreng« har gjort det, men Karl får skylden, samtidig med bliver han indskærpet, at ingen kreaturer må rive sig løs af tøjrene.

...det var en rigtig varm dag, at tre løse kreaturer løb hjem. De gik ind i gården. Da jeg kom med de andre, kom manden. Nu skal jeg, og så bandede han, lære dig, hvad det vil sige at lade dem løbe løs. Han begyndte at slå. Det blev kreaturerne bange for, så de rev mig omkuld og slæbte mig gennem gården indtil forkarlen og kokkepigen kom mig til hjælp. Det var så den tredje stok, der røg. Karlen sagde til ham, at han ikke skulle slå så meget.

Jo, den slags herre og hundehvalpe skal fanden fløjtende mig have dygtige tæsk, sagde han....

Nye konflikter udspiller sig, men én af gangene får Karl fat i mandens ben, og han ligger på jorden med Karl ovenpå. Samme aften forsøger manden at hævne sig ude i stalden:

...nu skal du få af stokken. (Jeg svarede): vil du se til, at du kommer ind, ellers skal jeg satan galende mig flytte dig ind med denne her. Og så tog jeg en

greb, der stod ved siden af og satte efter ham. Så fik jeg det godt resten af tiden....Det var så den første plads efter, at jeg var konfirmeret, og den var drøj.

Pisk og nyttige erfaringer på herregården

På den næste plads får Karl af ridepikeren, fordi han forsvarer sig overfor et par andre karle. Selv om spiritus er forbudt på herregården, gør en særdeles drikfældig røgter livet surt for ham. Da han skal vande en tyr, bliver han slemt skadet og må ligge i sengen i tre dage.

Efter mange stokkeslag flygter Karl fra pladsen i otte dage. Kommer tilbage, men nu som arbejdsdreng.

...jeg...skulle tage del i alt forefaldende. Jeg fik bare ikke lov til at pløje, ellers lærte jeg alt, og manden underviste mig...så det fik jeg gavn af for fremtiden. Det blev november og jeg skulle rejse, og det var godt, for jeg havde døjet nok der.

Karl får ødelagt en finger - kommunen griber ind

Karl får nye arbejdsgivere – Lars og Maren. Der bliver udformet et fæstebrev, formidlet via kommunen.

Lars og Maren vil have Karl til at arbejde om aftenen, i stedet for at læse i gamle ugeblade. Han bliver sat til at ordne fjer og strikke uldtrøjer. Han må heller ikke besøge kammerater og venner. Han bliver beskyldt for at stjæle en dunk og for at lyve. Han føler sig i den grad udnyttet. Uheldigvis falder låget på et svinetrug ned over hans ene hånd og

ødelægger en finger. Han bliver sendt hjem på fattiggården.

...det var en lørdag aften. Da jeg så kom hjem var alle sognerådsmedlemmerne forsamlede der. Jeg kom så ind til dem. Da de så min finger, sagde de straks, at jeg skulle til læge med den.

Fattiggårdsbestyreren eller min plejefar, som jeg skulle kalde ham, skulle køre mig derop søndag formiddag... Doktoren var en hidsig mand. De fleste var bange for ham. Han var hård til at bande: ...Må jeg se den finger? Hvor længe har du gået med en sådan? I fire dage! Hvorfor fanden er du ikke kommet noget før? Manden burde have kørt dig herhen straks. ...Du kunne have fået stivkrampe eller blodforgiftning. Du risikerer, at skal have fingeren sat af. Men nu skal du få noget, der kan hjælpe dig....Hele hånden skal bindes ind og armen skal bindes op...For du skal satan galende mig ikke tro, at fordi du ikke kan (fodre) svin, at du så skal gå rundt og spille kort.

Så siger han til min plejefar. Det er sku en rask gut. Han er ikke bange for at svare nej. Men det er derfor han får de værste pladser! (svarede plejefar)....

Karls arbejdsgivere vil nu ikke have ham længere. Han kommer atter hjem til fattiggården - denne gang i 8 dage.

Den følgende søndag tilser lægen ham igen. Samme aften bliver Karl kaldt ind til fattigforstanderen, der har besøg af tre sognerådsmedlemmer og Lars:

...Da jeg havde hilst på dem, begyndte Lars: Nå bette Karl vil du nu tage over til os igen, for ellers skal jeg have fat på den anden i stedet for.

Ja, det må du også hellere, for jeg må ikke bestille noget, og skal have armen bundet op.

Ha, det er noget godt snak, du der kommer med...sagde min plejefar.

Men det er nu lige meget, jeg vil lægge ti kroner til i løn, dersom han vil komme, (sagde Lars).

Det med løn, var noget for sig. Jeg var fæstet på den måde, at jeg skulle have et hundrede og tyve kroner, dersom Lars var godt fornøjet med mig og ellers skulle jeg ikke have mere end tres.

Kommer du så over til os igen (spørger Lars)

Så siger de to i sognerådet. Nu skal han ikke sættes i arbejde, hvor hånden er udsat for stød.

Jøsses nej. Han skal ikke komme til at bestille ret meget, inden hans finger bliver hel.

(Sognerådsmedlemmerne): Vil du prøve det Karl? Kan du ikke være tjent med det, så må du gå hjem. Og så sagde de til min plejefar, at han ikke skulle begynde at slå mig, dersom jeg kom hjem.

Lars glemmer de gyldne løfter og sætter Karl på hårdt arbejde med at tærskes. Lars er ikke tilfreds med Karls arbejdsindsats, og Karl bliver befalet at trække en ko hen til en gård i nabolaget. Det er mørkt. Koen er vild og løber fra ham. Han river sin finger til blods. Naboen og hans karl får indfanget koen. Karl bliver sendt tilbage.

...Da jeg kom hjem, sagde Lars: hvor bliver du af. Hvor har du været?

Jeg har ikke været inde nogen steder.

Det er løgn, for det kan ikke tage så lang tid at trække den ko derop. Den løb fra mig....

Det passer ikke, men nu får du ingen mad i aften, fordi du lyver.

Jeg gik ind og gjorde min hånd i stand. Da stak benet frem igen. Jeg fik så kødet trykket sammen igen, og fik den forbundet og gik i seng.

Karl bliver beskyldt for tyveri

Karl må pukke videre med flere og flere opgaver uden hensyntagen til den slemme tilredte hånd.

En dag skal Lars og Maren til byen, og Karl skal klare hele bedriften. Næste morgen spørger Lars:

Blå gendarmere. Træsnit i Illustreret Tidende. 1886.

...hvordan kan det være, at der er så lidt mælk fra i aftes?

Det ved jeg ikke, men der var ikke mere.

Har du drukket det eller har du givet det væk eller solgt det?

Nej, der var ikke mere.

I dag er der tre pottes mælk!

Det kan gerne være, for det er af to køer og så har grise og kalv ikke fået noget.

Nu skal jeg sige dig noget. Din næsvished og svaren igen, vil jeg ikke have af sådan en beskidt knægt!

Kan jeg så få tid til at vaske mig?

Da tabte han mælet. Jeg gjorde min finger i stand, og gik til mit arbejde og passede det indtil aften....Da jeg kom ind, satte jeg mig til at læse i et blad. Så gav Maren sig til at synge nogle salmer. Da hun var færdig dermed, begyndte hun: Hvad gjorde du ved mælken i aftes?

Der var ikke mere! Nu blev jeg vred.

Du ved nok at dem der vil lyve vil også stjæle!

Jeg lover og stjæler satan lynene mig ikke, at du ved det.

Næste dag søndag flygter Karl hen til en venlig familie. En af de blå gendarmere kobles på. Han formaner Maren og Lars:⁷

...Pas nu på hvad I siger. For vil drengen ikke være her, så skal han køres til Skive og i forhør. Og der er nogle vidner her omkring, som har fulgt med (i sagen)...

[Maren svarer:] Nej det må I endelig ikke, for vi vil ikke i fortræd for hans skyld.

Ved I hvad fortræd I forvolder ham med eders beskyldninger. ... (han) kan ingen plads få, for der er ingen der tør tage ham. Men han kan komme på en opdragsanstalt. Det kan jo være, at I ikke vil have ham?

(Lars svarer:) Jo, jo vi vil endda, for han er dygtig til at arbejde og har gjort, hvad jeg har sat ham til enten inde eller ude.

Jeg blev der så ...

Nye stridigheder opstår. Karl vil ikke med i kirke om søndagen. Han vil ikke længere strikke strømper. Marens svar er kontant – kun en kop mælk og et stykke bart brød til middagsmad. Også denne strid løses. Men Karls finger bliver ikke rask – tværtimod:

...Lars kom her ud (sagde jeg).

Lars kom derud. Nej se endda. Er den så gul? Du skal hen til doktoren med den næste lørdag aften.

Da jeg kom hjem, kom jeg ind til sognerådet (der holdt møde på fattiggården). Hvorfor er du ikke kommet noget før?

Det turde jeg ikke, for Lars har truet mig med, at jeg skulle få sådan en omgang, at jeg aldrig har fået magen til.

Nu kan du komme hjem i morgen og gå til læge. ...

Da jeg kom ind til ham, blev han gal. Han stod og så på hånden og sagde til min plejefar:

Hvad fanden er meningen. Skal han have hånden sat af eller hvad? Tag den forbindelse af!

Jeg tog den af, og han så på fingeren.

Jeg sagde, at han skulle have armen bundet op og ikke bestille noget!

Han er ude og tjene, og der er der nok ikke sparet på ham, som der blev lovet (sagde plejefar).

Kunne han ikke gå hjemme og være fri for at arbejde? (spurgte lægen) ...

Så tog lægen en genstand og stak den i fingeren fire steder, så blod og materie løb af den. Og så klemte han den til der kom rent blod og bandt noget om, og sagde, at det skulle blive til næste dags middag. Og dersom det bløder, når han skifter, så skal han vaskes i varmt vand og ellers bruge sårdråber, som han har. Men han skal holde op med at arbejde i de første dage.

Det kan han nok ikke blive fri for. Han er ude at tjene og der skal han gøre, hvad manden siger (sagde plejefar).

Nej gu skal han ikke nej. Der som fingeren ikke snart bliver bedre, skal han på sygehuset. Nu skriver jeg til kommunen.

Jeg kom hjem i min plads igen og havde et brev med...Lars læste det, og sagde så:

Det er ikke godt, at du skal gå her og ikke lave noget. Det kan du tro bliver løgn!

Nu gør jeg det så længe, som jeg kan. Men går det galt...skal hånden sættes af, og så kommer du til at betale derfor! Jeg blev ved at passe mit arbejde....

Konflikterne fortsætter og straf følger – ingen ordinær mad. Denne gang tager Karl hen til to tater, som giver ham no-

get at spise. Lars henter Karl, der tager med ham for fredens skyld. Ved kaffebordet siger Lars:

... Det var da ellers nogle pæne folk, du der søgte sammen med. Det kan være, at det var af din familie?...

Samme aften tager Karl i byen. Den næste morgen siger Lars:

...Det er endda svært, som du har forandret dig Karl. Da du kom, var du sådan en rar dreng, men nu er du ved at blive en skidt. ...

Jeg har været mange steder, men aldrig blevet beskyldt for at være en tyv. ...men jeg har hørt, at I bruger den metode for at blive fri for at betale løn. Jeg har i den sidste tid været sammen med flere, som har været her.

Plejefar går helt grassat

I påsken går det helt galt. Karl nægter en skærtorsdag formiddag at skure toiletspanden. I stedet tager han i byen. Også påskelørdag drager Karl af sted. Lars truer ham med plejefar:

...Du går meget på egen hånd. Det kommer jeg til at sætte en stopper for. I eftermiddag vil jeg gå til din plejefar og fortælle ham, hvordan du er.

Han gjorde det, og påskedag kom plejefar og tog mig med hjem. Her fik jeg sådan en omgang klø, idet han sagde: nu har du lavet så meget vrøvl, og det skal have en ende. Og så slog han mig sådan, at jeg besvimede og var bevidstløs i to

og en halv time. Da jeg vågnede gik jeg hen til min første plejemor. Det vil sige, at jeg kunne ikke gå hele tiden. Jeg kravlede noget af vejen. Da jeg kom der, sagde hun:

Hvordan er det, du ser ud?

Jeg fortalte hende så, hvordan det var gået.

Du må hellere lægge dig i sengen.

Det gjorde jeg, og så faldt jeg væk. Da hun så det, hentede hun naboerne, for at de skulle se mig. Så hentede de sognerådsformanden. Han bad dem om at knappe mit tøj op., så han kunne se, hvordan jeg så ud. Da han så, at jeg var sort og blå over det hele, sagde han, dersom han ikke vågner før midnat, skal han på sygehuset.

Jeg vågnede hen ad midnat, gik så i min plads. Da jeg kom i seng kastede jeg op, mest blod. ...

Næste morgen...gik jeg i kostalden. Det var dårligt, at jeg kunne gøre mit arbejde, men jeg fik det udført. Da jeg kom ind, sagde Maren:

Når du har drukket din kaffe, kan du give dig til at gøre rent i dit kammer, for det ser frygteligt ud.

Jeg fandt en kost og en fejebakke og gjorde rent og gik i seng.

Lars var inde (og tilse mig)::

Du har nok fået en ordentlig omgang, eftersom du har kastet blod op. Det har du nu godt af....

Om eftermiddagen kommer to sognerådsmedlemmer fra Ramsing og en blå gendarm. Karl bliver bedt om at tage

skjorten af. Et af sognerådsmedlemmerne udbryder:

...Jeg kan godt forstå, at han ikke kan spise noget, sådan som han ser ud....Nu skal jeg sige dig en ting Lars. Dersom han ikke er rask til i morgen, skal han til læge, og det skal du betale.

Det kan I vist ikke forlange af mig, sagde Lars.

Jo, du kan komme til at betale for mis-handling af et værgeløst barn, sagde den ene (af sognerådsmedlemmerne).

Så sagde Lars: han står vel under hustugt.

Ja, men med måde ...du glemmer at læse i loven, bette Lars. Og hvis han rejser herfra en gang til, så kommer han ikke tilbage. Du har aldrig haft dine folk tiden ud, men du skal ikke få flere igennem os....Du sagde ellers Lars, at han ikke skulle komme til at bestille noget videre, inden han fik fingeren hel. Og så har du gjort det til, at hånden (måske) skal sættes af.

...Jeg troede ikke, at det gjorde så meget med sådan en knægt, som hverken har far eller mor. Så ham kan vi vel gøre med, hvad vi vil....

Du ved vist ikke, at der tit kommer nogle af hans familie (som ser efter), hvordan han har det. Så vi bliver underrettet.

Vil du blive ved med at være her Karl? Ja, det vil jeg godt. Men jeg vil have lov at gå i ro, når jeg passer mit arbejde.

Det gør han vel? (spurgte den ene af mændene)

Ja, det har han gjort hele tiden indtil den anden dag, hvor jeg bad ham bære

en spand ud, som Maren bruger. Han bar den ud og skyllede den. Så lod han den stå. Jeg sagde, han skulle skure den, men det ville han ikke. Han lo den satan, og gik hans vej....

Det kan være, at du ikke vil beholde ham længere, sagde de to sognerådsmedlemmer.

Jo, jo.« (svarede Lars)

Karl kontra sønnen Niels

Lars og Marens søn Niels kommer hjem og forsøger at sætte tingene på plads. Som straf skal Karl gå ved siden af arbejdsvognen, mens Niels kører den. En gårdmand ser det og siger til Niels:

...Pas nu på bette Niels, at du ikke går hen og forregner dig, for jeg kender drengen. Han har tjent lige ved siden af min bror, og de var glade for ham. Med det gode kunne de få ham til alt, men (hvis de) derimod ville kommandere og skælde ud, så fik de ham ingen steder.....

Under arbejdet i mosen vil Niels belære Karl om arbejdsstillinger. Det ender med tumult:

...Og så kan du bare prøve at svare min far sådan en gang til. Så vil du få med mig at bestille.

Så tog han mig i det ene øre. Så langede jeg ham en lige i synet, så der gik to tænder løs og næsen blødte. Han tog hjem og klagede over mig til Lars. Jeg blev ved mit arbejde til middag, så var jeg færdig og tog redskaberne med hjem.

...

Tingene går atter i hårdknude. Karl vil ikke give Niels en undskyldning. Straffen - ingen mad. Karl går i byen. Forlig - og mad på ny. Niels og Karl arbejder dog godt sammen, men ved et tørvearbejde ødelægger Karl sin finger på ny. Blodet løber. Niels vil ikke tillade, at han forlader arbejdet for at rense fingeren:

...Det er lige meget. Du skal følge med (i arbejdet), for ellers skal jeg lære dig.

Nu skal jeg sige dig en ting.... Hvis du ikke passer dig selv og lader mig være i fred, så kommer du i (tørve)graven.

Han gik hen og tog hesten og red hjem og beklagede sig over mig. Så det kan nok være, der var lagt til rette, da jeg kom tilbage og vaskede mine hænder, ...Jeg bandt nogle klude om...så kom

Lars: Nå, så kunne I ikke arbejde sammen længere!

Det ved jeg ikke, sagde jeg. Og jeg er også ligeglad. ...Det her regner jeg for et helvede. ...Du er en gnier, som ville gnide en 1 øre ud af en sten, selv om du skulle gnide en hel dag for at få den.

Du er en forfærdelig beskidt knægt. Så må jeg hellere vaske mig!

...Jeg gik i byen...og kom først hjem klokken tolv. Alle dørene var lukkede, men det gjorde ikke mig noget. Jeg lagde mig ude under nogle grantræer....

Næste morgen får Niels »et par blå at løbe med«. Hele sognet får det at vide, men der er ikke nogen, som vil have Karl i tjeneste for vinteren. Han rejser til Sjælland og begynder et nyt liv.

2. del. Glimt fra voksentilværelsen

Karl hjælper tjenestepigen

...Jeg kom fra Lars Nielsen og til Sjælland. Der fik jeg lov til at begynde et nyt liv. Jeg fik lov til at lære alt muligt i landbruget, som det var dengang. Jeg var flere steder, men det var noget uvant, især med sproget. Men jeg var nem til at lære, så det kom jeg snart over. Jeg fik meget at prøve og meget at lære i de fire år jeg var der....

Karls beretning handler mest om arbejdslivet og mange forskellige konflikter.. Karl hjælper de svage på gårdene, og han er ikke bleg for at sige husbond og madmor imod. Han står altid på sin

ret til kun at arbejde indenfor rammerne af det aftalte fæste (kontrakt).

Efter Sjælland rejser han til Langeland »på lykke og fromme«. Via en pige han træffer, bliver han ansat for en vinter hos en bonde, hvor han skal passe heste.

...der kom en af pigerne med ud, for at vise mig, hvor stalden var. Og så det hummer, hvor jeg skulle ligge. For kalde det for et kammer, det kunne jeg ikke så godt. For der var væltet en halvæg, og det var ud til en følstald. Der skulle jeg altså ligge. ...

Hestegang. Lihme. Foto: Niels Sørensen, Lem, ca. 1915.

På gården er der seks meget uvorne heste, som Karl får dresseret til køre- og arbejdsheste. Under store protester fra bonden bliver de skoet. Det er de ikke blevet de sidste 5 år.

Men bonden er ifølge Karl helt urimelig. Dråben, der får bægeret til at flyde over, er en reprimande fra bonden i forbindelse med tærskning med kraft fra en hestegang, hvor Karl kommer en pige til hjælp:

...han begyndte at skælde ud og sagde, at jeg kunne rejse. Det tog jeg ingen notits af, eftersom det havde jeg fået at vide så tit, at jeg tog det som en daglig opsang. Jeg fik sat (tærskningen) i gang igen. Men der gik ikke lang tid førend jeg hørte et skrig derude fra...(pigen) var trukket ned, hendes klæder var viklet omkring akslen, så jeg måtte skære det hele af hende, så hun kunne komme fri...

Så kom bonden igen og skældte ud. Så sagde jeg til ham, at det her skulle blive påtalt. Han svarede, at jeg skulle rejse. Det sagde jeg ja til, når jeg fik min løn....

Det går galt én gang til med tærskningen:

...Bonden kom igen, og han begyndte: det er da en fandens masse, du kan få lavet i dag. Nu vil jeg satan galle ikke have dig længere, for det er din skyld det hele. Så blev jeg gal:

...Det har jeg satan knuse mig ingen skyld i. Men når vi nu får hesten ind, så kan vi tales ved. Jeg har nok hørt, at der skulle vanke et par lussinger én gang hver måned, for at jeg kunne være her. Men det troede jeg var løs snak, og derfor har jeg taget imod dine grovheder. Men når vi har fået hestene ind, så kan du gå med ind i laden, så skal jeg varpe

dig din bagdel, så du kan huske, jeg har været her...

Den kække og slagfærdige soldat

...Den anden oktober klokken et stillede vi (Karl og tre fra Rudkøbing) i kasernegården (i København) og blev stillet inden for porten til vore navne blev råbt op. Da mit navn blev råbt op, svarede jeg højt:

Her! og gik hen til bordet, hvor de høje herrer sad, og de sagde til hinanden: Der er nok en mand, der kan tale fra leveren.

Og så fik jeg mit nummer (469) ... at vide og kom ind i geled. ...

Efter nogle ugers rekruttskole bliver Karl hestepasser i Jægerspris i ca. 10 uger, hvorefter hans sidste soldaterperiode afvikles på ingeniørkasernen i Ryvangen på Østerbro.

...Den første morgen da vi stillede nede i gården, kom sergenten:

469!

Her!, råbte jeg.

Hvor er nummeret til deres seng?

Den er ved sengen hr. sergent.

Der kunne jeg fanden galle mig ikke se den!...

Kan De gå med op og vise mig den?

Javel.

Og jeg gik med op.

Her er den! sagde jeg.

Den var ikke på sin plads, sagde han.

Nej, det sagde jeg heller ikke. Jeg sagde, at den var ved sengen, og det var den også for den lå imellem madrasserne.

Synes De, at De er en køn soldat?

Nej det vil jeg just ikke sige, men meget sjældent, svarede jeg.

Nej...nu skal du blive indmeldt, kan du tro eller De skulle jeg vel sige, sagde han.

Det kan gøre mig lige meget enten hr. sergenten siger De eller du. Jeg er akkurat ligeglad....

Engang var det stærkt på vej dertil (at blive tiltalt og straffet) for at hjælpe en kammerat.

Jeg trak ham ud af sengen, for at han ikke skulle blive tiltalt. For vi måtte ikke gå i seng førend efter visitation. Da han skulle give melding om, hvor de forskellige var...

Da han kom hen for at give melding, stod han og halvsov. Sergenten sagde:

Du har været i seng 37!

Det sagde han nej til. Så kom (sergenten) hen til mig, og spurgte om 37 ikke havde været i seng.

Det ved jeg ikke. Det har jeg ikke set, hr. sergent.

Har De ikke set det, når De står her lige ved siden af!

Jeg har ikke set det.

Hvor har de så haft øjnene?

I hovedet, hr. sergent.

Hvor fanden har de så haft hovedet?

Med hen til 22.

Hvornår er De så kommet herhen?

Det var dengang, at sergenten kom på gangen og 37 gik hen for at melde af.

Det er satan galle mig løgn 69!

Nej, hr. sergent.

22! var jeg ikke ved din seng og talte med dig, inden jeg gik hen til min egen?

Jo, det var du 69.

Næste morgen kom en oversergent og spurgte, om han ikke kunne få 469 til at hjælpe sig med at tælle nogle tæpper....

Da jeg var gået, gik 37 hen og meldte, at jeg havde ...trukket både ham og tæpperne af sengen.

Da blev sergenten gal, og sagde til 37:

De er en dårlig kammerat, at De vil gøre ondt for en kammerat, der vil hjælpe Dem. Og for hans skyld vil jeg ikke indmelde dem....

Og så...kom der bud, at jeg skulle komme ned til hr. sergent Kristensen. Han ville tale med mig. Jeg gik derned, men da var han ikke tilstede. Men ... kom snart. Da han så kom ind lod han døren stå åben. Så spurgte han mig, om hvem der skulle lukke døren. Dertil svarede jeg:

Den der går sidst ind.

Så langede han mig en rigtig ørefigen, og sagde jeg skulle lukke døren.

Av, for fanden i hele helvede, sagde jeg.

Så spurgte han mig, om hvad der var i vejen.

Det er min næse, der er ved at bløde, svarede jeg.

Det har du sågar godt af, sagde han. For så får du nok hovedet i orden igen.

Det er sku heller ikke det (hovedet), der fejler noget. Det er benene, der er dårlige (åreknuder).

Så kom en sergent Jensen ind fra en anden stue, og han sagde:

69. De skal hen at melde hr. sergent Kristensen. Han har givet Dem én på øret.

Nej, jeg skal ikke. En ørefigen kan jeg tage med anstand.

Ja, men så kan De for fanden vel hente tre bajere.

Javel, det kan jeg.

Så fik jeg en øl med dem, og blev fri for at blive meldt til kaptajnen for respektstridighed. Og nogle dage efter blev vi afmønstret....

Karl bærer 300 pundes sække

Efter nogle år med løst og fast arbejde på Sjælland og øerne

... rejste jeg til Jylland igen. Jeg fik plads på en gård, hvor jeg havde været som dreng. Der var jeg en kort tid, men det kunne ikke gå, for forkarlen og jeg kunne ikke enes, og så rejste jeg igen. Så kom jeg på en anden herregård, og så gik det løs fra denne herregård og til den anden til efter jul.

Det sidste sted var på en stor gård. Der skulle jeg deltage i alt, hvad der faldt for. Alle var de bange for ladefogeden indtil jeg kom. Men så fik det også ende. Jeg kunne klare for mig selv og én til.

En aften da kom der fem vogne med kraftfoder hjem fra Skive, og deraf skulde de tre læsses af.

Jeg gik derhen og sagde til den ene kusk:

Vil du hjælpe til med at rejse sækkene, skal jeg bære dem ind?

Så sagde ladefogeden: Der er tre hundrede pund i hver!

Det gør mindre til sagen, sagde jeg.

Og jeg bar de tre læs ind på tre kvarter. Siden gik han af vejen, når der var noget i vejen. Så blev fodermesteren syg, og så kom jeg i svinestalden. Det var jeg ikke glad for, for jeg skulle arbej-

*Karls svigerforældre: Jørgen Marinus Jørgensen og Hansine Karoline, født Mikkelsen.
Foto: Niels Sørensen, Lem, ca. 1915.*

de fra klokken tre en halv til klokken 6. Mens de andre karle først skulle begynde klokken 6 1/2. Men det gik til efter nytår, så kom jeg derfra. Så var jeg på valsen i to en halv måned. ...

Karl fortsætter med forholdsvis korte ansættelser som karl, mælkekusk, smedelærling, fisker, slagter, arbejdsmand i tørvemosen og meget mere. Der er en del slagsmål og drukture undervejs, men i 1899 vender Karl hjem til Håsum og Ramsing for at blive der.

Bemærk: i de følgende uddrag ændrer Karl omtalen af sig selv fra første- til tredje person – han eller Karl.

Karl bliver gift med Marie - 24. oktober 1899

...I året 1899 kom en ung karl vandrende langs med landevejen fra Skive og efter Kås en gammel herregård, som ligger ude ved Limfjorden. Da han kom til Håsum ville han ind og se til en gammel bekendt, som var blikkenslager. Han havde en flaske brændevin i lommen ligesom de andre vejfarende, og han havde nogle og tyve kroner på lommen. Blikkenslageren var altid gæstfri for den slags folk, især når der var brændevin med. Karlen fik noget at spise sammen med familien. Lidt efter kom der kaffe. Da de havde fået et par kopper kaffe trak karlen den her flaske brændevin op af lommen for at give til en punch. Det

blev til mange puncher. Karl blev i godt humør og blikkenslageren halvfuld. De kom i rigtig god stemning, da en voksen datter kom ind. Karlen havde set hende et par gange før. De hilste på hinanden og talte lidt sammen. ...

Karlen spurgte så om hun var hjemme. Ja, siger hendes mor. Hun havde været i Roslev, og der var hun kommet fra, fordi hun havde en dårlig hånd. Hun havde været hjemme hele sommeren, og havde gået i dagleje i roerne og i høst, men nu har hun ikke noget at tage sig til. Så siger karlen for spøg. Det er godt, så kan hun blive min kone.

Hendes mor kaldte på hende: vil du gifte dig med den karl der?

Nej det tror jeg ikke, siger hun.

Det er også lige meget siger karlen, for der er piger nok, så jeg kan sagtens finde en anden.

Blikkenslageren følger Karl lidt på vej efter det muntre lag:

...kom igen på lørdag, så vi kan få at vide, hvor du er, for det skal nok gå i orden.

Ja, ja siger karlen. I må ikke tvinge hende, hun skal råde sig selv....

Herefter følger en beskrivelse af, hvorledes det ender med et meget hurtigt bryllup mellem Karl og Marie, som den 18-årige datter hed. Karl vil helst vente med bryllup til efter vinteren, men svigerforældrene presser på for et efterårsbryllup. De får en lejlighed i Ramsing. Karl

arbejder på gårdene, i tørvemosen, rydder gårdtomter, arbejder som murerarbejdsmand og hjælper svigerfar, hvilket giver anledning til flere slagsmål dem imellem. Vinteren 1900-1901 forsørges Karl og Marie af kommunen. Pengene bevilges på den betingelse, at Marie skal have udbetalt pengene!

Den 6. januar 1901 føder Marie en stor dreng, Jørgen Marinus Larsen. Marie bliver syg i en længere periode. Kommunen strammer op om hjælpen til familien. Der bevilges varer hos købmanden og bageren for et vist beløb, men der udbetales ikke længere penge. Familien flyttes rundt i sognet.

I løbet af foråret tjener Karl ellers helt pænt på forskellige arbejdspladser. Men forholdet til Marie er ikke godt. Hun beskylder ham for utroskab. Karl bliver stjernegal og drikker en hel flaske brændevin, som står på bordet. Plakatfuld går Karl i seng, næste dag får han arbejde på en stor gård.

Sognerådet stiller krav til Karl

Efter et opgør med Marie, der er flyttet hen til sine forældre, tager Karl sønnen Jørgen og kører ham i barnevognen hen til et af sognerådsmedlemmerne. Han bliver sendt hen på fattiggården, hvor et andet sognerådsmedlem kommer tilstede. Han skælder Karl ud:

...du vil jo ikke bestille noget, og så slår du jo, og slår sagerne i stykker...Nu skal du, og så bandede han, bestille noget. Du har jo været ved at slå i dag igen. Synes du nu ikke, at det er bedre at I bliver skilt fra hverandre, for du kan vel

nok forstå at du får aldrig andet end kvaler med hende.

Og så siger de, at du drikker pengene op, og at du besøger andre kvinder.

Jeg gør ikke nogen af delene, men hun kan ikke få nok (penge), og Jørgen (svigerfar) sætter hende op til, at vi skal hænge på kommunen hele tiden. Men det vil jeg ikke.

Og når hun får de penge jeg har tjent, så giver hun dem til kaffe og hvedebrød i stedet for at købe noget til føden derfor.

Kommunen beholder barnet på fattiggården. Næste dag kl. 2 er der forsoningsmøde. Marie gentager påstandene om Karls drikkeri og uddeling af øretæver blandt andet til hendes bror. Karl forsvarer sig med, at han ikke havde fået mad i tre dage i træk. Derfor var han så galsindet.

Det ender med et kompromis – der bliver ingen skilsmisse. Men sognerådsherrmanden, Ole Svenningsen, slutter af med en skarp formaning til Karl:

...nu skal jeg sige dig én ting Karl. Nu lader du hende få pengene, du tjener. Og så bliver du hjemmefra hele tiden undtagen søndagene. Og dersom du ikke vil det, så kommer du på tvangsgården

I den næste tid overnatter Karl rundt omkring blandt andet hos sin »fosterbror« Niels og hos sin første plejemor. Han arbejder i mosen og som murerarbejdsmand hos murermester Justesen i Vinderup. På et tidspunkt sladrer Karl til Justesen om en arbejdskammerat, der

drikker på arbejdet og i sin fritid. Manden bliver afskediget. Karl må pukke for to i det efterår, men kører træet og tager sin afsked.

Vinteren bliver hård og svigerfar beder sin datter om at komme hjem, så »Karl kan komme på arbejdsgården«. Det vil Marie ikke gå med til, for hun ved, at det vil betyde at, kommunen fjerner drengen fra familien.

Før jul henvender svigerfar sig til sognerådet med klager over Karl:

... Sognerådet forhørte sig så hos beboerne, der omkring. Om Karl drak og om han gik hjemme. Det blev der sagt nej til. Han var Good Templar mand (medlem af en loge i en afholdsforening) og gik på arbejde hver dag....

Marie og Karl holder jul hver for sig i 1901.

Karl sætter ild til smeden

En aften i februar måned brænder kroen ned, men det forstyrrer ikke nævneværdigt Karl, en gammel smed og andre gæster. På lageret finder Karl og den gamle smed nogle flasker vin blandt de mange sprængte flasker:

...og der var en del der blev fulde og deriblandt Karl....Smeden gik hele tiden og ville skubbe ham ind i ilden....Så gik Karl ned i en kælder og så flere kasser øl, der var sprængt. Smeden stod lige ovenfor... og Karl smed smeden ned i kælderen og gik. Nu var Karl fuld og gal, og det for alvor. Karl gik ind i gården og smeden var gået ud på vejen.

...Men så gik smeden ind til ham og sagde: det var dig der skød mig ned i kælderens, men nu skal jeg nok klare den sag.

Karl smækkede ham én lige i synet, så han gik på røven og tabte sin hat. Da han ville tage den op...fik han en på hovedet...

Karl tog en stump lægte, som der var i ild i enden af, og gav sig til at smede i smedens bagende, så ilden gnistrede derfra. Alle de andre stod i skjul og så derpå, for de syntes, at det var tilpas til ham, sådan som han havde opført sig overfor Karl. Smeden begyndte at råbe om hjælp, men der kom ingen. Så begyndte han at bede for sig. Så sagde Karl, lad ham gå, og dermed gav han ham et ordentlig slag på det betegnede sted og gik.

Karl gik hen og fandt sig et leje og lagde sig til at sove. Ud på aftenen gik Marie hen på brandpladsen for at se efter Karl. Men der var ingen som havde set ham. Han var vist nok gået hjem. Hun var bange for, at han var faldet i ilden. Men det sagde de nej til....

Brandfolkene gik så lidt omkring. Så fandt de Karl sovende. De lossede ham på en trillebør. Det vågnede han ved. Han ville ikke trilles hjem. Og han kunne ikke gå.

Så fik de ham hen til en vogn...Karl både bed og slog om sig, og der langede han brandfogeden én lige i synet, så han fik et blåt øje. De fik Karl lodset hjem....

(Næste dag) gik (han) over til brandfogeden og ordnede det i mindelighed. Det blev ordnet i morskab....

Smeden havde ringet til politiet, men de ville ikke gå efter ham, for de kendte ham. Og de vidste, at dersom han havde fået noget, så havde han selv været ude om det.

Smeden ville ikke vaske sig, for at blodet skulle sidde, for at det kunne se frygteligt ud. ...

Karl bliver stævnet. Resultater bliver, at både Karl og smeden må betale 15 kr. til »politikassen«.

Karl trues med »tvangsgården«

Karl fortsætter med helt overvejende at fortælle om sine mange forskellige arbejdspladser. I august 1903 flytter Marie og Karl atter til en kommunal anvist bolig. Den 29. august samme år føder Marie Hansenius Larsen.

Familien flytter igen i 1906, da lejligheden er for ringe. Den 2. august 1906 fødes Johannes Larsen.

Familien forøges med to drenge mere i 1908 og 1911.

I 1908 er der en meget hård vinter, hvor Karl må tjene til udkommet ved at stange ål på fjorden i to måneder. Svingerfar klager atter til kommunen og kræver at sognerådet sender Karl på »tvangsgården«. Karl går til sognerådsformanden for at få hjælp:

...du skal bestille noget!

Det vil jeg også gerne, men jeg har ikke noget i tiden.

Ja, men du vil jo heller ikke lave noget. Det siger Jørgen (svigerfar).

...Du kan jo spørge Esper Refsgaard (ejer af Vellumgård, se senere) derom.

...

Samtalen slutter med at Karl modtager 2 kr. til mad. Og to dage efter får han noget arbejde hos sognerådsformanden. Karl imponerer med sin flid, og får job som skorstensfejer i kommunen. Det job har han til 1918. Han renser også dampkedler rundt omkring på egnen i denne periode.

I 1911 køber Karl en lille ejendom. Han bliver rådet til at slå til og købe af en gårdmand. »Ejendommen kan altid kaste lidt af sig«. Nogle gårdmænd kautionerede, men Karl føler sig snydt, da der var gæld ud over kreditforeningen. Det fører til en retssag, men Karl får ikke medhold. Han køber en ko i 1913, hvor gårdmændene kautionerer på ny.

Karl bliver syg

Men Karl er ikke rask. Han må i 1913 lægge sig i seng flere dage. En mandag morgen har han 42° celsius i feber:

...men lige så snart lægen havde været der, blev en gårdmand sendt hen til Karl, for at se at få ham i arbejde, for at det skulle hedde sig, at han ikke fejlede noget. Men det kunne Karl ikke. Det blev hjælpe-kassen misfornøjet med, for nu kunne de se, at der kunne komme til at trænges til hjælp.

Marie går også til hjælpe-kassens formand. Der får hun fem kroner og så besked på, at hun ikke skulle komme mere, for nu var det den 1. april, og så skulle de klare sig selv.

Så siger Marie:

Min mand har lungebetændelse og kan ikke arbejde.

Proprietærgården Vellumgård. 1920'erne.

Ja, det gør lige meget for I får ikke mere. Så gik hun hjem. Så tredjedagen efter siger Marie:

Nu har vi snart ikke mere i huset.

Så fjerdedagen stod Karl op og gik på arbejde. Men det blev en begyndelse til en langvarig sygdom. Karl gik på arbejde og søgte læge samtidig. Til sidst sagde den læge han søgte, at han ikke fejlede noget.

Karl arbejdede den gang på Vellumgård. Han var havemand, samtidig med at han deltog i alt andet arbejde. En dag sagde Refsgaard til ham:

Du har vist tuberkulose.

Nej, det tror jeg ikke. Læge Vogel siger, jeg ikke fejler noget.

Gå så hen til en anden læge. Du kan få fri i morgen til at gå derhen.

Karl gik så hen til læge Høeg i Lem. Han sagde, ...at lungerne er dårlige og hjertet er ikke første klasse. Så fik Karl noget medicin, der hjalp ham. Og han fik besked på, at han ikke måtte arbejde i støv, men være ude.

Karl blev ved at være på Vellumgaard...i fire år...

Den 10. juni 1914 får Marie og Karl omsider en pige, Hansine Karoline Larsen. Dreng nr. 6 fødes den 5. november 1916, Johannes Larsen.

Fødslerne og børneopdragelse nævner Karl stort set ikke i sine erindringer.

Karl anklages for utroskab

Men i 1917 kommer forholdet mellem Marie og Karl igen på nulpunktet. Atter

bliver Karl beskyldt for utroskab. Denne gang med »fosterbror« Niels's kone.

...Hun (Niels kone) traf på Marie den samme dag hos købmanden. ...Butikken var fuld af folk. Så sagde hun:

...Marie tror du, at din mand går efter mig? Der tager du utroligt fejl. jeg kan ikke engang få ham til at tage med Niels hjem, for at han kan få en kop kaffe, når du ikke giver ham noget mad med.

Det slog Marie...og hun sendte en af Karls børn hen for at hente ham og Niels, for at de skulle komme hjem og få kaffe. ...

En af drengene vil ikke gå i skole i Ramsing:

...Marie blev samtidig uenig med skolelæreren om noget skolegang. Drengen flyttede i en anden skole. Men dersom han skulle blive ved at gå i skole der, skulle vi flytte.

Der stod et hus ledigt hos Jakob Jakobsen i Håsum Torp. Karl skulle komme ned for at se på huset. Jakob mente, at de hellere måtte købe det, for det blev det billigste i længden. Enden blev at Karl købte den.

Søndag den første oktober 1917 flytter familien til Håsum Torp. Samme dag op-siger Karl sit job som havemand på Vellumgaard. Han vil ikke gå ned i løn. I stedet får han arbejde ved »Højspændingen« med at grave huller og rejse mester.

...Det kneb til at begynde med, men han trænede sig op, så han kunne tjene 8 - 11 kroner om dagen. Det gik endda så vidt, at han havde 75 kroner i ugen. Dem lod han blive hjemme. Men konen brugte dem lige så hurtigt, som de kom ind.

Den spanske syge rammer familien hårdt

...Lige efter nytår bliver Karl syg og bliver i sengen én dag. Han havde spansk syge. Næste dag gik der seks (familie-medlemmer) til sengs. Karl stod op og passede dem. Han sendte bud efter lægen. Lægen sagde, at han syntes, at de skulle på sygehuset. Det sagde de nej til....Det gør ikke noget, det går nok alligevel sagde Karl.

Lægen rejste igen, og Karl hentede sin løn, som bestod af hundrede kroner. Han var ikke i seng i tre døgn. I det fjerde døgn døde hans lille datter, fire år gammel. Hun blev begravet den tyvende februar (1918). Dagen efter gik Karl på arbejde, og Marie begyndte at komme op. Der var en voksen søn hjemme, som kunne lave lidt mad til dem.... Karl gik på arbejde hver dag, men han var ikke rask. Men han ville undgå at få hjælp til andet end lige kisten. Han blev ved at arbejde ved højspændingsarbejde i halvandet år. Der tjente han tre tusinde kroner, men der var kun hundrede kroner, da han holdt op....

I årene 1919-21 arbejder Karl ved mergelgravning. Han kommer blandt andet til at klargøre maskiner. »Du er jo smed«, sagde formanden. Det er hårdt

arbejde. Den 1. august 1921 får han 1,70 kr. i timen. Arbejdsdagen er på 12 timer. Nogle gange skal han op kl. halv tre om natten for at fyre op under maskinerne.

Besøg af præsten og hans frue

...Næste dag kom præstefruen igen, da var Karl hjemme for at spise til middag. Så siger hun, at vi har en regning i Ramsing Brugsforening. Ja, siger Karl:

Vil de måske betale den, siden de har med det at gøre?

Nej, det ville hun ikke, men hun ville lade os vide, at den store dreng tog på regning.

Det er vist ikke mere end hans mor, sender bud efter, når hun så ikke sender penge med, så bliver det skrevet.

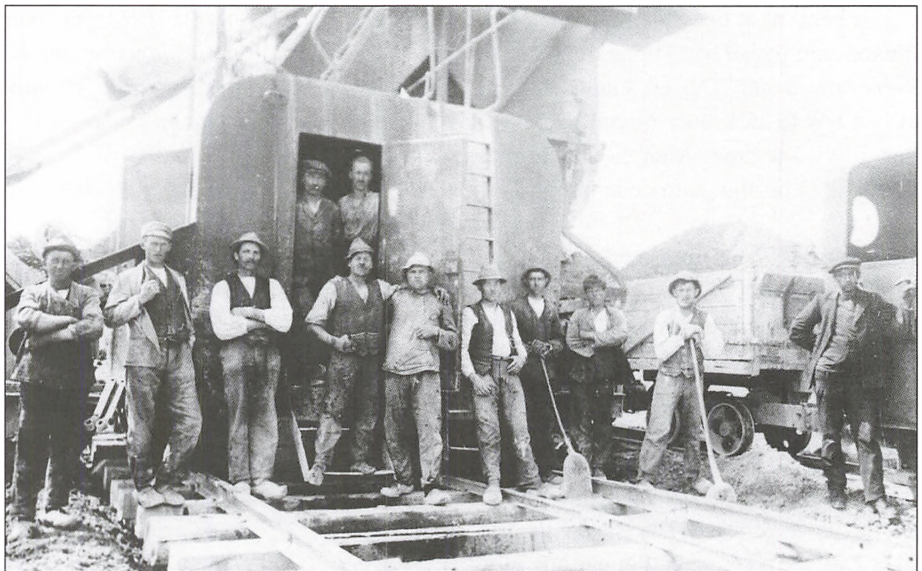
De klager over ham i skolen.

Nu blev Karl gal: Når han ikke kan gå, uden at de andre må slå ham, har jeg satan kalemene givet ham lov til at (slå fra sig). Og så er jeg fanden brænde mig lige glad, hvor mange sladre-kællinger, der løber os på dørene.

Så gik hun.

Værgerådet havde sørget for plads og alt var (parat) til at tage ham og sætte ham ud. Der manglede blot vore navne, og dem kunne de ikke få!...

En aften Karl var kommet hjem inden klokken ti, kom der en bonde og præsten. Karl lå i sengen for at hvile sig. Præsten kom ind til ham. Om han nu vil le skrive under her.

Lundholm mergelleje. 1922.

Nej, det vil jeg ikke, men vil præsten nu flytte sig udenfor ellers skal jeg satanedme svinge mig flytte dem ud.

Præsten blev ved.

Skal jeg af sengen. Så vil I blive flyttet ud begge to...

Da præsten blev ved stod Karl op af sengen og slog i bordet, så det raslede. ...En stor æske med søm, møtrikker og andet faldt ned og traf præstens fødder. Han skreg og sagte til Bracht (bonden): Kom lad os gå, for her er farligt at være....

Han kom igen næste dag. Da bad Karl ham at ryge og rejse ad helvede til, og dersom han kom en gang til på den måde, så rejste kjole og krave. Det kunne han godt tage gift på.

Han blev gal og gik.

Så nogle dage efter skulle vi mødes i gymnastikhuset for dommeren, for så troede de, at de kunne sende ham væk. ...men...det lod sig ikke gøre (Karl og Marie skrev ikke under).

»Penge er vandringsmænd«

Marie og Karl får to drenge mere. Godfred i 1920 og Alfred i 1922. Det nævner Karl ikke i sine erindringer. Der bliver to munde mere at mætte. Karl tjener godt ved mergelgravningen - 322 kroner for 14 dages arbejde. 310 kroner lader han blive hjemme. Men da han bliver afskediget den 10. december 1922 er der kun 200 kroner tilbage. Det bebrejder han Marie, men hun svarer blot:

...vi skal (jo) ikke have noget med herfra. Penge er vandringsmænd.

Det er noget godt snak, du der kom-

Sporarbejde på Vestsallingbanen. Ca. 1923.

mer med. Tror du nu, at vi kan leve i vinter for 200 kr ...?

Men du skal vel også i arbejde?

Nej, det skal jeg ikke!....

Karl får dog i november måned 1922 mulighed for at rydde to tønder land jord med trærødder. Lønnen er trærødderne, så familien kan spare på brændselsudgifterne. Men den vinter ligger Karl meget i sengen med dårlige ben.

Karl bliver banearbejder

I foråret 1923 får Karl arbejde ved den kommende Vestsallingbane:

...der blev sagt til ham, at dersom han havde en skovl og kunne læsse vogne, så kunne han begynde straks. ...

Han kunne ikke følge trop til at begynde med, og det var der flere, der ikke

kunne. Formanden var svensker, og der var flere trænede svenskere, så det var ikke let.

Tredje dags aften gik Karlsson, formanden langs med vognrækken og så efter, hvem der havde læsset, og hvem der ikke havde. Og der var flere, der blev fyret. Da tænkte Karl: nu ryger du med det samme. Men da han kom til Karl, sagde han:

Du er en gammel mand (49 1/2 år). Du kan ikke følge med. Du kan arbejde (videre) på sporet.....

Karl beholder arbejdet i 1 1/2 år. Han bliver sat til forskellige arbejder, blandt andet reparerer han tipvogne. Men en dag tager han et forkert tag, fik ondt i ryggen, og må forlade jernbanearbejdet efteråret 1924. Kommunen sætter ham

til at harpe grus. Det tjener han 50 kr i ugen ved.

Sølvbryllup og derefter strenge tider

...den 24. oktober (1924) holdt han og Marie sølvbryllup. Og da det var overstået, begyndte det at gå ned ad for dem. Arbejde blev der ikke noget af og Karl begyndte at hænge lidt af og til, men han ville ikke give op den gang....

De næste par år får Karl forskellige akkorder på harpning af grus, tørveskæring og rensning af vandløb. Men Karl bruger meget lang tid til de forskellige opgaver på grund af skrantende helbred. Vinteren 1925-26 bliver meget streng for familien. I foråret 1926 skal en søn (Sofus) konfirmeres, og som forberedelse hertil, køber Marie et sæt brugt tøj til ham. Hun går til fattigkassen og beder om hjælp til den kommende konfirmation og hjælp til tøj til børnene. Hun kan få 100 kr., hvis hun vil lade en kvindelig skrædder i Ramsing tage mål og sy tøjet. Det vil Marie ikke gå med til. Hun vil heller ikke gå med til den tilbudte hjælp på tyve kroner i Brugsen og fem kroner til brød og flæsk hver uge.

...Børnene fik ingen mad. Så gik Karl til kommunen til Th. Thomsen og spurgte, om han kunne få noget. Så sagde formanden:

Du kan tage de varer, der er lovet eller så kan du sige til Marie, at I kan få 50 kroner, og så ikke mere.

Karl tog varerne Så blev hun så gal, at hun løb hendes vej. Karl lavede så noget mad til børnene. Marie kom så hjem

igen og skældte huden fuld, og hun ville ikke lave noget, af det han var kommet med. Det skulle han ikke tro.

Karl havde nemlig været i Skive et par dage før og hentet varer for de tyve kroner og brugt de 5 kr. til brød og flæsk).

Konen lå i sengen og havde læge. Ham (Høgh i Lem) skældte hun ud engang imellem. Men det blev det ikke bedre af....

Karl går til fagforeningen og får ad den vej et arbejde med at planere det oprensede fyld fra vandløb på Nyholm.

Marie henvender sig til redaktør Carl Hansen

...Men det kom så hjælpe-kassen for øre, og så tog de det hele. Da Karl så havde fået det hele planeret, og det var færdig kunne de ingenting få. Så rejste Marie til Viborg til amtmanden. Han gav hende rejsepenge hjem. Og han sagde, at hun skulle skrive. Der blev så skrevet, men Marie havde ikke tid til at vente, til der kom svar. Så gik hun til Skive til en redaktør, og så skrev han for hende.

...En dag kom der et amtsrådsmedlem og en af sognerådet for at se på, hvad vi skulle have.... Det blev så tilkendegivet, at (vi) skulle have noget sengetøj til tre senge. Det måtte Karl heller ikke købe. Det gjorde Th. Thomsen. Han købte noget gammelt tøj hos en manufakturhandlerske, Marie Friis i Lem. Det kom han med. Det lod Karl lægen se på, og han lod igen kredslægen se derpå. Han sendte bud til amtet, så de også kom og fik det at se. Da fik kommunen at vide, at de

ikke måtte gøre dem (Karl og Marie) umyndige....« (se efterfølgende Bilag: »Den fattige familie i Håsum i lokalpressen 1926-27«).

Marie kommer i vinteren 1927 på sygehus til undersøgelse, og erklæres for uhelbredelig syg. Karl kommer også til undersøgelse i fire dage. Han får besked på, at det var bedst at han holdt op med at arbejde. Som alternativ skal han være varsom med, hvad han foretog sig.

...Det fik ikke nogen betydning. Sognerådet sagde bare, at han var doven. Han skulle bare give sig til at arbejde, for han fik ikke noget hos dem. Marie fik 25 kr. (om ugen). Dem måtte de nøjes med. ...Karl blev mere syg og gik til sengs. Han søgte en anden læge. Det blev kredslægen, Kamp i Skive. Ham var Karl ude hos nogle gange. Da det ikke blev bedre med forholdet, sendte han brev til amtmanden...Da blev det fastslået, at de skulle have 35 kroner (om ugen). Det blev ikke (tilfældet). For det blev stemt ned ved et sognerådsmøde. Men Karl skulle have for 78 kroner tøj og en søn ligeså. Det fik de heller ikke. De skulle (også) have nye senge. Det trak også ud, så nye senge fik de (heller ikke).

Marie gik til redaktøren igen og klagede hendes nød. Han tog så en mand med sig ud for at se, hvordan det så ud og skrev i bladet om det.

Der gik en tid, så blev det Karls fødselsdag (13. december 1927). Så gav Th.

Thomsen ham en pipe og tobak. Han skrev så i avisen, at nu var der fred i vente. Men det blev der langt fra. For så begyndte Marie rigtig at løbe fra den ene til den anden, og Karl måtte ikke foretage sig noget.

Lægen vil ikke komme på sygebesøg

Der gik tre år. Så blev en søn syg, og det blev erklæret, at det var lungetuberkulose. ...han døde i løbet af to og en halv måned. Så var der stadig tovtrækkeri. Karl gik til sognerådets formand for at få en kiste til hans døde søn. Da han kom op til formanden, blev han syg og lagde sig ude i gården. Formanden kom med nogle kamferdråber, og sagde til Karl, at han skulle lade være at bestille noget. Men han kunne gå ned til snedkeren og bestille en kiste. ...og så måtte vi få 25 kroner til begravelsen. Det blev Marie gal over og ville ikke have noget med nogen at gøre. Både hende og en voksen søn løb rundt og lavede sådan en blæst, at de var nær ved ikke at få ham begravet. ...

Marie løb både her og der, og blandt andet også hos politimesteren, for hun ville skilles fra Karl. ...Han sagde til hende, at det kunne hun ikke blive, for Karl var syg. Det havde han set i blade-ne.

Det blev til sidst sådan, at alle blev ked af at hjælpe dem (familien). I 1931 blev en dreng (Johannes) syg i julen, og kom til at ligge i sengen. Han lå i lang tid....

Karl forsøger at få kontakt med lægen, men han er ikke hjemme. Næste dag rin-

Patienter på Krabbesholm Sanatorium nyder den friske luft og udsigten fra balkonen over spisesalen. Foto ca. 1935.

ger Karl lægen op, men han kommer ikke.

...Så anede Karl uråd. Til middag kaldte Karl posten ind og lod ham se på drengen. Posten sad nemlig i sognerådet, og han var gal på Marie. Derfor ville han, at drengen skulle (være gidsel), for at hun kunne se, at de (sognerådet) havde magten. Men da han havde set på drengen, blev lægen ringet op. Han skulle komme straks. Et kvarter efter var lægen der. Så spurgte Karl ham:

Hvorfor han ikke kom, da der blev ringet første gang.

Lægen svarede: at det var ham forbudt af kommunen.

Da sagde Karl til ham:

Gør du det en gang til, så ringer jeg efter kreds lægen og politiet. ...

Det tog lægen til følge. Han ringede kommunen op og sagde, at han nok skulle kurere drengen. Men (han) ville da have lov til at tilse ham, når han syn-

tes det var nødvendigt. Drengen kom op igen og blev konfirmeret.

Men han blev hjemme der om sommeren. I høsten gik han og Karl og hjalp deres nabo med høsten. Det syntes Karl, der var en lille smule mening i. Men... det skulle de ikke have gjort, men bagefter er man klogest. For naboen sagde så, at de ingenting fejlede. Så blev der skrevet ind til Invaliderådet, om at Karl ikke fejlede noget. Så kom der to mænd derfra...Karl og drengen...hentes hjem, for de ville have dem at se. Det fik de også. Derpå kørte de op til formanden for værgerådet. ...

Familien må klare sig for 20 kroner om ugen, men efter julen 1932 tager værgerådet den ene dreng og indlægger ham på sygehuset.

...Der opbevarede de ham uden forældrenes tilladelse. Han gik til lys i tre måneder derefter. Så hentede hans mor ham hjem....(Han) blev hjemme i halvandet år, så blev han syg igen. Da tog politiet ham og kørte ham på sanatoriet. Der var han i syv uger, så døde han. Så to måneder derefter tog politiet de to sidste (de yngste to børn under 14 år) og kørte dem på sygehuset. Karl stod hjælpeløs over det hele. Marie gik til sengs.

Lægen kom. Det han sagde, ville Marie ikke. Og hun ville heller ikke på sygehuset. Hun blev hjemme en måned, så blev det sådan, at Karl ikke kunne klare det. ...Så kom hun på sygehuset, og de to drenge blev sat ud, fordi Karl også var

syg. Der gik så en årstid, så begyndte Karl at hoste. Han gik til lægen, men han ville ikke rigtig tage sig deraf. Men Karl havde en diagnose flaske, og den bragte han (til lægen)... Der gik tres dage, så kom der besked, at der fandtes baciller i spytet. Og det var bedst, han kom på sanatorium eller sygehus. ...

Drengen, der kom på sanatoriet døde

den tiende maj og Marie døde den 26. september samme år, og så står Karl ene, i 1935. ...

Den 29. august 1935 kommer Karl på Krabbesholm Sanatorium og er der til den 1. november. I de følgende år er han skiftevis hjemme og på sanatoriet. Han dør den 23. august 1940 i Håsum.

Bilag:

Den fattige familie i Håsum i lokalpressen 1926-27

Skive Folkeblad. 8. maj 1926:

De fattige

I Håsum bor der en fattig familie, som i lang tid har ført en sej kamp mod de kommunale myndigheder. Sognerådet består af 7 medlemmer. 2 V, 3 R og 2 S. Formand er gdr. Th. Thomsen, Ramsing (V)....

Familieforsørgeren er arbejdsmand Karl Ferdinand Larsen og hustru Mette Marie. Der bor 4 børn hjemme.

Mette Marie skildrer familiens forhold således: Tre af mine børn er døde af tuberkulose og drengen, som blev konfirmeret i år, er et skravl. Han har nu fået arbejde i Kjellerup Mose, og han cykler hjem hver aften. Jeg har selv arbejdet i mosen i 8 år.

Min søn som er 9 år arbejder også i mosen. De mindre børn som er 6 år og 4 år tager jeg med. Den mindste er kirtel-svag....

Min mand er også svagelig. Han har

flere gange fået gigtfeber, og han har ligget af lungebetændelse. Han har nervegigt i rygmusklerne, og han har en dårlig arm. Han har kun tjent 20 kr. den sidste måned. ...

Sognerådsformand Th. Thomsen har gentagne gange advaret mig imod at fæste lid til konens udtalelser.

»Jeg ville ønske jeg var lige så rask som Karl Ferdinand. Han fejler ingenting!« Sådan ser sognerådsformanden på det.

Jeg ringer til lægen i Lem, der meddeler, at Karl Ferdinand har et svagt hjerte. Han kan få lægeattest for, at han ikke kan udholde svært arbejde. ...Lægen mener dog, at Karl Ferdinand godt kan udføre lettere arbejde.

Jeg ringer til læge Lundh, som erklærer, at konen altid er syg, formentlig på grund af dårlig ernæring, at hjemmet er forfærdelig fattigt, at børnenes beklæd-

Redaktør Carl Hansen, Skive Folkeblad, ca. 1935..

ning er ussel, og at manden har gået med et tuberkuløst sår på hånden og et andet sår, der er fremkaldt ved forgiftning ved udstrømning af norgesalpeter. ...

Påskelørdag den 3. april kom Mette Marie til mig med denne skrivelse, men samtidig fremlagde hun følgende dokument:

»Hjælpekassebestyrelsen har den 31. marts 1926 på et møde vedtaget ikke at yde Karl Ferdinand Larsen nogen hjælp af hjælpekassen....«

Under disse forhold fandt jeg det rettest at anmode amtet om ...at fastsætte understøttelsen for den trængende familie...

Konen havde i uger og måneder gang efter gang forgæves henvendt sig til hjælpekassen. Syv gange travede hun fra Håsum til Ramsing for at få besked, men blev stadig holdt hen med snak.

Man kan altså ikke behandle fattigfolk på den måde i 1926. Men man gør det alligevel!...

Min telefoniske samtale med formanden endte dog med, at han lovede at få en ordening bragt til veje.

Den 16. april skriver sognerådsformanden til amtet i anledning af min begæring om amtets resolution i sagen »at

den pågældende nu er overgået til fattigvæsnets forsorg og at, der til indkøb af konfirmationstøj til han søn er tilstillet ham et kontant beløb af 70 kr, og derhos for den tilbagestående del af indeværende måned bevilget og tilsendt ham et kontant beløb af 60 kr.«. Amtet finder derfor »ikke tilstrækkelig anledning til at foretage videre i sagen!«...

Carl Hansen

Skive Venstreblad 14. maj 1926:

Carl Hansen og den fattige familie i Håsum

Vi har i dag talt med et af hjælpekassebestyrelsesmedlemmerne, og han fremhæver overfor os med en klar dokumentation, hvorledes familien selv gang på gang har afvist hjælp og selv har ønsket at komme på fattigvæsenet. Først da der ikke var mere at stille op med dem, henviste man dem til fattigforsorg....

Så gik der en tid, hvor hjælpekassen intet mærkede til familien, idet manden – som i nogen tid havde haft arbejde – fik ekstraordinær arbejdsløshedsunderstøttelse. Da denne understøttelse var opbrugt i marts måned, vedtog man i et møde, at to medlemmer af hjælpekassen skulle rejse til Skive for at købe konfirmationstøj til den ene af drengene og tøj til de andre drenge.

Herover blev konen – som imidlertid havde begyndt at skrive til amtmanden og Carl Hansen! – meget altereret. Hun slog i bordet for hjælpekassebestyrelsen

og råbte: Hvad fanden i helvede ligger I og rager i det for. Når jeg har amtmanden, så har jeg ikke brug for jeres rejsen til Skive...!

Trods denne brutale afvisning rejste de to hjælpekassemedlemmer til Skive, hvor de købte trøjer til drengene, tøj til benklæder og lærred til skjorter. Konfirmationstøj købte de derimod ikke, da de havde fået oplyst, at det var anskaffet.

Desuden var der bevilget træsko til drengene og 20 kr. yderligere til hjælp til konfirmationsudstyr, ligesom familien ugentlig kunne få for 10 kr. varer i brugsforeningen og 10 kr., kontant ugentlig.

Hvem der imidlertid sagde nej til konfirmationshjælpen, til tøjet, til træsko m.v. var den fattige familie i Håsum.

Det skete den 29. marts, og da der således intet som helst var at stille op med familien, var det at hjælpekassebestyrelsen den 31. marts afbrød videre hjælp og derved imødekom familiens ofte udtalte ønske om at komme på fattigvæsenet....

Og Carl Hansens angreb på sognerådet og hjælpekassen var både uretfærdige og hadske. Vi håber, at der er så megen sømmelighedsfølelse i ham, at han berigtiger sin fejltagelse.

Niels Christian Christensen

Skive Folkeblad 14. maj 1926:

Den fattige familie i Håsum og sognerådet

... Angående amtsrådets undersøgelse af forholdene henviser vi i øvrigt til ne-

denstående beretning, som amtsråds-medlem G. Gudiksen i vinter afgav til amtet. Red.

Til stiftsamtet i Viborg!

...jeg har undersøgt sagen, dels ved at søge yderligere oplysninger hos sognerådet og hjælpe-kassen, og dels ved at tale med Karl Ferdinand Larsen og hans kone og samtidig bese forholdene i deres hjem.

Manden er, så vidt jeg kan skønne, dygtig og villig til at tage fat, når som helst der er arbejde at få, og han har da også tjent ca. 1230 kroner det sidste år. Men forholdene i hjemmet ser meget dårlige ud, - det er ualmindeligt snavset, og der mangler næsten alt.

De fire børn, som er hjemme, var meget dårligt og tyndt påklædt, og jeg vil da henstille, at de får noget tøj.

Det er mit indtryk, at det skorter på evne hos familien til at administrere de midler, de får,...og derfor synes jeg, det er både rimeligt og forsvarligt af hjælpe-kassen og sognerådet, at udlevere dem varer i stedet for penge....

Jeg skønner ikke, der er grund til at klage over den ydede understøttelse eller den form, hvorunder den er ydet, dog med undtagelse af tøj til børnene, som i høj i høj grad tiltrænges, og som snarest må skaffes til veje, og her synes jeg godt, hjælpe-kassen kunne lade konen selv sy tøjet til børnene.

Konen lider af brystsyge og befinder sig bedst ved at søge læge Lundh, Skive. Også dette finder jeg hun skulle have lov til, når det ikke bliver væsentligt dyrere end Lem doktor.

Mette Marie skriver læserbrev Skive Folkeblad 5. december 1927:

Til redaktør Carl Hansen!

Må jeg forespørge, hvordan vi skal tage på den sag med kommunen. Amtmanden har været her, og han har lovet os 35 kr. om ugen, men det er ikke muligt at få dem udbetalt. Desuden blev der lovet os noget at reparere vort hus med, men det kan vi heller ikke få. Nu ved jeg ikke, hvor jeg skal henvende mig. Min mand er syg og jeg er ikke selv rask. Vi har spurgt amtmanden, hvor vi skal henvende os, men endnu er der ikke kommet noget svar. Min mand skulle have været hos øjenlægen, men det siger sognerådsformanden nej til. Hvad vi henvender os til formanden om, så siger han nej!

Carl Hansen kan få oplysning om vor sygdom hos læge Kamp og på sygehuset, da vi begge har været indlagt der. Nu er den ene af børnene syg, fordi han har frosset for meget. Vi har ikke kunnet få tilstrækkeligt til børnene at gå og ligge i. Min mand har ikke tjent mere end 25 kr det sidste år. Amtet lover os godt, men kommunen vil ikke lade os få mere end 25 kr om ugen. Carl Hansen kan nok selv indse, at det er noget lidt, når to skal holde diæt som ordineret af lægen....

Håsum, den 2. december 1927

*Mette Marie Larsen,
Karl F. Larsens hustru*

Carl Hansen svarer:

- Kredslæge Kamp udtaler på forespørgsel, at Karl F. Larsen er sløj og dårlig på grund af en slem hjertesygdom.

- Læge Partsch, Lem udtaler, at manden må anses for at være uhelbredelig, og at en af børnene er stærkt disponeret for bronchitis.

- Ved forespørgsel hos amtet erfarer vi, at stiftamtmanden ikke har givet tilsagn om 35 kr. pr. uge. Tværtimod har ministeriet approberet de 25 kr.!...

- Istandsættelsen af huset er lovet, men ikke udført. Sengetøj og klæder er bevilget, men ikke købt.

- Forholdene i dette hjem er tragiske. Sognerådet og hjemmet er desværre kommet i kampstilling overfor hinanden.

- Samfundets organer trænger til en ændring, således at slige konflikter kan undgås.

Her ydes ca. 60 øre understøttelse pr. dag pro persona. På mange andre områder yder samfundet en hjælp, som er tre gange højere eller derover....

Et svar fra sognerådsformanden til redaktør Carl Hansen Skive Folkeblad 8. december 1927

...Hun skriver bl.a. følgende:

1) Amtmanden har lovet os 35 kr. ugentlig, men det er umuligt at få dem udbetalt.

2) Der er lovet dem noget at reparere deres hus for, hvilket heller ikke kan fås.

3) Et af børnene – en dreng – er syg, fordi han har frosset for meget.

4) Manden har ikke tjent mere end 25 kr. det sidste år.

5) Sognerådsformanden har nægtet manden at komme til øjenlæge.

6) Familien består af 6, hvoraf de 4 er syge....

Jeg vil til dette oplyse følgende:

Ad. 1) De 35 kr. ugentlig ville sognerådet ikke gå med til, men bevilgede 25 kr., idet vi mente, de 25 kr. endda var rigelig, og i særdeleshed i sammenligning med, hvad arbejdende familier har i ugentlig indtægt, og når så dertil kommer, at de, som søger at klare for sig selv, jo selv må afholde udgifter til klæder, samt ildebrændsel, renter og skatter m.m., mente vi ikke, der var grund til at sætte præmie på Larsens kones frækhed med hensyn til klager.

Ad. 2) Familien har fået tilbud om, at få huset istandsat, men afslog det, idet konen mente, dette ingen hastværk havde.

Ad. 3) Det kan ikke være sognerådet, der har ansvaret for, at et af børnene har fået sig en sygdom på grund af kulde, idet der er leveret familien rigelig ildebrændsel for den kommende vinter. Det må vel nærmest være konens egen forseelse, fordi hun løber i landet, i stedet for at være hjemme og passe sine børn.

Ad. 4) ...Jeg har i dag, ved at henvende mig to steder, fået oplyst, at familien har tjent 249 kr., og der kunne være mere, når det blev undersøgt.

Ad. 5) ...Ja, jeg husker nok at konen lod mig vide, at kommunen snart ville få en stor udgift på manden, da han skulle til en øjenlæge i Viborg, hvortil jeg bemærkede, at vi skulle jo have en udtalel-

se fra en læge, forinden rejsen til Viborg kunne ske.

Ad. 6) ...Det kan under alle omstændigheder ikke være konen, der er syg, for efter almindelige menneskers begreb er hun virkelig i sin fulde kraft, og i særdeleshed, når hun får munden rigtig på gled. Carl Hansen skulle bare høre, hvor hun så kan tale frit fra leveren.

At sengetøj og klæder skulle være bevilget, men ikke leveret, er dog den værste, idet vi nemlig har regning på, at der er leveret dem sengetøj fra Marie Friis i Lem samt tøj til børnene fra Ramsing Brugsforening og yderligere fik familien tøj for 150 kr. den 11. november 1927 hos Ludvigsen og Cleemann i Skive.

...jeg forstår ikke, at Carl Hansen har villet stille sognerådet i gabestokken på et så løgnagtigt grundlag. Havde det ikke været klogere at spørge dig for hos en eller anden herude. Der er jo nok, som kender til familiens forhold, eller – dersom det må være mig tilladt – mon der ville være sket noget særligt i fald du havde ladet os selv om at ordne vore egne forhold, for det er vel ikke meningen med din indblanding, at du vil forværre kampstillingen?...

Ramsing den 5. december 1927

Thomas Thomsen

Efterskrift

Der er mange sider af tilværelsen som Karl udelukker af sine erindringer. Fra barndomstiden er der dog tre vigtige aspekter, som jeg kort vil kommentere i lyset af den tids samfundsfold.

For det første tegner Karl et særdeles mørkt billede af de fleste plejehjem, hvor han anbringes. Han afslører, at der skulle mange overgreb til, før myndighederne greb ind. Det gælder for øvrigt også overgrebene fra hans egen kødelige mor i den kommunale bolig.

Der var i Danmark i 1880'erne megen debat om de anbragte børn. Der blev fremsat kritik af det kommunale tilsyn, eller mangel på samme. Endvidere blev

fattigudvalgene kritiseret for at foretrække plejehjem, der forlangte færrest penge for at modtage børnene. Jo ældre børnene var des billigere pleje. I sommerhalvåret kunne de store drenge over 10 år være gratis for kommunen at placere. I vinterhalvåret blev de så anbragt på fattiggårdene eller i en billig pleje.

Der kom ikke mange konkrete forbedringer for de anbragte børn ud af den politiske debat. I 1891 blev der i den reviderede fattiglov indføjet, at der ikke måtte foregå en offentlig udlicitering af fattige, herunder fattige børn.

For det andet omtaler meget kort Karl opholdene på fattiggården i Håsum igen-

nem flere vintre. Vi får lidt at vide om de mange skolebørns situation på fattiggården. Der er for megen uro til at lave lektier. Og bestyrelsen, der omtales »plejefar« agerer utrolig brutalt i situationen hos Lars og Maren, hvor Karl får fingeren slemt tilredt.

Fattiggårdene havde deres store periode mellem 1870 og 1890. Det er således ikke overraskende, at Håsum får en anstalt i 1882. Et stigende befolkningstal og få alternativer til beskæftigelse i landbruget betød, at antallet af fattige steg kraftigt. Og kommunerne måtte alene klare udgifterne til de stærkt øgede sociale udgifter.

Fattiggårdene blev datidens svar på udfordringen. Her kunne de voksne på fattighjælp arbejde og delvis tjene til føden ved arbejdet på gården ude som inde. Det var lettere at føre kontrol med de fattige på arbejdsanstalten. Pasning af de gamle og syge samt opdragelsen af de fattige børn kunne også forbedres. Der blev dog fra magthavernes side ikke lagt skjul på, at mange penge kunne spares, hvis fattiggårdene skræmte dovne og drikkældige personer væk. Derfor blev boligforhold og kost særdeles tarvelig. Og detaljerede strafferegler for mindre god opførsel fratog mange potentielle kunder lysten til at frekventere anstalterne.

Antallet af fattige gik faktisk ned i 1880'erne, men belægningsprocenten på fattiggårdene forblev alt for lav, og lemmernes arbejdsindsats var oftest så ringe, at fattiggårdene ikke blev rentable.

For det tredje beskriver Karl sin skolegang, der fulgte den vestjyske skoleord-

ning. »Lille klasse« – de 7-10-årige – gik i skole alle ugens dage i sommerhalvåret, og kun en ugedag i vinterhalvåret. »Store klasse« – de 10-14-årige, - gik derimod i skole alle ugens dage i vinterhalvåret, og kun én dag om ugen i sommerhalvåret.

Karls beskrivelse af faget gymnastik, afspejler ganske godt den skepsis som mange bønder og ansatte i landbruget havde overfor dette nye fag. Hvad skulle de kropslige øvelser til for?

Karl omtaler meget strenge lærere. Vi ved fra andre samtidige skildringer, at tugt, disciplin og udenadslære, prægede skolegangen dengang. Lærers løn bestod delvis af naturalier fra gårdmændene. Derfor var det ikke klogt at gå for hårdt til gårdmandssønnerne. De fattige børn skilte sig også ud, hvad angik renlighed og påklædning. Det har heller ikke været nemt at være lærer for børn med så stor en aldersspredning.

Det virker højst overraskende, at Karls skolegang, fyldt af tæv, tæsk og uretfærdigheder, slutter som en succeshistorie i den forstand, at Karl lærer at regne, skrive, stave og læse. Erindringerne er skrevet i en pæn håndskrift uden nævneværdige stavfejl. Men ydmygelserne og uretfærdighederne har selvfølgelig stor betydning for Karls liv efter, at skolegangen var forbi.

Karls voksentilværelse vil jeg ikke kommentere nærmere ved denne lejlighed, selv om det er fristende at komme ind på Håsum-Ramsing sogneråds håndtering af hjælpekasse og fattighjælp i perioden forud for den store socialreform i 1933.

Den kommunale hjælpekasse havde i 1907 afløst »De fattiges kasse«. Kommunerne kunne efter skøn overføre midler til hjælpekassen, der også fik nogle få midler ad frivillighedens vej. Ideen med hjælpekasserne var, at »værdigt trængende« borgere kunne undgå fattighjælps virkning - ingen stemmeret, ikke adgang til at flytte, gifte sig og foretage større indkøb m.m. uden at spørge fattigudvalget. »Uværdigt trængende« borgeres rettigheder var med andre ord i høj grad deponeret hos det offentlige (fattigudvalget).

Redaktør Carl Hansens kamp for de svageste i samfundet i samme tidsepoke er også et interessant studium. Men i denne sammenhæng har fokus været på Karls rekonstruktion af fortiden. Læseren kan dog erhverve sig et indblik i »kampstillingen« i Håsum-Ramsing ved at læse bilaget »*Den fattige familie i Håsum i lokalpressen 1926-27*«.

Litteratur og anvendt materiale

Redaktør Carl Hansens arkiv (Skive byhistoriske Arkiv)

Karl Ferdinand Larsen: Et tragisk liv for en forældreløs dreng (Håndskrevne blade, jf. note 1).

Carl Hansen (ed.): Et Tyendes Saga. En samling af 33 kronikker med udgangspunkt i Karl Ferdinand Larsens erindringer, jf. note 2.

Håsum-Ramsing kommunes arkiv (Skive Kommunearkiv)

Sognerådets forhandlingsprotokol 1841-1877.

Sognerådets forhandlingsprotokol 1877-1897.

Forhandlingsprotokol for fattiggården i Haasum. 1882-1890.

Protokol over fattiggårdens beholdning og forbrug. Håsum. 1883-1892.

Regnskabsbog. Fattiggården (Håsum) 1884-1904/05

Protokol. Anmeldte fødsler. Håsum-Ramsing kommune. 1892-1913.

Fødselsprotokol. 1892-1915. Håsum-Ramsing.

Fødselsprotokol. 1915-1955. Håsum-Ramsing.

Folketællinger. Haasum. 1880, 1890 og 1921.

Håsum kirkebog. 1873-91

Ramsing kirkebog 1873-91.

The Genealogical tree of Carsten Tønsberg Nielsen. 18. januar 2001.

Skive Folkeblad. 1926 og 1927. Skive byhistoriske Arkiv.

Skive Venstreblad. 1926 og 1927. Skive byhistoriske Arkiv.

Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede. 1940/1975.

Viggo Jonassen: Dansk socialpolitik 1708-1998. 1998.

Vagn Dybdahl: Det nye samfund på vej. 1871-1913. Dansk social historie. Bd.5. 1982.

Ingeborg Christmas-Møller: På fattighuset. Greve Hospital og andre fattighuse på landet i 1700- og 1800-tallet. 1978.

Ejnar Poulsen: Viborg Amts Degne- og Skolehistorie. 1957.

Jeg vil gerne takke tre personer for deres hjælp med denne artikel:

Byarkivar Niels Mortensen, Skive byhistoriske Arkiv, overlod mig Karl Ferdinand Larsens erindringer, og fulgte op med diverse kildematerialer og gode råd til den endelige tekst og fotos.

Arkivar Ib Svenningsen, Spøttrup lokalhistoriske arkiv, har været en god støtte til at finde oplysninger om Karls familie i det lokale arkivmateriale og til at finde relevante lokale fotos.

Rosa Madsen, Håsum, har givet mig et helt nødvendigt indblik i Karl og hans halvbroder Augusts sociale placering. Rosa har for øvrigt gået i skole med Karls yngste søn Alfred.

Noter

1. Erindringerne er indføjjet i fire liniere-de hefter og en linieret skriveblok.
2. Redaktør Carl Hansen har samlet de 33 »Onsdags-Kronikker« i et udklipshefte med titlen »Et tyendes saga. Af C.F. Larsen. 26.10.1938 – 5.7.1939«
3. Haasum Kirkebog 1873-91. »The Genealogical tree of Carsten Tønsberg Nielsen. 18-01-01.«
4. Oplysningerne om den biologiske far er næppe rigtig. Måske er der tale om moderens daværende kæreste?
5. Ifølge kirkebøgerne for Håsum og Ramsing (1873-91) dør Karls mor først noget senere. Ved halvbroderen August

Tønsbergs konfirmation den 3. oktober 1886 omtales moderen som forælder. Hvorimod hun omtales som »afdøde Johanne Sofie Tønsberg« ved Karls konfirmation den 17. april 1888. Karl nævner ikke sin halvbror i sine erindringer. August bliver også sat i pleje fra spæd. Han og familien bor på et husmandssted i Håsum Torp (Bustrup Bakke). Denne families tilværelsen udviklede sig anderledes end halvbroderens. (Interview med Rosa Madsen, Håsum den 16. oktober 2006)

6. Karl fik mg i såvel kundskaber som opførsel. Blandt de 5 mandlige konfirmander fik han de bedste karakterer. (Ramsing kirkebog 1873-91)

7. Ved en provisorisk lov havde regeringen Estrup den 27. 10. 1885 oprettet et korps af gendarmere, opkaldt efter farven på deres uniformer, til at holde øje med bønderne i den spændte politiske situation efter et attentat på Estrup den 21.10. 1885. Jf. Danmarkshistoriens Hvem Hvad og Hvornår. 1994. s.152.

Brolægning, bispisning og baller

- Rids af borger- og håndværkerforeningerne i Jebjerg og Roslevs første år

Af Tage Ibsen

Onsdag den 14. maj 1884 var en festdag på Skiveegnen. Den dag åbnedes jernbanestrækningen Skive-Glyngøre, Nordsallingbanen, officielt. Regnen silede ned hele dagen, men det forhindrede ikke tusinder af mennesker i at deltage i festbanketten i Skive, tage en tur med det flagsmykkede særtog, der klokken 14.30 afgik fra Skive mod Glyngøre, eller troppe op på en af den nye jernbanestrækningens fem stationer for at se toget og fremskridtet komme til Nordsalling.

I Jebjerg havde borgerne rejst en æresport, der med ordene »Velkommen! Velkommen! Held og lykke med banen for opland og by!«, bød særtoget velkommen.

Borgerne i Jebjerg var ikke de eneste, der nærrede meget store forhåbninger til fremtiden nu, hvor jernbanen var nået frem til Nordsalling. I Skive Folkeblad og Skive Avis' referater fra åbningsdagen fornemmer man en nærmest euforisk stemning. Og med god grund i øvrigt.

Jernbanen indbefattede om noget fremskridtet og forhåbningerne til den ny tid, der voksede frem. Det var ikke uden grund, at stationsbygningernes ventesele blev malet i lyse, bløde farver.

Men med fremskridtet kom også omvæltningerne. De fem stationer, der blev placeret langs Nordsallingbanen, lå ikke i et ingenmandsland, men der var ikke

meget by over nogen af stederne. Lyby, der var første stop på turen fra Skive til Sallingsund, var mere en områdebetegnelse end navnet på en landsby, mens de følgende landsbyer Jebjerg, Roslev og Durup netop ikke var andet end – landsbyer. Glyngøre eksisterede slet ikke - det var ikke andet end en landeplads og en håndfuld forblæste fiskerrønner, indtil jernbanen kom, og der blev bygget station, funktionærboliger og, få år senere, et færgeleje til dampjernbanefærgerne mellem Salling og Nykøbing Mors.

Da jernbanen først var nået frem, begyndte de gamle landsbyer – nu nye stationsbyer - for alvor at vokse. Håndværkere og handlende, banefolk og arbejdsmænd, mejerister og pensionister søgte mod de nye stationsbyer. I sig selv er betegnelsen by i moderne forstand misvisende. Stationsbyerne, der voksede frem i Nordsalling var i første omgang en stadig voksende samling huse, der voksede op på den bare mark omkring jernbanestationen og hovedfærdselsvejene.

Der var ikke meget, der signalerede by, som vi forstår begrebet i dag. Der var ikke elektricitet, brolægning, telefon eller vandværk. Sognekommunerne spillede en minimal rolle; det blev sjældent til meget mere end lidt vejreparationer og uddeling af nødtørftig fattighjælp til værdigt trængende.

Skulle der ske nogen som helst udvik-

Hilsen fra Roslev

Jernbanen mellem Skive og Glyngøre blev åbnet i maj 1884. Nu blev Nordsalling for alvor en del af Danmark – og der var store forhåbninger til fremtiden i Sallings nye stationsbyer. På billedet passerer to tog hinanden på stationen i Roslev omkring 1905.

ling i de nye byer, var det derfor i meget høj grad op til borgerne selv at trække læsset. Initiativet var i høj grad overladt til civilsamfundet selv.

I Nordsallings nye stationsbyer blev løsningen, som i alle andre danske stationsbyer, at organisere byernes indbyggere i tværpolitiske borger- og håndværkerforeninger. Jebjerg kom først, da der allerede i 1894 blev stiftet en industri- og håndværkerforening. I 1904 fulgte Durup trop med en borger- og håndværkerforening, og i 1909 kom også Roslev med på vognen.

Stationsbyerne opstod i en periode, hvor et gammelt kendt samfund forsvandt og et nyt opstod. Stationsbyerne opstod i

en periode, hvor økonomi og produktionsformer ændrede sig helt grundlæggende, og hvor befolkningen dels voksede eksplosivt og dels vandrede fra land til by. Indbyggerne i både købstæder og stationsbyer var ikke bare indvandrede fra det omgivende land; de var også tilflyttere langvejs fra og måtte opbygge et bysamfund på helt bar bund. Fysisk såvel som socialt. Historien om borger- og håndværkerforeningerne er derfor på mange måder historien om, hvordan mennesker agerer i en opbrudstid. En opbrudstid, som vi også kan drage paralleller til i vore dage, hvor mennesker må omstille sig til et nyt, globaliseret samfund.

I det følgende skal vi, ved at kigge på nogle af borger- og håndværkerforeningernes konkrete opgaver i de første år, se, hvor stor en rolle foreningerne faktisk kom til at spille for de fremvoksede stationsbyer i Jebjerg og Roslev i tiden fra 1894 til cirka 1930. Det er i den periode de to stationsbyer etableres og konsoliderer sig. Deres 1. generation så at sige. I tiden efter 1930 ændrer en række sociale, økonomiske og infrastrukturelle forhold sig så væsentligt, at der ikke her levnes plads til at inddrage perioden efter cirka 1930.

Et rids af stationsbyen

Inden vi kaster os over stationsbyerne langs Nordsallingbanen, kan det være på sin plads lige at ridse stationsbyernes historiske baggrund op, samt afdække, hvad der egentlig karakteriserede begrebet en »stationsby«.

Niels Peter Stilling opregner således fire hovedforudsætninger for stationsbyernes opståen:

- Befolkningstilvæksten
- Landbrugets modernisering
- Infrastrukturel udvikling
- Spredningen af sekundære erhverv

Den voldsomme befolkningstilvækst i Danmark i slutningen af 1800-tallet, der ikke mindst skyldtes et markant fald i børnedødeligheden, skabte, med Stillings ord, et *befolkningspres på agrarsektoren*. Danmark var endnu et udpræget landbrugsland, men gårdmandsstanden kunne umuligt opluge befolkningsoverskuddet. For de mange, der aldrig kunne gøre sig forhåbning om en fremtid i bondestanden, var der groft

sagt to alternativer: Social degradering eller afvandring. Man kunne med andre ord vælge at blive på landet som landarbejder eller husmand eller rejse bort – til København, en købstad, udlandet eller en bymæssig bebyggelse i landdistrikterne.

At der overhovedet opstod bymæssige bebyggelser i landdistrikterne havde igen en snæver sammenhæng med *landbrugets modernisering*. De tusinder af andels- og fællesmejerier, der blev opført i snart sagt hvert et sogn, var naturligvis et helt synligt udtryk for denne modernisering af landbruget. Men moderniseringen rakte langt videre end til oprettelsen af mejerier. Der kom nye landbrugsmaskiner, kværne og vindmotorer. Der blev introduceret kunstgødning og sojaskrå. Landbruget blev markedsgjort. Dermed blev der brug for »(...) *landbrugstilkyttede lokale kraftcentre, hvor igennem kapital, produktion, teknologi og forædling af landbrugsprodukterne kunne kanaliseres.*«

Moderniseringen og markedsgørelsen af landbruget affødte nødvendigvis en voldsom vækst i *de sekundære erhverv*. Der var brug for møllebyggere og smede, mejerister og bødkere, bygningshåndværkere og karetmagere. Først med næringsfrihedsloven af 1857 var der åbnet mulighed for, at de fleste af sådanne faggrupper overhovedet måtte udøve deres erhverv i landdistrikterne. Det var da også først fra 1880'erne, landbrugets modernisering for alvor udløste et virkeligt behov for *landbrugstilknnyttede lokale kraftcentre*. Naturligt nok var de første til at udnytte den nye næringsfrihedslov i

Der var ikke meget by over nogen af de steder, hvor man placerede stationerne langs Nordsallingbanen. Opførte jordveje var standarden i Sallings nye stationsbyer. Her er Kirkegade i Jebjerg fotograferet omkring 1895. For enden af vejen skimtes mejeriet og højskolen. Til højre langs vejen ses et rebslageri.

1860'erne da også almindeligvis købmænd.

Et landbrugstilknyttet lokalt kraftcenter var helt afhængigt af, at *infrastrukturen* var nogenlunde udbygget – ja, overhovedet eksisterende. Hvis smør og kød skulle nå frem fra mejerier og slagterier til aftagerne i byerne og udlandet, og nye McCormick-selvbindere og Rud. Sachs-plove omvendt skulle ud til bønderne, så var mudrede jordveje ikke meget bevendt. Jernbanen var her en infrastrukturrel revolution af dimensioner, som man næppe fatter i dag. Sat på spidsen kan man sige, at, som jernbanen nåede frem, så var eksempelvis eksportmarkedet

Storbritannien aldrig længere væk end den nærmeste jernbanestation.

De fire historiske forudsætninger for stationsbyernes opståen, der her er ridset op, er således snævert sammenvævede.

I parentes skal det, for en god ordens skyld, bemærkes, at bymæssige bebyggelser i landdistrikterne, der ikke var, eller blev, tilknyttet jernbanenettet sagtens kunne udvikle sig temmelig tilsvarende en egentlig stationsby. I forskningen er dette forhold da også blevet påpeget, og betegnelsen *den rurale by* eller, som ovenfor benævnt, *bymæssige bebyggelser i landdistrikter* er i den forstand mere dækkende for det, vi almindeligvis

forbinder med en stationsbys karakteristika.

Folk i stationsbyen

Det var ikke kun smede, møllebyggere og mejerister, der slog sig ned i stationsbyerne. I sagens natur fulgte der med stationen en stationsforstander og en håndfuld arbejdere ved banen. Og sammen med stationen kom også postvæsenet med landpostbudene. Håndværkerne startede måske et maskinsnedkeri eller en lille maskinfabrik med både svende og lærlinge og arbejdsmænd. Købmænd og manufakturhandlere og skræddere slog sig ned, og havde kommisser og lærlinge. Gamle bønder byggede et nyt hus i byen frem for at sidde på aftægt i en husende på den afhændede gård. Gæstgivere og kreaturhandlere kom til. Det samme gjorde lærere og lærerinder. Guldsmede og fotografer. Stationsbyen fik en meget blandet social sammensætning.

Og ikke nok med det: Indbyggerne kom ikke nødvendigvis fra det umiddelbare nærområde, men flyttede ofte til fra fjernereliggende områder. Ganske som man også ofte flyttede fra stationsbyen igen, hvis forretningen for eksempel ikke gik alt for godt.

I sig selv har en sådan broget sammensat befolkning - socialt, geografisk og økonomisk - været vanskelig at integrere i et fællesskab i en fremvoksende stationsby. Dertil skal lægges, at stationsbyerne i sagens natur voksede frem på den bare mark. Der var – udover jernbanen og stationen og måske en hullet amtsvej – absolut ingen infrastruktur. Elektricitet

og vand, gadebelysning og brolægning måtte folkene i stationsbyen som nævnt selv sørge for at organisere.

For de egentlige håndværkere i stationsbyen betød tidens rivende teknologiske udvikling ikke blot en markant specialisering af enkelte håndværk – det ældgamle erhverv som landsbysmed blev for eksempel efterhånden specialiseret ud i smede med forskellige funktioner, mekanikere, elektrikere osv. – men normalt også voldsomt øgede krav til det faglige niveau. Godt nok betød industrialiseringen, at man efterhånden begyndte at anvende og forhandle både halv- og helfabrikata indenfor en lang række traditionelle håndværksfag – fra skomagere og skræddere til snedkere og smede. Men på den anden side betød nye fremstillingsformer, nye maskiner og i øvrigt også den større efterspørgsel, at kravene til håndværkernes tekniske, faglige kunnen generelt blev større.

Det blev derfor et helt eksistentielt spørgsmål for håndværkerne at få organiseret en egentlig undervisning af først og fremmest lærlingene, men ofte også af håndværksmestrene selv. Det var simpelthen nødvendigt for at følge med udviklingen og tidens krav.

Håndværkerforeningerne kommer til Nordsalling

27. januar 1894 stiftede en gruppe borgere i Jebjerg Stationsby Haandværker- og Industriforeningen for Jebjerg og Omegn. Desværre er de tidligste love for den nye forening ikke bevaret, men præcis tre år senere, 27. januar 1897, blev der på den årlige generalforsamling

Industri- og Håndværkerforeningen for Jebjerg og Omegn på udflugt engang omkring 1905. Folk er kommet i festtøj, foreningsfanen er fundet frem – og mændene har fået ild på langpipe og cigarer.

vedtaget et nyt sæt love for foreningen, og der er ikke noget i forhandlingsprotokollens referat fra generalforsamlingen det år, der tyder på, at der på nogen måde er blevet ændret afgørende i formålsparagraffen.

En paragraf, der i al sin kortfattede formale, at foreningens formål var:

1. »At varetage Haandværkerdriftens og Industriens Tarv.
2. At udbrede Oplysning blandt Medlemmerne ved Foredrag og lign. og yde Hjælp til Lærlingernes tekniske Uddannelse.

3. Endvidere vil Foreningen ved indbringende Foranstaltninger søge at arbejde hen til at anskaffe eget Lokale samt yde Hjælp til trængende Håndværkere eller disses Enker.«

Foreningen levede altså meget godt op til sit navn. Og selvom lovene sikrede, at enhver hæderlig og uberygtet mand eller kvinde, der var fyldt tyve år, og i øvrigt blev godkendt til optagelse af mindst tredjedele af de fremmødte til foreningens månedlige medlemsmøder, kunne optages i foreningen, så var der lige et par men'er. Dels skulle mindst de tre af

foreningsbestyrelsens fem medlemmer være håndværkere, dels havde kun »...bosiddende Haandværkere og Industridrivende...« stemmeret på foreningens generalforsamlinger.

Naturligt nok var foreningens ledende folk de første mange år da næsten også udelukkende håndværkere: Bestyrelsens medlemmer i de to opstartsår 1894-1896 talte således rebslager N. Rasmussen, der var formand i perioden, urmager Chr. Bjørndal, bagermester Laurits Jensen, snedkermester Søren Mogensen, sadelmager J. Nielsen og malermester Christensen, mens maskinbygger P. Møller og skomagler Sørensen reviderede foreningens regnskaber i samme periode. Ja faktisk er den eneste undtagelse fra, at det udelukkende var håndværkere eller handlende, der var repræsenteret i foreningens bestyrelse de første årtier, mejeribestyrer Esper Andersen, der i årene 1899-1901 var foreningens næstformand. Men Esper Andersen var, indtil han i 1908 fraflyttede Jebjerg, i det hele taget en så stor lokal undtagelse, at det næsten ikke tæller.

De første år

Jebjergs nye håndværkerforening gik til opgaven med frisk mod. Allerede tre måneder efter foreningens stiftelse løb man ellers ind i det første problem. Forhandlingsprotokollen fortæller lakonisk, at: »Ved Foreningens Møde d. 28/4 94 bleve Medlemmerne, af Foreningens Vært, behandlet på en mindre pæn Maade, hvorfor Bestyrelsen samme Aften ophævede Lejemaalet.»

Hvad, der præcis er sket til forenin-

gens møde den 28. april 1894, får stå hen i det uvisse. I hvert fald havde håndværkerforeningen allerede 1. maj sikret sig lejemalet af et nyt foreningslokale – denne gang ved bagermester Laurits Jensen, der selv var bestyrelsesmedlem i foreningen.

I løbet af sommeren 1894 fandt bestyrelsen ud af, at der skulle anskaffes en foreningsfane, og at »Foreningens Medlemmer med Damer...« skulle på en fælles sommerudflugt til, den nærliggende, Eskær Skov. Og den 1. december 1894 besluttede bestyrelsen også, at »...yde Lærlingene, der gik i Aftenskole, en efter Bestyrelsens Skøn, passende Understøttelse i Vinteren 1894/95.«

I løbet af 1895 forsøgte bestyrelsen for alvor at få damp under kedlerne i foreningen. Man arrangerede i starten af marts 1895 en udstilling i Jebjerg Forsamlingshus, hvor de handlende og håndværkerne kunne udstille deres varer og produkter for den lille, men voksende, stationsbys indbyggere – og i samme forbindelse, selvfølgelig med behørig indhentet tilladelse fra Viborg Amt, afholde en tombola, der kunne give en økonomisk saltvandsindsprøjtning til foreningens aktiviteter.

Fra 1. november skaffede foreningen sig også en fordelagtig aftale med det lokale gæstgiveri i Jebjerg om leje af et nyt mødelokale: Aftalen lød på en årlig leje til gæstgiver Mogensen på 10 kroner, og derudover faste priser for foreningens medlemmer i gæstgiverens bevarning.

I september 1895 besluttede foreningen tilmed at søge optagelse i Fællesre-

Efterhånden begyndte der at komme lidt mere 'by' over Sallings stationsbyer. 1 1/2 etages huse og telefonpæle begyndte at præge bybilledet. Her er der vinterstemning på Rybjergvej i Roslev cirka 1910.

præsentationen for dansk Håndværk og Industri, og 2. oktober samme år optog Fællesrepræsentationen foreningen som medlem. Allerede den 17. november 1895 kunne Håndværker- og Industriforeningen for Jebjerg og Omegn indbyde til sit første offentlige møde med en af Fællesrepræsentationens foredragsholdere: Den aften kunne folk i Jebjerg komme ind og høre cand. mag. Birger Handsted tale over emnet »Hvorledes Håndværket skaffer sig Penge; Håndværkerbanker efter tysk Mønster.«

Tilsyneladende havde foreningen haft meget god vind i sejlene dette dens andet levår. I december kunne medlemmerne i hvert fald se tilbage på året 1895 og blive enige om, at der skulle afholdes en ny tombola og udstilling i forsamlingshuset i det nye år. Et forslag om at indkøbe nogle teaterrekvisitter til foreningen faldt dog med et brag.

Allerede inden for de første to år havde håndværkerforeningen i Jebjerg såle-

des taget hul på de arbejdsopgaver, der først og fremmest skulle komme til at optage den første halve snes år. Forårsudstillingen i forsamlingshuset med tilhørende tombola, om efteråret møder med foredragsholdere fra Fællesrepræsentationen, normalt en sommerudflugt for foreningens medlemmer med ledsagere til et, ikke alt for fjernt, udflugtsmål. 25. januar 1896 kunne foreningen også afholde sit første bal; men dog først efter et opbyggeligt foredrag samme aften om »Hvorledes opdage vi Nationens Hemmeligheder« ved kaptajn E. Fischer.

Faktisk synes de største opgør i håndværkerforeningen i disse første år at have stået om, hvorvidt den årlige udlodning af varer i tombolaen under forårsudstillingen nu også var så god en idé; det kostede jo også for byens næringsdrivende at donere varer til gevinster. Og så måtte der i øvrigt indkaldes til en ekstraordinær generalforsamling den 8. januar 1897, fordi »...der af

flere Foreningsmedlemmer blev klaget til Bestyrelsen over, at Smed Jakob Jensen af Jebjerg gjentagne Gange har udvist en grov, støjende og højst upassende Opførsel i Foreningens Lokaler...« Smed Jensens opførsel havde åbenbart været upassende nok til, at et stort flertal af medlemmerne på den ekstraordinære generalforsamling lempede ham ud af håndværkerforeningen – i hvert fald for en periode.

Foreningens hovedbrud over lokaler, tombola og af og til en selskabelig kom sammen eller udflugt for medlemmerne var dog kun det halve af arbejdet. Det, der virkelig blev brugt ressourcer på, var formålsparagraffens *Hjælp til Lærlingernes tekniske Uddannelse*.

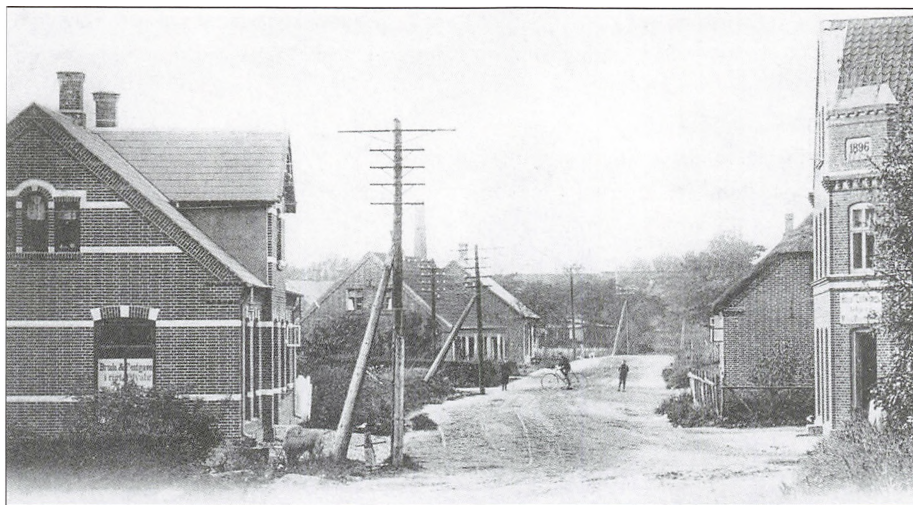
De tekniske skoler

Som nævnt havde Håndværkerforeningen i Jebjerg allerede i vinteren 1894-1895 fået stabled aftenundervisning for håndværkerlærlingene på benene – og ydet dem et lille økonomisk tilskud for ulejligheden. Aftenundervisningen var nemlig ikke en integreret del af håndværkeruddannelserne, men eksisterede på frivillig basis. Timerne i den tekniske skole måtte lærlingene lægge oven i deres i forvejen lange arbejdsdage. Allerede i 1895 havde Håndværkerforeningen bevilget en flidspræmie til den flittigste elev, men der var åbenbart – og måske ikke underligt – alligevel et temmelig stort problem med fremmødedisciplinen. På generalforsamlingen i 1909 blev det således vedtaget, at der skulle føres et skærpet tilsyn med eleverne i teknisk skole. Skolens tegnelærer skulle orientere

Håndværkerforeningens formand, hvis eleverne skulkede fra undervisningen, »...og dernæst skulle Elevens Mester eller Principal have Meddelelse desangående for at han kunne drage Omsorg for, at Eleven atter kom til at besøge Skolen regelmæssigt tre Aftener om Ugen.« Det er sikkert også i det lys, flidspræmieuddelingen skal ses. Efterhånden uddelte man en håndfuld flidspræmier til de flittigste elever efter hver undervisningssæson; i 1910 blev der således givet to sæt tegnebestik, en skræddersaks og en sølvurkæde til de fire mest ihærdige elever i teknisk skole for sæsonen 1909-10.

For at deltage i den tekniske aftenskole måtte lærlingene have en mester, der var organiseret i Håndværker- og Industriforeningen, og samtidig betalte et årligt ekstragebyr direkte til teknisk skole. Håndværkersvende havde også mulighed for at videreudanne sig ved at deltage i den tekniske undervisning, men måtte så selv erlægge et noget større beløb for undervisningsdeltagelsen. I 1903 måtte en håndværksmester således for eksempel betale to kroner for hver af hans lærlinge, der gik i teknisk skole, mens håndværkersvende måtte slippe fire kroner for sådan en vinters deltagelse i teknisk skole – medmindre de selv var medlemmer af Håndværkerforeningen.

Et par år senere – i 1905 – kom smedemester Jakob Jensen, der i 1897 var blevet smidt ud af foreningen for grov og støjende opførsel, i øvrigt atter op på foreningens generalforsamling. I mellemtiden var han blevet genoptaget i

Kirkegade i Jebjerg omkring 1905. I løbet af ti år var der sket noget i den lille stationsby. Vegen var stadig hullet, men der var, som det ses på telefonpælene, kommet flere telefonabonnenter – og på hjørnet af Østergade og Kirkegade havde bager Laurits Jensen i 1896 fået opført en bygning, der var en stationsby værdig. I hjørnebutikken i Laurits Jensens ejendom havde Hans Ludwigsen frem til cirka 1910 manufakturhandel. Det stråtekte hus, der skimtes bagved Laurits Jensens bygning er Jebjerg gamle skole, der i 1890'erne lagde lokaler til undervisningen i den tekniske aftenskole.

foreningen, men nu var problemet, at han ikke havde fået betalt de to kroner i undervisningsgebyr for sin lærling – og søn – Marinus Jensen. Foreningens generalforsamling måtte true smed Jensen med, at Marinus røg ud af teknisk skole, hvis ikke de to kroner blev betalt.

Det var ikke for sjov, når håndværkerforeningen i Jebjerg måtte true med at smide smed Jensens søn ud af teknisk skole. Udgifterne til den tekniske undervisning af lærlingene var en stor post på foreningens budget, også efter at man fra 1901 begyndte at modtage økonomisk tilskud til driften af teknisk skole fra Indenrigsministeriet og – i noget mindre omfang – fra kommunen.

De første år måtte teknisk skole tage

til takke med, hvad sognerådet i Jebjerg-Lyby tilbød af lokale på skolerne i kommunen, men fra vinteren 1904-05 fik man en aftale med forstander Axel Axelsen på Salling Højskole i Jebjerg. For 50 kroner ville Axelsen sørge for lys, varme og lokale til teknisk skole samt stille en af højskolens lærere til rådighed for den tekniske skoles undervisning i blandt andet regning. Herefter var rammerne for den tekniske skole nogenlunde faste i årene fremover, også efter forstander Holms overtagelse af Højskolen ved Axelsens afrejse i 1907. Hvert efterår forhandlede man sig således frem til en fast pris for udgifterne til lokale, undervisning og så videre for den kommende vinter.

Den 20. juli 1916 arrangerede Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg »et Haandværker-vogntog, hvor de forskellige Haandværkerfag bliver repræsenteret af Fagets Udøvere samt en Høstvogn og en del Jumbekøretøjer med unge Damer.«, for at samle ind til Teknologisk Instituts nye bygning i København. Her passerer håndværkertoget ad Kirkegade i Jebjerg.

Det eneste Håndværkerforeningen selv skulle stille med, var sådan set undervisningsmaterialer – og en teknisk tegnelærer. Tegnelæreren for den kommende vintersæson blev hvert år valgt på generalforsamlingen. Det var almindeligvis en lokal håndværksmester, der forestod tegneundervisningen. Karetmager N. Kristensen var således ofte antaget som tegnelærer de første mange år. I efteråret

1913 fik han ligefrem bevilget et statsligt kursus i tegnelære i København – på Håndværkerforeningens regning.

Hvor mange elever, der søgte Håndværkerforeningens tekniske skole i Jebjerg de første par årtier, ved vi ikke. Men i 1914 var der indskrevet 20 elever i skolen. Samme år besluttede Håndværkerforeningen at adskille foreningens og den tekniske skoles regnskaber. Det er

således ikke helt ved siden af at hævde, at halvdelen af Håndværkerforeningens arbejde i disse første år var helliget den tekniske uddannelse af håndværkerlærlingene. Det var et forhold, der var meget fokus på, ja faktisk så meget, at urmager Nielsen og malermester Simonsen fra nabobyen Roslev i 1906 søgte om optagelse i Håndværkerforeningen for Jebjerg, så deres lærlinge kunne deltage i teknisk skoles undervisning. Og der er ingen tvivl om, at ønsket om at oprette en teknisk skole var en hoveddrivkraft for de håndværkere, der i 1909 var med

til at stifte Borger- og Håndværkerforeningen dér. De første linjer i lovene for Roslev Borger- og Håndværkerforening fra 1909 ligner da også Jebjerg-foreningens til forveksling. Foreningens to første formål var: »At varetage Haandværkernes og Næringslivets Tarv, og at yde Hjælp til Lærlingers tekniske og almindelige Uddannelse.«

Håndværkerdagen i 1916

Som nævnt betød den voldsomme udvikling af ny teknologi i tiden omkring forrige århundredskifte, at der blev stillet

stadig større krav til håndværkernes faglige kunnen. Det gjaldt naturligvis ikke kun for lærlingene i den lokale tekniske skole, men i særdeleshed også for håndværksmestrene.

På landsplan blev en af konsekvenserne af de større faglige og tekniske krav til håndværkerne, at Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk og Industriforeningen i København i 1906 oprettede Fagskolen for Håndværkere og Mindre Industridrivende – eller Teknologisk Institut - i København. Teknologisk Institut tilbød blandt andet specialiserede kurser til håndværksmestre og -svende fra hele landet, ydede konsulentbistand til små virksomheder, udgav tekniske lærebøger og vurderede låneansøgninger til Statslånefonden fra det mindre erhvervsliv.

Hos Industri- og Håndværkerforeningen i Jørgen fulgte man med stor interesse Teknologisk Instituts arbejde. I 1912 bevilgede foreningen således økonomisk støtte til Institutet – godt nok kun en ydmyg tikroneseddel, men alligevel. Året efter blev lederen af Teknologisk Institut, Gunnar Gregersen, hyret til at holde et foredrag om »Håndværkets Fremtidsudsigter.« Håndværkerne i Jørgen fulgte skam med tiden.

Teknologisk Institut kom til at få en meget stor betydning for udviklingen af det moderne håndværk i Danmark. Allerede efter få år var skolens fysiske rammer blevet for små. Der skulle nødvendigvis bygges nyt, men bevillingerne fra kommune og stat slog langt fra til. Der måtte rejses penge!

I hele landet arrangerede håndværker-

og industriforeninger udstillinger, indsamlinger og fester for at skaffe penge til Teknologisk Institut. Jørgen var ikke nogen undtagelse.

På et bestyrelsesmøde i Håndværkerforeningen den 27. juni 1916 vedtog man, at »...fejre Haandværkerdagen d. 20. juli 1916 paa en festlig Maade i Anledning af, at det den Dag er 10 Aar siden Teknologisk Institut begyndte sin Virksomhed i København.« Et eventuelt overskud af dagen skulle bevilges til Institutets byggefond.

Med kun tre uger til at få sådan en håndværkerdag stablet på benene havde de travlt i den lille forening.

Man kontaktede Jeppe Aakjær med forespørgsel om en »helst gratis« offentlig oplæsning på dagen. Der blev bestilt emblemer og brevmærker, der skulle sælges til fordel for Teknologisk Institut. Der blev nedsat et tombola-udvalg. Man bestilte et stort dansetelt, der skulle sættes op ved siden af Afholdshotellet og være ramme om aftenens store bal – og i den forbindelse ville mekaniker Knudsen Sørensen sørge for, at hotellets have blev »oplyst ved Elektrisk Lys«. Den musikalske del af arrangementet skulle musiker Børsting formedelst 30 kroner leve-

Som kronen på værket ville foreningen arrangere »...et Haandværkervogn-tog, hvor de forskellige Haandværkerfag bliver repræsenteret af Fagets Udøvere samt en Høstvogn og en del Jumbekør-tøjer med unge Damer.«

Håndværkervogntoget skulle samles klokken 15 ved Jørgen Afholdshotel og afgå med forridere og musik – igen leve-

Skræddermester og manufakturhandler Christian Pedersen Nedergaards blomster- og flag-smykkede vogn ved håndværkerdagen den 20. juli 1916. Pedersen Nedergaard startede manufakturhandel i Jebjerg i 1898 og var i mange år et fremtrædende medlem af Industri- og Håndværkerforeningen i byen.

ret af musiker Børsting, det var inkluderet i hans 30 kroner. Vogntoget ville så fra Jebjerg køre over Roslev, Kirkeby, Grinderslev og Breum tilbage til Jebjerg, så man kunne nå aftenens bal i hotellets have. Undervejs på ruten ville der blive »...foretaget Indsamling af Penge af unge Piger, som bliver forsynet med Bøsser til Opbevaring af Pengene.«

Desværre foreligger der ikke noget om det økonomiske resultat af håndværkerdagen i Nordsalling i 1916. Samme dag arrangerede de forskellige håndværker- og industriforeninger i Skive en håndværkerdag for at støtte Teknologisk Institut. Naturligvis var programmet for håndværkerdagen inde i købstaden langt mere prangende end det, Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg kunne

stable på benene, men det ændrer ikke ved, at den lille forening i Nordsalling lagde voldsomt mange kræfter i at samle penge ind til bygningen af en ny teknisk læreanstalt – i København!

I august 1909 havde en generalforsamling med stemmerne 25 mod 1 ligeledes vedtaget, at foreningen skulle arrangere - og betale rejseudgifterne! - for de af medlemmerne, der ville med til den store landsudstilling i Århus.

Håndværkerne i Jebjerg stod ikke i stampe i et udkantsområde i Danmark. De var i høj grad optaget af tidens tekniske landvindinger, og kunne tilmed have så meget 'internationalt' udsyn, at de havde overskud til at samle penge ind til et skolebyggeri i København.

Klagesuk fra Nordsalling

»Man skal rejse langt for at opleve noget lignende som det, der møder én, når man passerer Vejen gennem Jebjerg By. At Vand og Snavs gaar op over Fodtøj som Galoscher og Træsko, regner vi ikke, men at man skal have lange Støvler på for at vade tørskoet gennem Byen, turde dog være ret enestående. Selv Egne, hvor man dyrker Sukkerroer, og hvor man fra Morgen til Aften kører på Vejene med tungt belæssede Vogne, kan ikke konkurrere med det Uføre, der findes i Sallings Kulturcenter. Det er sørgeligt men sandt, at der ikke er en Gangsti eller saa meget som en fast Grøftkant at balancere paa. Man er prisgivet,« beklager en bidragyder sig til Skive Folkeblad i januar 1906.

Det har ikke været særligt flatterende for de driftige borgere i en voksende stationsby – og Salings kulturcenter! – at fremvise en hovedgade, som man kun kunne spadsere ad iført store støvler.

Bortset fra vedligeholdelsen af de gaslygter, som Industri- og Håndværkerforeningen i 1899 fik sat op i Jebjerg, så koncentrerede langt det meste af foreningens arbejde sig de første 10-15 år, som antydet, omkring det faglige og den tekniske uddannelse. Det var jo også det, der blev vægtet i foreningens formålsparagraf.

I 1908 er foreningens arbejdsområde dog ved at blive udvidet: »At varetage Haandværkerdriftens og Industriens Tarv,« kunne jo også betyde andet end at arrangere foredrag og drive den tekniske aftenskole. På et møde den 11. maj 1908 vedtog foreningens medlemmer på

en ekstraordinær generalforsamling således at yde et økonomisk tilskud på 100 kroner til en vej, der skulle anlægges »fra Anders Andersens gamle Gaard over Hanghøj til Grinderslev«. Vejen skulle tilsluttes en vej, der samtidig blev anlagt af Grinderslev-Grønning kommune. »Vejen antages at kunne forøge Trafikken til Jebjerg Stationsby og som følge deraf muligt faa Betydning for Byens Næringsdrivende,« meddeler referatet fra generalforsamlingen.

I marts 1912 er medlemmerne af foreningen i Jebjerg igen forsamlet til et fællesmøde under overskriften »Kan Foreningen ikke gøre noget ved Vejen gennem Stationsbyen? – den trænger voldsomt til at blive forbedret.« Symptomatisk nok er det her i de tidlige forårsmåneder, at problemet med de dårlige vejforhold bliver taget op.

I april nedsætter foreningens bestyrelse så et udvalg bestående af urmager Chr. Bjørndal, bager Laurits Jensen og skrædder Chr. Pedersen Nedergaard til at stå for forhandlingerne med Jebjerg-Lyby kommune om en mulig forbedring af vejen gennem Jebjerg. Efter en måneds tid kan forhandlerne melde tilbage, at sognerådet nu har tilbudt 300 kroner til at sætte vejen gennem Jebjerg i stand. Vel at mærke på betingelse af, at Industri- og Håndværkerforeningen kaster et tilsvarende beløb ind i projektet. På en opfølgende generalforsamling i juni 1912 bevilger foreningens medlemmer derefter 200 kroner til vejprojektet, mens de resterende 100 kroner, som foreningen skal bidrage med, hvis projektet skal gennemføres, skal forsøges indsam-

Afholdshotellet i Jernbanegade i Roslev blev bygget i 1910. Det hørte sig til, at en stationsby med respekt for sig selv havde et ordentligt hotel. Afholdshotellets mødesal dannede rammen om mange af Roslev Borger- og Håndværkerforenings arrangementer. På billedet er afholdshotellet fotograferet omkring 1915. Længere nede ad Jernbanegade genkendes købmand P. Knudsens karakteristiske tårnprydede købmandsgård fra 1907.

let ved frivillige bidrag fra foreningens medlemmer. Allerede den 1. august 1912 kan foreningen stille med den halvdel af midlerne til projektet, som sognerådet havde forlangt, og vejarbejdet kan langt om længe gå i gang.

Lys, luft – og ordentlige veje

Borger- og Håndværkerforeningen i Roslev blev, som nævnt, stiftet 15 år efter Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg. Ikke overraskende fremgår det da også af Roslev-foreningens protokoller, at man allerede fra starten involverede sig i flere forskelligartede sager, end foreningen i Jebjerg havde gjort i sine første år, hvor det meste af arbejdet jo

havde været fokuseret på håndværkerne og den tekniske uddannelse.

Driften af den tekniske skole fyldte naturligvis også meget hos foreningen i Roslev, men allerede indenfor foreningens første to leveår havde emner som vejforhold, sygehusbyggeri, lystanlæg, kirkeorgel – og gadebelysning været oppe og vende.

Gadebelysningsspørgsmålet brugte borger- og håndværkerforeningerne i det hele taget meget krudt på. Man ville gerne signalere, at man var en rigtig lille by – ikke bare en forvokset landsby. Hverken murede veje eller buldermørke i »bymidten« efter mørkets frembrud signalerede by og fremskridt!

I Jebjerg havde Håndværkerforeningen allerede i 1899 fået opsat nogle petroleumslygter på udvalgte steder i stationsbyen. Det kostede generelt foreningen en del hovedbrud at få lygterne passet i vinterhalvåret – og finde de nødvendige penge til formålet. For vinteren 1901-1902 indgik foreningen således en kontrakt med Niels Kr. Frandsen fra Bostrup om at passe petroleumsgadelygterne. Det skulle han have 65 kroner for – en ret betydelig udgift i foreningens regnskab.

I 1906 solgte foreningen petroleumslygterne til borgerforeningen i Bjerringbro og erstattede dem med elektriske lamper, der fik strøm fra det et par år gamle el-værk på Jebjerg Mejeri, var det nu blevet noget lettere med pasningen af gadebelysningen. Men strømmen skulle jo stadig betales, og der var ikke andre en Industri- og Håndværkerforeningen til at gøre det.

Roslev haltedede noget bagefter Jebjerg på belysningsområdet. Det blev da også en af de første sager for den nyoprettede Borger- og Håndværkerforening at få organiseret gadebelysning i stationsbyen. I 1907 havde Roslev fået et andelselektricitetsværk, og på håndværkerforeningens forespørgsel tilbød værket i 1910 at opsætte ti gadelamper i Roslev for 92 kroner. Det ser dog ud til, at der først kom noget konkret ud af gadebelysningsplanerne i Roslev i 1911. Men også her kom borger- og håndværkerforeningen til at døje med evindelige økonomiske problemer i forbindelse med gadebelysningen. I vinteren 1919-1920 havde foreningen således et underskud på 175

kroner på driften af gadebelysningen, som man derefter både forsøgte at afhænde til andelselværket og søge tilskud fra Roslev-Rybjerg kommune til den fortsatte drift af. Det endte med, at foreningen, klog af skade, henvendte sig til elværket med et tilbud om at betale 300 kr. for gadebelysningen i vinteren 1920-21, hvis bare elværket ville holde gadelygterne tændte tre timer hver aften. Mere prangende var det heller ikke.

Det var ikke kun gadebelysningen og teknisk skole, den nye forening i Roslev havde at tumle med. Fra de første års arbejde kan opremses:

I marts 1911 holdt foreningen sammen med Roslev Sangforening basar, dilettant og bal for at samle ind til et nyt orgel til kirken. I august samme år forsøgte foreningen at få et borgermøde i stand om et lystanlæg i Roslev. Det var ikke umiddelbart nogen succes; der var mødt så få frem, at mødet blev hævet igen. I september 1911 fik foreningen en henvendelse fra Ålestrup Håndværkerforening, der opfordrede andre borger- og håndværkerforeninger til at arbejde for at få opført små sygehuse udenfor købstæderne i Viborg Amt. Da Roslev lå midt i Salling, mente foreningen i Ålestrup, at det måtte være et oplagt sted at placere et decentralt sygehus. Roslev Borger- og Håndværkerforening gjorde faktisk en del ud af den sag. Der blev nedsat et udvalg bestående af sognefoged Niels Pedersen, borger- og håndværkerforeningsformand, manufakturhandler Nyegaard og husmandslederen Jens Peter Møller fra Thorum for at arbejde videre med sagen. Et sygehus fik Roslev

Der blev efterhånden gjort noget ved de mudrede veje. I Roslev krævede det dog adskillige års tovtvækkerier mellem Borger- og Håndværkerforeningen og Viborg amtsråd om finansieringen af en brolægning af amtsvejen, inden der i 1930 endelig skete noget. Her er brolæggerne i gang på Rybjergvej. I baggrunden til højre ses Roslev Brugsforenings bygning.

aldrig, men foreningen måtte alligevel notere et driftsunderskud på 1 krone og 13 øre året efter – blandt andet som følge af udgifterne til agitation for et sygehus i Roslev.

På generalforsamlingen i Roslev Borger- og Håndværkerforening den 24. oktober 1911 nedsatte foreningen ligefrem et byforskønnelsesudvalg.

I 1912 tog foreningen de dårlige vejforhold mellem Roslev og Bajlum og Roslev og Grinderslev op. Man begyndte også at arbejde for at få etableret faste markedsdage i byen. Og det projekterede baneprojekt mellem Hvalpsund og Vinderup optog i høj grad også foreningen det år. Ganske som det i 1915 optog foreningen i Roslev meget at forhindre, at en luftig idé om en jernbane mellem

Branden og Jebjerg blev til noget. Til gengæld arbejdede foreningen allerede fra 1914 for at få etableret en kombineret post- og rutebilrute fra Roslev over Grinderslev og Breum til Hvalpsund. Det gjaldt i høj grad om at varetage stationsbyens handelsmæssige interesser i forhold til oplandet – og så kunne det ikke nytte at nye jernbaner og rutebilruter blev ført igennem nabostationsbyen.

Sidst i 1920'erne fandt Roslev Borger- og Håndværkerforening og Roslev Handels- og Industriforening dog sammen med naboforeningen i Jebjerg angående rutebilsagen – da var handelslivet i Skive nemlig blevet en fælles trussel mod de handlende i de to stationsbyer.

Ganske som i Jebjerg optog de elendige vejforhold også Borger- og Håndvær-

På besøg i skræddermester Pedersen Nedergaards værksted i Jebjerg cirka 1905. Bemærk det elektriske lys. Jebjerg fik først et egentligt elværk i 1913, men allerede omkring 1903 lavede Esper Andersen et lille elværk på mejeriet. Herfra forsynede han både nogle af byens handlende og håndværkere – og gadelamperne – med elektricitet, så Industriforeningen i 1906 kunne afhænde de gamle petroleumlamper til borgerforeningen i Bjerringbro.

kerforeningen i Roslev. Især den nuværende Jernbanegade og amtsvejen, der i dag er Rybjergvej-Sallingsundvej, kæmpede foreningen i mange år for at få brolagt. Amtet ville ikke betale for en brolægning af amtsvejen, men tilbød storsindet Borger- og Håndværkerforeningen at slå halv skade om projektet. Det førte til års tovrækkerier og andragender, inden amtsvejen gennem Roslev omkring 1930 endelig blev brolagt.

Hvad med politikken?

To snedkermestre i den samme stationsby var naturligvis ikke nødvendigvis enige om, hvem der burde have flest mandater på Christiansborg. I sagens natur måtte borger- og håndværkerforenin-

gerne forsøge at være ikke-partipolitiske i deres arbejde. Og det gjaldt ikke mindst med tiden, hvor flere og flere forskellige mennesker med forskellig baggrund meldte sig ind i foreningerne.

Faktisk findes der fra de første årtier kun to eksempler på, at borger- og håndværkerforeningerne har taget en politisk stilling, der rakte udover det helt lokale arbejde for stationsbyens ve og vel.

I 1901 døde dronning Victoria i Storbritannien. En lang række danske foreninger og fremtrædende personer blev ved det nye engelske kongepars kroning samme år opfordret til at underskrive en lykønskingsadresse til de nye regenter. Det afviste Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg at gøre. Den beslutning

lang uden tvivl sammen med det foredrag om »Boernes Kamp for deres Uafhængighed«, som oberstløjtnant Fischer efteråret 1900 havde holdt for foreningens medlemmer.

Det andet eksempel forekom i 1918, hvor det nydannede Erhvervspartiet opordrede landets borger- og håndværkerforeninger til at slutte op om partiet. Det ifviste foreningerne i både Roslev og Jebjerg massivt.

At man således undgik at tage partipolitisk stilling i borger- og håndværkerforeningerne betød dog ikke, at man ikke engagerede sig lokalpolitisk – også i forbindelse med de kommunale valg.

Allerede i 1903 opstillede Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg således foreningens formand, urmager Bjørndal, som kandidat til sognerådvalget. I 1909 gik foreningen sammen med Husmandsforeningen i Jebjerg og Socialdemokratiske Forening om at opstille en fælles kandidatliste til sognerådvalget. Bager Laurits Jensen og snedker Jens Jensen blev opstillet som foreningens kandidater på den fælles liste som henholdsvis nummer to og fem. Faktisk lykkedes det den forbindelse bager Jensen at erobre en plads i sognerådet.

Fire år senere forsøgte Socialdemokratiske Forening i Jebjerg igen at få stabled en fælles liste med Industri- og Håndværkerforeningen på benene. Men det var et udtrykkeligt socialdemokratisk krav, at Kvindevalgretsforeningen i stationsbyen ikke også måtte inddrages i samarbejdet. Det krav kunne Håndværkerforeningen ikke acceptere. Til sognerådvalget i 1913 stillede håndværkere,

husmænd og kvinder derfor en fælles liste. Laurits Jensen og skrædder Pedersen Nedergaard blev opstillet af Håndværkerforeningen. Laurits Jensen fra Håndværkerforeningen og manufakturhandler Kirstine Balleby fra Kvindevalgretsforeningen – og i øvrigt også medlem af Industri- og Håndværkerforeningen - blev valgt ind for den fælles liste.

Lokalpolitisk set var der altså ikke større forskelle end, at socialdemokrater, husmænd, håndværksmestre og handlende kunne blive enige om at føre fælles valgkamp. At socialdemokraterne i Jebjerg ikke ville stille op sammen med Kvindevalgretsforeningen i 1913 hang sammen med en landspolitisk linje, som Socialdemokratiet fulgte.

Der kunne være mange sammenfaldende interesser de ovennævnte foreninger imellem i forhold til ting som skolebyggerier, gadebelysning og vejforbedringer i stationsbyerne, hvor andre grupper i sognekommunerne kunne være temmelig meget mere fodslæbende. Og borger- og håndværkerforeningerne var, som nævnt, også bredt politisk funderede. Det ændrer dog ikke ved, at mange af de ledende personligheder i foreningerne bekendte sig til Venstrereformpartiet – eller i hvert fald den politik, som Skive Venstrevælgerforening udstak. Fra de første garantilister for Skive Folkeblad kan i flæng nævnes en lille halv snes aktive fra Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg: Gårdejer Mikkil Madsen, urmager Bjørndal, kurvemager Karl Hansen, snedker Søren Mogensen, maler Ole Jensen, bager Laurits Jensen, gartner Laurs Laursen og uddeler Søren Krogh.

Manufakturhandler Laurits Nyegaard i døren til sin forretning i Jernbanegade 24 i Roslev formentlig omkring 1905. Laurits Nyegaard var i mange år aktiv i Roslev Borger- og Håndværkerforening, og blandt andet formand for foreningen 1910-1915. Han nåede inden sin død i 1938 at blive udnævnt til æresmedlem.

Alt andet ville dog også være påfaldende, da Venstrevælgerforeningen generelt sad på en massiv vælgermajoritet på Skiveegnen på det tidspunkt.

Roslev Borger- og Håndværkerforening engagerede sig ikke på samme måde kollektivt i sognerådvalgene. Med delingen af Roslev-Rybjerg kommune i 1924 in mente kunne meget ellers nok have talt for, at byfolkene i Roslev havde fundet sammen om en fælles listepstilling. Meget kan tyde på, at den meget voldsomme alkohol-diskussion, der hærgede Roslev i en generation, der været med til at blokere for sådan en fælles lokalpolitisk indsats fra Borger- og Håndværkerforeningens side. Men det er en helt anden historie.

En håndsækning

På mindst ét politisk område kom Borger- og Håndværkerforeningerne i både

Jebjerg og Roslev dog begge til at engagere sig. Socialpolitisk.

Allerede på Roslev Borger- og Håndværkerforenings tredje generalforsamling, i 1911, blev der stillet forslag om, at oprette et udvalg, der kunne hjælpe med forplejningen af de arbejdsløse i byen. Forslaget blev ikke vedtaget, men generalforsamlingen vedtog dog, at »Foreningen skulle forsøge at løse Spørgsmålet.«

At forslaget blev stillet, vidner om, at nogle mennesker i Roslev mente, at der var et problem med arbejdsløshed. Der var vel at mærke ikke nogle socialrådgivere eller en velfærdsstat, der klarede den slags problemer i 1911. Det var – udover en meget basal fattighjælp og understøttelse – op til civilsamfundet at tage hånd om de personer, der på grund af alderdom eller arbejdsløshed faldt igennem.

Under de økonomisk meget trange år mod slutningen af 1. Verdenskrig må problemet have følt overordentligt trykkende. I oktober 1917 blev problemerne med arbejdsløse i hvert fald så store i Jebjerg, at Håndværkerforeningens mangeårige formand, urmager Bjørndal, foreslog, at foreningen skulle stable en ordning på benene, »...saaledes at de rejsende Svende og arbejdsløse Personer, som i Vinterens Løb kom til Byen for at betle, kunne få et Maaltid Mad gratis for paa den Maade at hæmme Tiggeriet ved Dørene.« Bjørndals forslag blev vedtaget, og foreningen indgik en aftale med afholdsvært Søndergaard på hotellet om, at han for 1,35 kr. per kuvert skulle servere et måltid varm mad eller smørrebrød og kaffe for de tiggere, som håndværkerforeningen henviste til gratis bespisning i vinterhalvåret.

Dette organiserede udtryk for civilsamfundets sociale ansvar kom også til udtryk i Roslev, da Borger- og Håndværkerforeningen dér i 1925 var initiativtager til at oprette »De Gamles Værn«, der arrangerede udflugter for byens gamle og - om galt var - gav en økonomisk håndsrækning til særligt ildestedte.

Stationsbyens sociale kit

Nu gik alle borger- og håndværker foreningers anstrengelser ikke kun ud på at sørge for gadebelysning, brolægning og tekniske skoler i de nye stationsbyer. En efterhånden stadig større del af arbejdet i foreningerne gik faktisk ud på at kitte byernes borgere sammen socialt set.

I 1901 var hverken Roslev eller Jebjerg anerkendt som bymæssige bebyg-

gelses. Ti år senere havde de to stationsbyer henholdsvis 543 og 465 indbyggere.

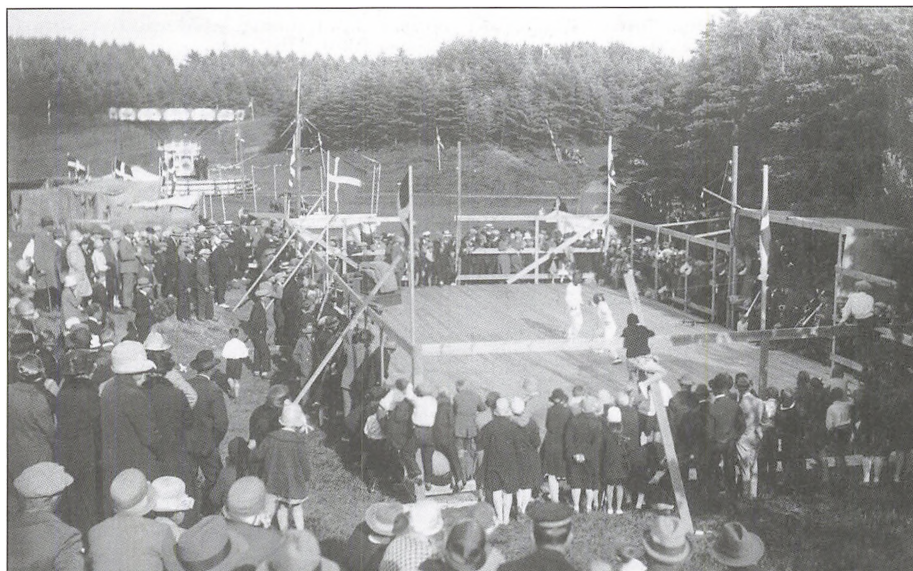
Folk flyttede til og fra de nye byer for at finde arbejde, åbne værksteder og butikker eller henleve de sidste år. Mange tilvandrede naturligvis fra det umiddelbare opland eller Skiveegnen i øvrigt, men en ikke ubetydelig del af borgerne i Jebjerg og Roslev kom faktisk fra egne betydeligt længere væk. Især i de to stationsbyers første 30-40 år var der, blandt ikke mindst handlende og håndværkere, en ret stor gennemstrømning. Værksteder blev åbnet og lukket, forretninger købt og solgt. Folk flyttede i høj grad efter, hvor mulighederne for beskæftigelse og forretningsdrift var til stede.

Jebjerg oplevede således et fald i befolkningstallet fra 530 til 465 i perioden mellem 1906 og 1911. Et fald, der ikke mindst kan tilskrives den kraftige åreladning, som 'Sallings kulturcentrum' oplevede i forbindelse med Salling Højskoles nedtur efter åbningen af Krabbesholm Højskole i 1907. Omtrent samtidig flyttede lokale ildsjæle som Siliam Bjerre og Esper Andersen også fra byen.

Under alle omstændigheder var befolkningen i stationsbyerne efterhånden en sammensat gruppe – i forhold til erhverv og geografisk oprindelse i hvert fald.

Ikke mindst Roslev Borger- og Håndværkerforening gjorde fra starten et stort arbejde for at ryste byens borgere sammen.

Der blev helt fra starten arrangeret en endeløs række af udflugter, dilettantforestillinger, komedier, baller, juletræsfester

Publikum stimler sammen om manegen for at se fægning i Grøndyb Plantage lidt uden for Roslev omkring 1927. Fra 1912 og mange år frem dannede Grøndyb rammen om de mange sommerfester og grundlovsmøder, som Roslev Borger- og Håndværkerforening arrangerede.

og fugleskydningskonkurrencer. Allerede i 1912 fik foreningen en aftale om at kunne benytte Grøndyb lidt uden for byen, og i de næste mange år kom stedet til at danne ramme om en lang række grundlovsmøder og byfester i Roslev.

Dertil arrangerede foreningen en lang række almindelige foredrag og oplæsninger med udenbys foredragsholdere og skuespillere. Nu var der naturligvis heller ikke voldsomt meget andet at tage sig til i fritiden før både radio, tv, campingpladser og diskoteker begyndte at konkurrere med borgerforeningens arrangementer. Ikke at der ikke var andet foreningsliv – det var der i høj grad; sangforening, foredragsforening, ungdomsforening, idrætsforening, afholdsforening – og en forening for dem, der

ikke var afholdsfolk - og adskillige andre foreninger. Men de helt store arrangementer, dem stod borgerforeningen for.

I 1922 havde Roslev Borger- og Håndværkerforening 100 medlemmer. Hvert medlem talte for en husstand og sammenholdt med, at der på det tidspunkt boede cirka 700 mennesker i Roslev Stationsby, så har borger- og håndværkerforeningen kunnet prale af en imponerende organiseringsprocent. I 1925 var foreningens medlemstal godt nok faldet til mere beskedne 86 medlemmer, men det var stadig imponerende i betragtning af, at en fjerdedel af foreningens medlemmer i 1924 var gået ud for at danne Roslev Handels- og Industriforening, der i højere grad beskæftigede sig mere di-

ekte med forholdene for handel og småindustri i byen.

I Jebjerg forsøgte Industri- og Håndværkerforeningen også at ryste borgerne sammen. Man arrangerede udflugter, juletræsfester og foredrag for medlemmerne. I modsætning til Borger- og Håndværkerforeningen i Roslev var Industri- og Håndværkerforeningen i Jebjerg de første 10-15 år dog udpræget mere en – netop industri- og håndværkerforening. Der blev fokuseret på teknisk uddannelse af lærlinge, faglig støtte til mestrene og at lave små lokale udstillinger af den lokale 'industri' produkter i forsamlingshuset. Faktisk var den lille Industri- og Håndværkerforening i Jebjerg så opsat på at være en rigtig industriforening, at man, efter i nogle år at have lejet foreningslokaler rundt omkring i Jebjerg, i 1902 købte en byggegrund, hvor der efter planen skulle opføres en bygning for industriforeningen. Der kom aldrig noget ud af en industriforeningsstiftelse i Jebjerg. Allerede samme år lejede gartner Laurus den nyindkøbte grund, og i 1907 afhændede man endeligt grunden til malermester Ole Jensen. Det havde alligevel været at skyde over målet. Til gengæld fik foreningen, som et lille plastr på såret, fra 1903 bevilling til at drive en lille afholdsbeværtning fra bager Laurits Jensens ejendom i Østergade.

Hvad betød de så?

Stationsbyerne opstod nærmest bogstaveligt talt på den bare mark. I løbet af en forholdsvis kort årrække kunne befolkningstallet i en ny stationsby nærmest eksplodere. Det betød selvfølgelig, at

presset på den lille bys infrastruktur blev voldsomt: Landsbyskolen var ikke lænere stor nok, der skulle sørges for ordentlig vandforsyning og kloakering, vejene var i forvejen ringe og blev nu med sikkerhed kørt i stykker af meget mere trafik.

Samtidig var der naturligvis et forventningspres fra både forretningsdrivende og andre indbyggere i stationsbyen. Man ville også gerne kunne opleve de nye vidundere – elektricitet og telefon ikke mindst. Og man ville gerne kunne fremvise en stationsby, der faktisk mindede lidt om en by; med gadelys, brolagte veje og måske et lille lystanlæg. Det kunne jo også trække kunder til byen. Nye tekniske fremskridt satte samtidig håndværkerne under pres; en mekaniker i Jebjerg blev jo også nødt til at kunne reparere en cykel eller »rode med« strømm.

Datidens sognekommuner var på ingen måde gearede til at klare sådan et pres. Kommunekontoret var normalt sognerådsformandens skrivebord, teknisk forvaltning eksisterede ikke – trækprocenten var til gengæld lav.

Skulle der ordnes veje, startes teknisk aftenskole eller sættes gadelygter op, ja så var der med andre ord ikke andre end stationsbyens indbyggere selv, civilsamfundet, til at få gang i projektet. Med lidt tovtrækkeri kunne man så måske være heldig at få lidt tilskud fra stat eller kommune.

Ved siden af de konstante – og ofte temmelig krævende projekter – som borger- og håndværkerforeningerne havde gang i med byforbedring, byforskønnel-

Bager Laurits Jensen med familie på trappen foran sit bageri i Østergade 1 i Jebjerg omkring 1905. I 1903 fik Industri- og Håndværkerforeningen bevilling til at drive en lille afholdsbeværtning fra et lokale i Laurits Jensens bygning. Det er formentlig bestyreren af Hans Ludwigans manufakturhandel-filial, Kirstine Balleby, der ses ved døren til manufakturhandlen. I 1913 blev Kirstine Balleby, som en af de første kvinder i Salling, indvalgt i Jebjerg-Lyby sogneråd på en fællesliste mellem Industri- og Håndværkerforeningen og Kvindevalgretsforeningen.

se og uddannelse af lærlinge og håndværksmestre, havde foreningerne også en vigtig rolle at spille i forhold til at ryste borgerne i stationsbyen sammen. Mange var kommet langvejsfra, andre knapt så langt fra, men overordnet set, var der på ingen måde en sammentømrethed i stationsbyen som i de gamle landsbyer. Borgerforeningens dilettant, udflugter, baller og byfester var med til at kitte byen sammen socialt.

Med dette sagt skal det dog også pointeres, at borger- og håndværkerforeningerne i Jebjerg og Roslev – og de fleste andre steder for den sags skyld – ikke var det rene lokale navpilleri.

Faktisk havde man i borger- og håndværkerforeningerne et påfaldende stort udsyn til omverdenen. Der blev arrangeret foredrag om tidens brændende emner: Boerkrig og revolution i Rusland om verdensrummet og håndværkets fremtid i en moderne verden. Man hyrede kendte skuespillere til at optræde. Industriforeningen i Jebjergs store arbejde for at samle ind til Teknologisk Instituts nye bygning i København er også en kraftanstrengelse, som man næppe kunne forestille sig udført i dag. Det sociale ansvar, foreningerne forsøgte at løfte, forhold til arbejdsløse under 1. Verdenskrig og »de gamle«, vidner også om al

andet end snæversynethed blandt borgerne i Nordsallings to store stationsbyer for snart 100 år siden.

Men igen – der var ikke andre til at gøre det.

Henvisninger

Andersen, Lise: *Foreningsliv i Hadsund 1884-1994*, Hadsund Håndværker- og Borgerforening, Hadsund 1994

Dejn, Ole: *Urbanisering og industrialisering. En forskningsoversigt*, Akademisk Forlag, Viborg 1978

Dybdahl, Vagn: *Det nye samfund på vej 1871-1913. Dansk socialhistorie 5*. Gyldendal, Viborg 1982

Eriksen, Sidsel: *Stationsbyens samfund. Folk og foreninger i Grindsted 1880-1940*, Overgård Bøger, Viborg 1996

Fode, Henrik, Møller, Jonas og Hastrup, Bjarne: *Håndværkets kulturhistorie. Kapløbet med industrien. Perioden 1862-1980*, Håndværksrådets Forlag, København 1984

Hansen, Svend Aage og Henriksen, Ingrid: *Sociale brydninger 1914-39. Dansk socialhistorie 6*, Gyldendal, Viborg 1980

Hansen, Viggo: *Danmarks bebyggelsesgeografi. Særtryk fra »Danmarks Natur« bind 9*, Akademisk Forlag, København 1976

Jansen, Chr. R. (red.): *Stationsbyen. Rapport fra et seminar om stationsbyens historie 1840-1940*, Universitetsforlaget i Aarhus, Århus 1980

Pedersen, Willy (red.): *Vejen Haandværkerforening 1872-1972*, Vejen Håndværkerforening, Vejen 1972

Stilling, Niels Peter: *De nye byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840-1940*, Selskabet for Stationsbyforskning, Viborg 1987

Ikke-publicerede kilder

Forhandlingsprotokoller, medlemslister og vedtægter for Industri- og Håndværkerforeningen for Jebjerg og Omegn, 1894-1930 (A435), Sundsøre lokalhistoriske Arkiv

Forhandlingsprotokoller, medlemslister og vedtægter for Roslev Borger- og Håndværkerforening, 1910-1936, (A20), Sallingsund lokalhistoriske Arkiv

Aviser

Skive Folkeblad

Roslev og Omegns Folkeblad

Skive Avis

Jyllands-Posten, 1906

Sadelmagere, tapetsermestre og møbel- polstrere i Skive og opland i 1900-tallet

Af Poul Poulsen, Skive

Sadelmagerne var gode lokale håndværkere, der arbejdede med forgængelige materialer: læder, stof, stolestel af træ og jern. Møl, rust og orm har for længst fortæret det meste, men der er en del produkter opbevaret på egnens museer. På Skive Museum har vi resterne af doktor Schous kørestol fra sidst i 1800-tallet. Andre gamle klenodier står på lofterne, på gamle herregårde og private hjem. I Anine Mikkelsens mindestue i Østergaarde står en del flotte møbler fra første halvdel af det 19. århundrede.

Jeg har forsøgt at finde de sadelmagere/møbelpolstrere, der har arbejdet i Skive og opland. Der har været andre end de nævnte, men de fleste er nævnt her.

Sadelmageriet er et gammelt håndværk, hvis oprindelse skriver sig mange tusinde år tilbage. Fra ældgamle beretninger ved man, at stenaldermennesket sad ved køkkenmøddingen og skrabelede dyrehuderne rene for at bruge dem til beklædning. De sad også ved køkkenmøddingen i Krabbesholm Skov. Det var måske også dem, der forsøgte at skære remme ud af huderne. De kunne anvendes til at holde beklædningen sammen.

Seletøjet opstod, da mennesket lærte sig at bruge stude eller heste som trækraft.

Sadeltøj/sadler blev opfundet og gav faget navn.

De lokale sadelmageres historie kan

beskrives på mange måder. Her er et for søg på at samle sadelmagerne og tapetsernerne i Skive og opland fra 1900 til 1999. Det er ikke alle de nævnte, der har været udlærte sadelmagere, men mange har haft tilknytning til faget. Nogle virksomheder har udviklet sig til mellemstore og store værksteder, møbelforretninger eller polstermøbelfabrikker.

I ældre tid

Sadelmageren rejste rundt med sin syklemme over nakken. Han drog fra gård til gård i Salling og Fjends for at udføre forhåndenværende arbejde. Når han havde holdt sit indtog på gården, satte han sit værksted op på gårdspladsen mellem bindingsværksbygningerne, og med lyden fra jernbeslåede træsko, hestehove og gårdens andre dyr som baggrund gik han i gang med dagens arbejde. Han arbejdede fra solen stod op og til den gik ned, og han fik samme forplejning som gårdens andre beboere. Han var ofte på stedet i flere dage.

Sadelmageren var en velset håndværker overalt, hvor han viste sig. Han var en alsidig mand, der reparerede seletøj og stoppede møbler. Gårdene var i betydelig grad afhængig af sadelmageren: virke og kunnen, og det gjorde ham til en velset person.

Sadelmageren var også remmesnider og pungmager. Han måtte være villig til a

Fremstillingen af seletøj og sadler har givet navn til faget. I dag er denne del af faget, bortset fra fremstilling af seletøj og sadler til fritidsbrug, kommet på museum. Foto: Poul Poulsen.

gå i kast med en hvilken som helst opgave, hvad enten den vedrørte hans håndværk eller ej. Han istandsatte regndækkener, presenninger, sadeltøj og rejsetøj. Han fremstillede læder til smedens blæsebælg og læderforklæder til skomager, urmager og smed.

Det var også ham, der gik bud efter, når man på de store godser og herregårde og hos det bedre borgerskab skulle have en stue forskønnet med kostbare tapeter.

Hver sadelmager havde sin »kreds« el-ler område at virke i. Ingen offentlig myndighed havde styr på, hvad der foregik.

Efter at traktoren har fortrængt hestene som trækraft, er sadelmageriet blevet et sjældent håndværk. Kun inde for ridesporten er der stadig behov for sadler.

Uddannelsen - naverårene

Udgangspunktet var ganske enkelt: En person, der var en dygtig håndværker, ja måske kunstner. Fik han lyst til at pusle med sadelmageriet, nedsatte han sig på et sted, hvor der var et naturligt opland med et passende kundeunderlag. Et vist håndlag måtte der naturligvis til, inden han gik i gang med nål og tråd. Mon ikke han også fik en yngre dreng tilknyttet, som blev hans lærling og senere udlært som sadelmagersvend.

Når den unge lærling blev håndværks-svend, drog han »på valsen«. Iklædt sorte fløjlsbukser og med værktøjet i en bylt under armen drog han af sted ud over landets grænser. I 1600-tallet var vandringstiden for en sadelmager tre år. Først når svenden vendte tilbage efter årene i udlandet, blev han anset som vel-

udlært og kunne optages som medlem af lauet.

Målet var i reglen Tyskland, hvis dygtige håndværkere gerne lærte fra sig. Mange nåede langt videre, en enkelt dansk svend nåede endda så vidt, at han blev Katharina den 2. af Ruslands elsker. En skønne dag ophørte kejserindens interesse for den danske sadelmagersvend, og det betød, at han kunne forvente at blive »likvideret«. Han så derfor sit snit til at fordufte og rejste tilbage til Danmark.

Rejsetøj

I 1600-tallet fik sadelmageren et nyt arbejdsområde, nemlig arbejdet med at polstre hestevognssæder. Det begyndte nemlig at blive mere almindeligt med vogne, efter at vejene var blevet bedre. Der blev brugt meget tid og mange kræfter på det dekorative udstyr i vognene.

I sidste halvdel af 1800-tallet forandredes rejselivet. Fra at være en besværlig sag blev rejsen gjort nemmere, efterhånden som tog og dampskib erstattede hestevogn og sejlskib. Nu blev der brug for flere sadelmagere til at fremstille rejsekufferter af forskellige typer og små lette rejsetasker. Før var kufferter lavet af træ, men sadelmageren kunne sy kufferter i kraftigt læder, der var lettere og mere elegante.

Det var også sadelmageren, der kunne den særlige kunst at fremstille en pisk, hvis smæld hvinede klart og skarpt som et pistolskud. Hertil blev læderet omhyggeligt udvalgt. Også fremstilling af dressurpiske var en del af sadelmagerhåndværket.

Da boldspillene kom frem omkring 1900, var det sadelmageren, der skar læder og syede bolde til boldspil. Han skar det stærkeste stykke læder ud af huden for det skulle kunne holde til de mange spark.

Møbler

I det ældgamle Ægypten har man betrukket siddemøblernes sæder. Herfra kendes sædeejorden både på senge, stole og taburetter. Der blev også lagt dyreskind over sæderne og stoppet puder ind under. Til fremstilling af polstermøbler brugte man oftest dyrehår. Hestehår var det meste elastiske materiale og det mest modstandsdygtige overfor møl, men også hår fra svin, kalv og okse blev brugt.

Sadelmagerens værktøj

Sadelmagerklemmen fandtes i to udgaver. En, der var ret og en, der kunne klappes sammen, så den var til at transportere.

Klemmen holdes fast ved at sadelmageren holdt det ene ben over den for at holde læderet fast i klemmen. Så havde han begge hænder fri, så han kunne sy med to nåle. Senere fik man symaskiner til de lange syninger.

Sadeltræet var et stativ/skabelon, der blev brugt til at bygge sadlen op over. Skabelonerne havde flere størrelser og udformninger, alt efter hesteryggens fæcon og den sadeltype man ønskede at fremstille. Sadlen blev fremstillet, så den passede til hesten uden at gøre skade på hestens ryg. I dagens Danmark er der kun nogle få stykker, der er i stand til at

fremstille sadler, men der er en del, der foretager små reparationer såsom at udskifte remme mm.

På travbaner høres ofte ordet sadelblads. Det var tidligere stedet, hvor hesten blev sadlet inden løbet. Nu er det navnet for de dyreste eller næstdyreste ilskuerpladser på travbanen. Det var også på sadelpladserne, man kom for at se og blive set.

Sadelmagerens materialer

For at polstre en stol skulle man have et stolestel. I stellet blev der udspændt bjørder, hvorpå man påsyede fejder. Fejlerne blev snøret sammen, så de stod lige og kunne holde til belastningen. På dem blev der syet en bund af hørlærred. Ovenpå bunden blev der lagt træuld og slår, som blev syet på sædet, inden det var klart til monteringen af bomuldsvat, møbelstof eller læder.

Vi kender alle ordet tangmadrasser fra vores barndom. Der blev både brugt tang, græstang og ålegræs til madrasser, stolesæder og ryg. Jeg har endog i gamle møbler fundet hønsefjer.

Læderets vedligeholdelse

Til de gamle værksteders mærkværdigheder hører sværtgryden, en stor jerngryde, hvori sværten blev til. Sværten blev fremstillet ved, at man fik fat i gammelt rustent jern, en lille potte jernvitriol og til sidst 1-2 flasker hvidtøl – jo ældre og surere øllet var, des bedre var det. Med denne sammenblandede væske sværtede man kanten af læderet og pudse det blankt, så det skinnede.

Søm

Det har altid været sadelmageren/tapetsererens arbejdsform at have de små blå klippede søm i munden. De var 9, 13 eller 16 millimeter og fremstillet af jern eller kobber. Han satte spidsen af sin magnethammer til munden og satte et søm på enden af hammeren med tungen. På denne måde havde han begge sine hænder fri til at arbejde med, inden han satte sømmet på. Jeg har aldrig hørt om nogen, der har slugt et søm.

Festligheder

Tapetsrerne og dekoratørerne var dygtige til at skabe pragtfulde rammer om højtider og højdepunkter i livet. Fortrinsvis blandt landets højeste personer. Der er eksempler på fantastiske udsmykninger med gardiner, gobeliner og dekorationer, som sadelmageren sammen med en dekoratør har fremstillet.

Sadler og vognudstyr

Hestevognene fra 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet hører til blandt de mest elegante. Det var det fuldendte transportmiddel, der blev skabt, med flot mørklakeret træ, og for de polstrede delles vedkommende, med heftninger og andet udsmykning. Det stod i modsætning til datidens polstrede møbler i huset, hvor man så vidt muligt søgte at tilsløre enhver trækonstruktion. Andet arbejde for sadelmageren var kalecherne til vognene.

Kongehuset har en landauer fra denne tid, som især bruges til store højtideligheder i kongehuset.

Møbelmode i »klunketiden«. Slagteridirektør Karl Møllers dagligstue i Anlægsgade ca. 1905. Foto: P. Hadrup.

Tapeter

Vi ser stadigvæk i dag på slotte og herregårde, at der er stof på væggene. Disse stoffer/tapeter blev monteret på trærammer og sømmet fast i siderne. Monteringen blev afsluttet med en kraftig ramme. Tapeterne havde mange flotte motiver med fortællinger om jagt og store erobringer. De blev tapetseret på væggene. Heraf kommer navnet tapetsermester. Det kunne også være gulvtæpper, der blev tapetseret på møblerne.

Et klunkehjem

Sidst i 1800-tallet skete der en fuldstændig omvæltning af boligindretningen. Møblerne var ikke blot polstrede, de var også behængte med kvaster og små kug-

ler af stof. Møblerne var ikke seriefremstillet. De blev fremstillet hos den lokale snedker, f.eks. i Skive. Han havde omhyggeligt udvalgt træet, tørret det og forarbejdet det til et fint stolestel, inden det blev transporteret med trækvogn over til sadelmageren, der måske boede på den anden side af gaden. Så var det sadelmagerens opgave at få stolen monteret med fjeder, stopning, møbelstof og possement, hvorefter den var klar til levering til kunden.

Værksteder i gården – forretninger til gaden

De fleste sadelmagerværksteder lå i baggårde eller på lofter. Var der facade til gaden, så var der en møbelforretning til-

Pause på M.P. Dyhrberg & Sønns møbelfabrik i Ågade 1 ca. 1950. Fra venstre ses stående Ole Frøberg Andersen, Arent Andersen, Aage Pedersen og Bjarne Dahl. Siddende ses fra venstre Richard Dyhrberg, Hans Hansen og Verner Thomassen med hunden King.

knyttet. I TV-serien »Matador« ser vi bl.a. sadelmagerens forretning med facade mod gaden. Den gamle sadelmager lær, og den stakkels enkefrue skal sælge sit hus. Fru Maude Varnæs bekymrer sig ikke så meget over dødsfaldet, men mest over, hvem der så skal færdiggøre sofaen, som var sendt til ompolstring.

Der var mange små sadelmagerforretninger, som havde en bydreng, der forættede ærinder efter skoletid. Fruen var hjemmegående. Det skete, at fruene havde et godt øje til den unge bydreng, der så var fræk og pågående. Han havde fået stor mulighed for at få andre fordele.

Ordet sadelmager bruges stadig i forbindelse med reovering af ældre møb-

ler, mens ordet tapetserer ikke bruges så ofte.

Det gode håndværk

Spørger man i dag på prisen for at ombehandle Bedstemors stol, får man lidt af en overraskelse.

En lænestol i kvalitetsstof koster mange penge. Stoffet kan variere i prisen med flere hundrede kroner, men hvis man går til den rigtige fagmand, der har arbejdet med reovering af møbler i mange år, får man også en stol, som kan holde i flere generationer fremover. Den rigtige fagmand går også stillet efter i limningen, ser på træets farve og reparerer det om nødvendigt.

Jeg har selv stået med stole fra en ridersal i et slot i Jylland. Stolene var fra 1734 og fremstillet i København. De blev sejlet til Randers og transporteret til godset, hvor de står i dag. De trængte ikke til at blive ompolstret. Godt håndværk betaler sig.

I dag er der næsten ingen, der får ombetrukket deres møbler. Det er kun arvestykker, klenodier og Antikke møbler. Branchen er ikke med til at holde hjulene i gang som f.eks. tømrere og murer, da der ikke kan lånes penge til ombetrækning af møbler, som der kan til huse og biler.

Danmark er kendt overalt i verden for at have nogle af de bedste møbler og møbelpolstre. Når kongehuse, præsidenter og andet godtfolk verden over skulle have nye møbler, har det ofte været danske arkitekter og håndværkere, der har fremstillet dem.

Arkitekterne er meget dygtige. De brugte den moderne teknologi til udformning af møbelstel, men set med en ældre tapetsermesters øjne er arkitekttegnede møbler mere en fryd for øjet, end for kroppen. De er tegnet med serieproduktion for øje.

Da håndværket mødte industrien, brugte man ikke mere fjederindlæg, og der blev for alvor taget fat på at bruge skumgummi. Det er vor tids polstermaterialer. Under stof og skumgummi er der udspændt gummigjorde på træ. Skumgummi er dog bedre i dag, end da det kom frem i 1950'erne og 1960'erne.

I dag laves der ikke møbler, der kan holde i flere generationer. Vi er gået over til køb og smid væk. Det er ikke møbler,

der kan holde i mange år, Det gælder både fabrikationen herhjemme og i udlandet. Hverken stel eller andre materialer er som i gamle dage.

Om en kort årrække vil der ikke være ret mange polstermøbelfabrikker tilbage i Danmark. Der vil i fremtidens møbelforretninger kun kunne købes stole og sofagrupper, som er fremstillet i få modeller.

Beslægtede fag

Sadelmagerens fag er beslægtet med remmesnider, pungmager, vognarbejder, sejlsmager, autopolstre, ortopædsadelmager, møbelpolstre, skibsarbejder og madrasfremstillere. Der er også forbindelse til dekoratør, gulvlægger og stolemager.

Rangorden

Inden for forskellige håndværksfag fandtes en rangorden. Rangorden er ikke udelukkende en afspejling af økonomisk status, men afspejler tillige social anseelse blandt fagene, hvor nogle fag ganske simpelt blev anset for finere end andre.

I 1683 så den således ud: Først kom guldsmeden, derefter bartskeereren (skægklipper, der også praktiserede lægegerning), bageren og smeden. Sadelmageren kom på en 23. plads ud af 32 håndværksfag.

Mestre og svende

Landslauget for Sadelmagere og Tapetsermestre er stiftet torsdagen før palmesøndag den 3. april 1460 og er i dag 547 år gammelt. Det er Tapetsermesternes Arbejdsgiverforening. Svendene er i dag

Reinhold Dyhrberg sætter ryk på en lænestol ca. 1950.

organiserede i fagforbundet TIB (Træ – industri – Byg), men de havde tidligere deres egen fagforening, Sadelmager- og apotekerforbundet.

Sadelmager- og tapetserforbundet, Skive Afdeling

[min første tid som ung tapetsersvend i Skive søgte jeg efter endt værnepligt som militær sadelmager i slutningen af 1960'erne arbejde inden for faget. Jeg fik kontakt til sadelmager- og tapetsersvendenes fagforeningsformand, Niels Smedegaard på Hedetoften 53 i Skive. Han var i en lang årrække i 1960'erne og 1970'erne fagforeningsformand og var en meget vellidt person.

Nåede medlemmerne ikke at købe deres fagforeningsmærker (kontingent) til tiden, lagde Niels pengene ud af egen

lomme og skrev i medlemsbogen, at medlemmet havde betalt sit kontingent. Det var for at dække over medlemmet, hvis der skulle komme kontrol fra hovedafdelingen i København. Men så blev det også påtalt overfor medlemmet, næste gang han mødte Niels!

Niels Smedegaard og hans kone, Paula, var kendt af alle tapetsermestre og svende i Skive og opland. De spurgte os ofte, hvordan det var at arbejde de pågældende steder og gav ofte gode råd om tapetserværkstederne i byen.

Da jeg først i 1970'erne blev selvstændig tapetsermester, var jeg stadig med til fagforeningsmøderne sammen med byens tapetsersvende. Det synes både svendene og Niels Smedegaard var helt i orden.

Niels Smedegaard blev syg af kræft,

Dagligstuen hos isenkremmer P. Winther, Nordbanevej 4, ca. 1910.

og da han blev klar over, hvad vej det gik, kørte han rundt til fagets medlemmer og mestre for at sige farvel. Han tog afsked med vores virksomhed, der dengang havde adresse på Vindevej. Da han kørte ud af gårdspladsen, fumlede han lidt med at få bilen ud på vejen. Da var han meget syg.

Jeg husker stadig hans venlige væremåde og hans hjem på Hedetoften, der bar præg af megen tobaksrygning.

Niels Smedegaard var også skuesvend til svendepøverne på Skive Tekniske Skole.

Skive tekniske Skole

Fagskolen for tapetsere og møbelpolstreere var på Teknisk Skole på Nord-

banevej 6. Møbelpolsternes undervisningslokaler lå i Østergade 4 – den tidligere Skive Børstefabrik. Her lavede jeg selv svendestykke i 1966. Fagets store lærerkræfter var dengang Fritjof Larsen. Aage Sattrup og Knud Olesen. Eleverne kom i 1966 fra hele landet til Skive, hvor de boede på Hotel Sallinghus i Torvegade. De var her i perioder af ca. fire til fem uger og havde 14 dage til at lave svendestykket. Skolen blev senere flyttet til Frisenborgvej og er nu på Arvikavej. Siden 1960'erne er de fleste af landets møbelpolstreere uddannet på Skive tekniske Skole.

I dag er faget ved at blive overtaget af kvinderne. En stor del af de udlærte i dag er kvinder. Den første kvindelige sa-

Skive ny Læderhandel v. Peder Jespersen, Østergade 3, ca. 1915.

delmager/tapetserer var frk. Margrethe Hvidtfeldt, der var fra Kerteminde.

Lønninger og priser

Sadelmagerens løn var ikke ret høj i Skive for 100 år siden. Forklaringen herpå må være, at sadelmageriet i sin oprindelse var et hjælpefag, og som tidligere nævnt, stærkt afhængig af andre håndværkere som snedkere og smede.

I 1900 fik en svend for polstring af en bestemt type lænestol 5 kr. Han skulle være dygtig for at udføre arbejdet på en dag, og en ugeløn på 30 kr. Lødt i de fleste sadelmagersvendenes øre som sød musik

Priser på polstrede møbler i Skive i 1915

1 kl. Chaiselongue	85,00
Knapsøfa	65,00

Gyngestol med frynser på sædet	28,00
Divan uden fodstykke	30,00
Overpolstret sofa	145,00
Do lænestol	120,00
Madras enkel. med bolstre og skråpude	12,00
Balustre knapsøfa	88,00

Skive, den 15. marts 1914

En svendetime i 1942 lå på 95-100 øre, og arbejdsugen var på 48 timer.

En klubstols pris var 7 kr., heraf kostede stellet 2 kr. Fremstillingstiden var fire timer. Det tog 5-6 timer at fremstille en divan. En madras kostede 20-25 kr. og var fremstillet af træuld.

J. Sørensen's Læderhandel, Adelgade 2, ca. 1940.

Sadelmagere, tapetserermestre, møbelpolstrere og møbelforretninger i Skive og omegn i 1900-tallet

Adelgade

7: Sadelmager C. Lindstrøm (1903).

7: Sadelmager R. Lindstrøm (1910). Her har været generationsskifte siden 1903.

18: Sadelmager P. Diettmann i en baggård i Adelgade?

Asylgade

1: Møbelpolstrer Brdr. Strøm Sørensen. Polstermøbelfabrik og møbelfabrik.

12: Møbelpolstrer Ole Traberg Andersen.

Brøndumsgade

46: Tapetsermester og møbelpolstrer Per Strøm Sørensen

Brårupvej

62: Tapetsermester Frode Hansen.

Frederiksgade

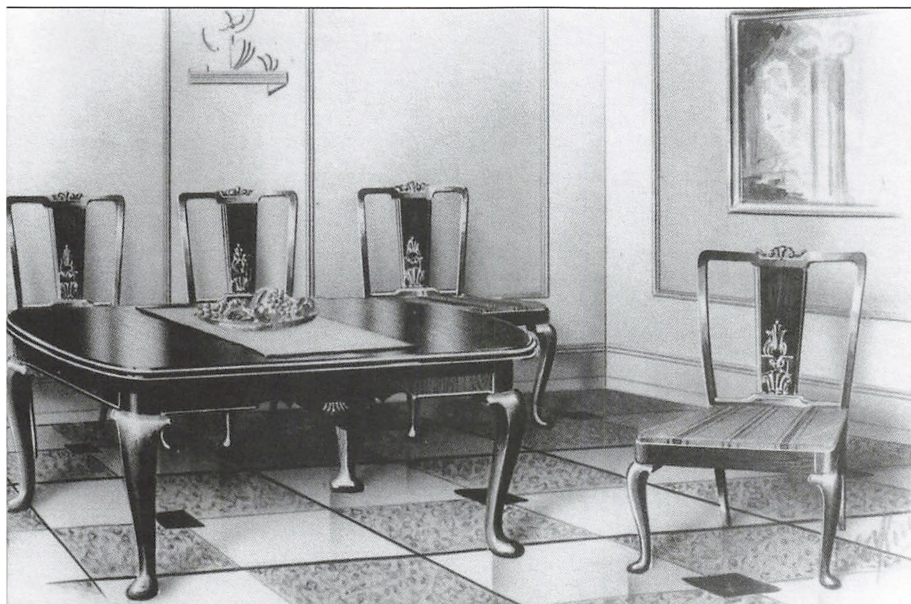
4: Sadelmager Knud Nissen (1910), flyttede senere til nr. 23.

5: Sadelmager: Geneser. Han fremstillede sadler og reparerede sæder til Fordbiler for fa. Jens Fogh, der dengang lå for enden af Frederiksgade mod vest.

7: Møbelpolstrer Preben Kristensen, polstermøbelfabrik sammen med sin far Gert Kopp.

13: Sadelmager A. Kristensen.

15: Sadelmager Jørgen Jørgensen (1910). Hans kone Louise Jørgensen (78

Spisestuemøblement fra Skive Møbelfabrik, Godthåbsvej 13, i 1920'erne.

år) vandt på en kvartseddel i Klasselottetiet i 1957 sammen med en veninde, fru cigarhandler M. Jensen (72 år).

16: Tapetsermester Carl Abildgård Christensen. Værkstedet lå i gården på første sal, over daværende blikkenslager Stærks værksted. Carl Abildgaard om-polstrede møbler og solgte tæpper.

20: Tapetsermester Meldgaard Sørensen. (dag Houmøllers Møbler. Søren Meldgaard Sørensen var født i Hvidbjerg den 23. juli 1880 og fik næringsbrev den 25. juni 1932 (pris 12 kr.).

22: Møbelpolstre Peder Solbjerg.

23: Nissens Polstermøbelfabrik v. Knud Nissen.

30: Tapetsermester Carl Abildgaard Christensen. I stueetagen var der møbelforretning, som hans kone, Ruth, stod for.

32: Sadelmager P.P. Røn. (1910).

50: Møbelpolstre Villy Sørensen.

?: Sadelmager C. Haller.

?: August Vaade.

Grønnegade

Møbelpolstre Godfred Dyrberg.

Godthåbsvej

13: Skive Møbelfabrik - Spisestuer, Sengemøbler. Skive Møbelfabrik fremstillede i 1937 møbler til Skive Sygehus. Takket være møbelhandler Søren Houmøllers flittige indsats har det vist sig, at møblerne er tegnet af arkitekt Mogens Koch, måske med hjælp af den unge arkitekt Børge Mogensen. Møblerne står eller stod i den dengang nye funktionærbolig og i sygehusets direktionsloka-

Dagligstuen hos købmand J.C. Stilling, Østertorv 16, ca. 1930. Fra venstre ses fru Petronelle Stilling, modist Ella Stilling (senere gift med læderhandler Th. Münchow), massøse Astrid Stilling, Svend Stilling og købmand J.C. Stilling. Foto: J.A.C. Laursen.

le. I september 2007 kunne Skive Møbelfabrik fejre 100 års jubilæum. I dag hedder virksomheden Byrum Labflex og har adresse på Gemsevej i Skive.

Havnevej

8: Tapetsermester/møbelpolstrer Johannes Rasmussen.

Højgade

2: Her startede Jens Th. Pedersen en møbelfabrik. Efter nogle år flyttede han til Roslev.

H. C. Ørstedesvej

Møbelpolstrer Preben Dyrberg – fremstilling af polstermøbler.

Odgårdsvej

Sadelmager Marius Jensen - værksted gården.

17: Sadelmager M. Møller.

Resenvej:

Autosadelmager Harry Hansen.

13: Tapetsermester Bjarne Dahl, som var møbelpolstrer og havde en lille møbelforretning med facade ud mod Resenvej.

Sallinggade

12: Møbelpolstrer Otto Madsen, Gunnar Bolighus. Otto Madsen var bror til Skives mangeårige borgmester, Woldhard Madsen. Otto Madsen efterfulgtes af møbelhandler Harry Kristensen (1982).

Læderhandler J. Sørensen's forretning i Frederiksgade 3 ca. 1960.

Slotsgade

Sadelmager F. Nissen (1903).

Møllegade

Tapetsermester Ib Jespersen, ompolstring af møbler i en kort periode sidst i 1960'erne.

Nordbanevej

26: Svends Møbler v. Svend Poulsen, der var møbelsnedker.

Nørregade

14: Sadelmager Hans Jansson, der også var politibetjent.

23: Sadelmager P. Pedersen Røn. Hans kone solgte legetøj.

24: Sadelmager Axel Dyrberg og søn, møbelforretning.

38: Sadelmager Conrad Jensen.
Sadelmager Ejner Klemmensen.

Nørre Alle

Møbelpolstre Jørgen Johannesen.

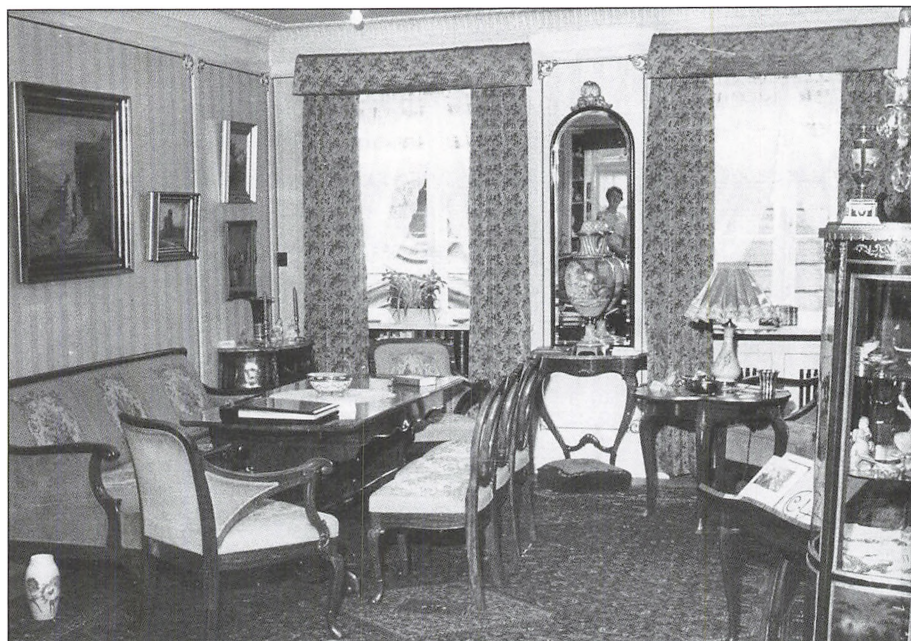
Tinggade

5: Læderhandler Sørensen. Udover lædervarer solgte forretningen sadelmagerværktøj. Familien Sørensen startede i 1932 i Østergade, hvor de havde butik. Flyttede senere til Adelgade og Frederiksgade.

6: Sadelmager Knud Svenningsen (1910).
? Sadelmager M. C. Madsen. Næringsbrev 2. juli 1862.

? Sadelmager Nissen.

? Sadelmager Svenningsen. Næringsbrev i 1857.

Konditor Anine Michelsens dagligstue, Østergade 4, med møbler fra o. 1930.

? Sadelmager A. C. Geneser (1903).

Torvegade

11 (den gamle rutebilstation): Sadelmager Nielsen og derefter sadelmager Chr. Andersen. Chr. Andersen fra 1950'erne til 1970'erne. Sadelmageren havde ikke telefon, derfor lød det ofte over højtaleren fra rutebilstationens kontor: »Der er telefon til sadelmageren.« Så måtte sadelmageren over på kontoret til telefonen. Den gamle rutebilstation i Torvegade var et centralt sted i byen, hvor rejsebudene havde samlingssted og kontor ikke langt fra sadelmager Andersens værksted.

Vestergade

- 1: Sadelmager Lindstrøm (1892).
- 2: Sadelmager: H. Trane (1884).

Viborgvej

Autosadelmager Egon Holm.

Vindevej

9: Tage Jensen – Billedskæreri og møbeldrejeri. Han fremstillede stolestel og rokkestole.

Tage Jensen var i sine sidste år næster blind, men kunne dog alligevel arbejde med sin drejebænk. Tage følte sig frem når han satte træ i drejebænken. Hans kone Erna var tidligere damefrisør, men hjalp ham på værkstedet og med kontor-

lyeste møbelmode ca. 1950. Fa. Meldgaard Sørensens bidrag til en juleudstilling i Skive Theater. Foto: C. Hadrup.

rbejde og forsendelser. Tage Jensen tartede som selvstændig billedskærer i Søllinggade.

18: Tapetsermester/møbelpolstrer Poul Poulsens møbelfabrik startede i 1971 som møbelpolstrer og underleverandør til naboerne, Erik Jacobsens og Johs. Bachs møbelfabriker. Senere kom vi til at polstre stole for Tage Jensen, Vindesvej, og Skive Møbelfabrik, Godthåbsvej. I 1986 flyttede fabrikken til Væselvej 12. Her fabrikeres og renoveres møbler.

Væselvej

34: Autosadelmager: Ejnar ??? Skive Autopolstring.

Østertorv

6: Landboernes Møbellager, senere Færks Møbelforretning.

Ågade

1: M.P. Dyhrberg & Søns møbelfabrik.

Oplandet

Durup

Sadelmager Mortensen. Han byggede Resen Tæppelager, senere Pers Møbler. Møbelpolstrer Jørgen Jespersen. Skippers Møbler – Polstermøbelfabrik v. fabrikant Svend Skipper.

Magnus Olesen – Møbelfabrik.
Durup Polstermøbelfabrik.

Fur

Møbelpolstrer Ole Tolstrup. Stod i lære hos C. Abildgaard, Frederiksgade, Skive.

Roslev

N. Nielsen. Over gæstgivergården.
Møbelpolstrer Jens Th. Pedersen Polstermøbelfabrik. Senere overtaget af Frede Pedersen.
Sadelmager Egon Nielsen Jernbanegade 21.

Tinghøj v. Tøndering

Hans Nielsen.

Kjeldbjerg

Møbelværkstedet ved Tapetsermester Ole Jensen - totalrenovering af møbler.

Fly

Møbelpolstrer Michael Bjarnaa. Ompolstring af Møbler. Flyttet til Resenvej 46, Skive.

Jebjerg

Nygade 3. Møbelpolstrer Niels Kristensen – Møbelfabrik.
Møbelpolstrer Svend Villumsen.
Sadelmager John Mortensen.

Højslev

Østerisvej 18. Sadelmager Ole Linnet.

Oddense

Møbelpolstrer Jytte Jacobsen. Ompolstring af møbler.

Selde

Sadelmager Verner Thomsen.

Kilder

Pedersen, Sigfred: Den gamle Sadelmager. 1948.
Lassen, Hans: Sadler og draperier – og postermøblets historie. 1960.
Duus, Jørgen: Håndværk – da det va håndens værk, bind 2. 2004.
Karlsen, Arne: Dansk møbelkunst i de 20. århundrede, bind 1-2. 2007.
Oplysninger fra tapetsermester Car Abildgård Christensen, Arent Andersej og læderhandler Jens Jørgen Sørensen.

Fund af keramik fra sen tragtbægerkultur og en boplads fra grubekeramisk kultur i Hejlskov

Af Kurt Glinthborg Overgaard, Skive Museum

I bind I af Skive kommunes historie, der udkom i 2001, skriver Svend Nielsen i sin artikel »Et arkæologisk problem« om de arkæologiske fund fra sen jættestuetid (3400-2800 f. Kr.) og tidlig enkeltgravskultur (2800-2400 f. Kr.)¹ Fundene fra denne del af oldtiden er sparsomme og består hovedsagelig af løsfund af de karakteristiske tyknakkede økser, mens fund af tidens bo- og gravpladser er få eller helt fraværende. I artiklen omtales ligeledes den grubekeramiske kultur (2300-2000 f. Kr.). For den gælder det også, at vi kun kender tidens bopladser fra løsfund af kulturens karakteristiske pilespidser og flækkeblokke, mens gravfund ikke er forekommet her i landsdelen.

Siden bogen udkom er der blevet rådet delvis bod på denne mangel.

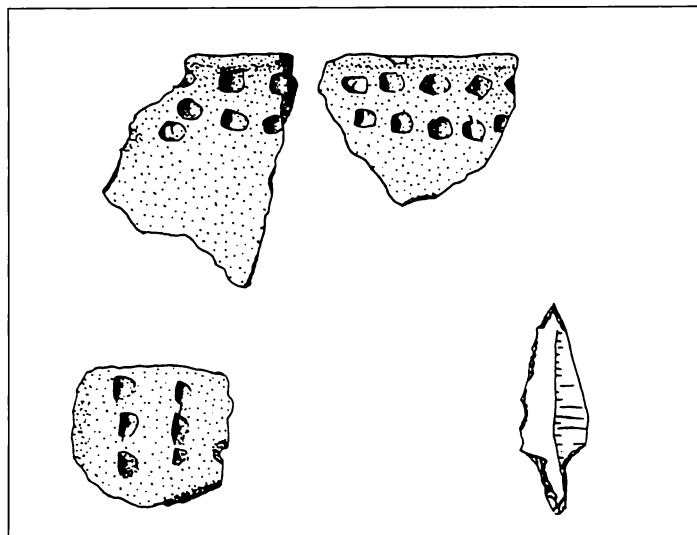
I 2003 og 2004 udgravede Skive Museum to overpløjede jættestuer hos henholdsvis Erik Hedevang på Sønder Hald Vej og hos Johannes Vennegaard, på Ørumvej.² Begge steder drejede det sig om jættestuer, hvor de store sten fra kammeret og randstenskæden for længst er forsvundet og standsporene med skoningssten er de eneste spor, der er tilbage efter de store sten.

Jættestuerne, der blev opført i tidlig jættestuetid, var også i sen jættestuetid rammen om begravelser og tilknyttede ritualer.

Fig. 1
Lokaliteter nævnt i teksten. 1. Hejlskov 2. Hedevang 3. Sdr. Ørum. Tegning K. G. Overgaard.

Ved begge jættestuer blev der således udenfor den nu forsvundne randstenskæde og tæt ved indgangen til gravkammeret fundet keramik/potteskår, der dateres til sen jættestuetid, nærmere bestemt den fase der kaldes MN V eller Store Valby fasen. Keramikken fra denne fase er karakteriseret ved, at lerkarrene er tykvæggede og groft magrede. Udsmykning er sjælden, og hvor den optræder, består den oftest kun af simple indtryk. Om der er tale om et lerkar, der er medgivet som gravgave ved en begravelse, der senere er blevet ryddet ud af kammeret inden

Ornamenterede
skår og pilespid.
fra boplads i Hejl
skov.
Målestok 3:4.
Tegning K. G. Over
gaard.

en ny begravelse, eller der er tale om et lerkar, der som led i et ritual har været stillet oven på randstenene eller foran disse som et offerfund, kan ikke afgøres.

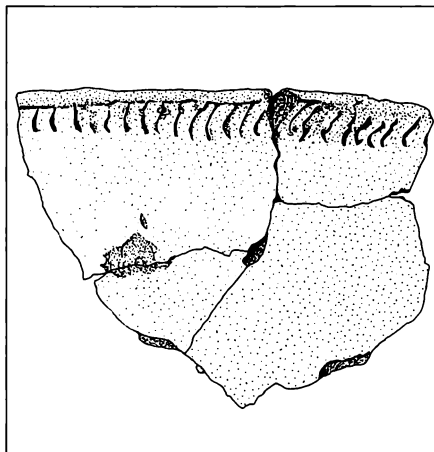
Bopladsfund fra grubekeramisk kultur

Som nævnt ovenfor kendes der enkelte løsfund fra grubekeramisk kultur i Skive Museums ansvarsområde. Det drejer sig om pilespidser og flintblokke, der er to af kulturens ledetyper.

Grubekeramisk kultur er lidt af en gåde. Samtidig med at dragtbægerkulturen i Midt- og Vestjylland afløses af/går over i enkeltgravskulturen, dukker der i Limfjordsområdet og i Kattegatområdet bopladser op, hvor arkæologiske undersøgelser viser, at hovederhvervet har været jagt og fiskeri i modsætning til den sene dragtbægerkultur, der domineres af kvæghold og agerbrug.

Satsningen på jagt og fiskeri kan skyl-

des inspiration fra de kontakter, man har haft til de vestsvenske og sydnorske områder, hvor jordbundsforhold og klimabetingelser har vanskeliggjort eller umuliggjort agerbrug, og jagt og fiskeri derfor var hovederhvervet. Måske skal de grubekeramiske bopladser i Danmark

Ornamenteret skår fra Hejlskov. Målestok ca. 1:3. Tegning K. G. Overgaard.

Skår ved jættestue i Sdr. Ørum. Foto K. G. Overgaard.

ikke ses som bopladser, hvor man udeukkende har haft jagt og fiskeri som erverv. Fund af knogler fra husdyr som okse og svin er måske et tegn på, at man har haft en økonomi, hvor ager- og vægbrug har haft samme betydning som jagt og fiskeri.³ Altså en slags fiskerbønder, som man har kendt til i Limfjordsområdet langt op i historisk tid.

I Limfjordsområdet er der gravet på flere større bopladser fra grubekeramisk kultur.

Det drejer sig om bopladserne Selbjerg på Øland, Smedegårde øst for Ålborg og Livø, der alle i dag betragtes som klassiske lokaliteter indenfor udforskningen af den grubekeramiske kultur.⁴

En boplads ved Hejlskov

Som ovenfor nævnt kendes den grubekeramiske kultur her i området kun gennem løsfund af pilespidser og cylindriske flækkeblokke. Alle er fundet i Nordfjends og ingen i Salling. Det må bero på et tilfælde.

I 2003 fik Skive Museum endelig mulighed for at udgrave en boplads fra grubekeramisk kultur. Som det så ofte er tilfældet i disse år var anledningen plantning af skov. På et næs, omkranset af enge ud mod Bådsgård Vig, skulle der plantes skov. Efter aftale med lodsejer Alfred Kristensen, Hejlskov, lavede Skive Museum en prøvegravning på det 6 ha store areal.⁵ Prøvegravningen viste omfattende spor af bebyggelse fra yngre stenalder og bronzealder i form af huse,

Der graves i Hejlskov. Foto K. G. Overgaard.

gruber og bevaret kulturlag. Det var ved udgravningen af et hus fra bronzealderen, at vi gjorde det første grubekeramiske fund i form af en pilespids. Det viste sig, at der i bronzealderen blev placeret et hus netop på det sted, hvor grubekeramikkerne 1000 år før havde placeret deres affaldsgruber. Der blev i alt udgravet fem affaldsgruber. Gruberne var desværre ikke så rige på fund, som det kendes fra andre boplads, f. eks. Kainsbakke.⁶

Gruberne, der for en dels vedkommende var karakteriseret ved en meget lys fyld med vandrette udfældningsstriber, indeholdt udover lidt flintaffald enkelte udsmykkede skår. Det drejer sig især om randskår, der er udsmykket med runde, aflange og tre- og firsidede indtryk. I en enkelt grube blev der fundet skaller fra muslinger. De fem affaldsgruber er sand-

synligvis del af en større boplads, der strækker sig mod syd udenfor vores udgravningsfelt.

Bopladsen har haft en ideel placering for jagt og fiskeri, idet nutidens strandenge dengang var en lavbundet del af det sund, der adskilte Nordfjends og Lundø.

Noter

1. Nielsen, S. 2001.
2. Sagerne har sagsnummer SMS 821A og SMS 875A.
3. Rasmussen, L. W. 1991.
4. Marseen, O. 1953 og 1962.
5. Sagen har sagsnummer SMS 840A.
6. Rasmussen, L. W. 1991.

Litteratur

Jensen, Jørgen: Danmarks oldtid. Stenalder 13.000-2.000 f. Kr. 2001.

Marseen, Oscar: Fangstfolk på Selbjerg.
Σuml 1953.

Marseen, Oscar: Smedegårde og Livø.
Σuml 1962.

Nielsen, Poul Otto: Oldtiden i Danmark.
Bondestenalderen. 2001.

Nielsen, Svend: Et arkæologisk problem.
: Skive kommunes historie. Fra oldtiden
il 1880. 2001.

Rasmussen, Lisbeth Wincentz: Kains-
økke. En boplads fra yngre stenalder.
1991.

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2006-2007

Af Poul Tolstrup, formand for Samfundet

Foreningens arbejde har i år haft samme omfang som sidste år. I 2008 markerer vi foreningens 100 års jubilæum på forskellig vis. Bestyrelsen arbejder for øjeblikket med flere spændende ideer til, hvordan jubilæet kan fejres på passende vis!

Foredrag af arkivar Asbjørn Thomsen om forskning i social mobilitet i Nordsalling 1750-1830

Sammen med Sundsøre lokalhistoriske Arkiv havde vi i marts i år et meget velbesøgt foredrag i den gl. købmandsgård i Thorum. Den unge arkivar i Rigsarkivet Asbjørn Thomsen var inviteret til egnen. Arkivarens foredrag handlede om hans arkivundersøgelser i vort lokalområde. Resultaterne af Asbjørn Thomsens arbejde fremstår i hans bog: »Uægte børn og ugifte forældre – udstødte eller integrerede.« En af bogens konklusioner er, at samfundene for 200 år siden egentlig tog sig ganske godt af de uægte børn. Når den første forargelse havde lagt sig over, at barnet ikke var født inden for ægteskabets rammer, tog familie eller andre pårørende børnene til sig om nødvendigt.

Asbjørn Thomsens arbejde følges nu op. Han er tildelt et 3-årigt ph.d. stipendium, hvor han skal forske i emnet *social mobilitet i Selde, Junget og Thorum i*

det nordøstlige Salling. Det bliver en stor undersøgelse af, hvad der blev af hver eneste borger født i perioden 1750-1830 i de omtalte sogne. Hvor kom de til at bo, og hvordan ændredes deres sociale status? Resultaterne vil blive trykt i en kommende afhandling.

Historisk vandring

Den årlige historiske vandring gik til Lihme, som sædvanligt den sidste søndag i august. Turen var tilrettelagt af Rud Kjems og undertegnede.

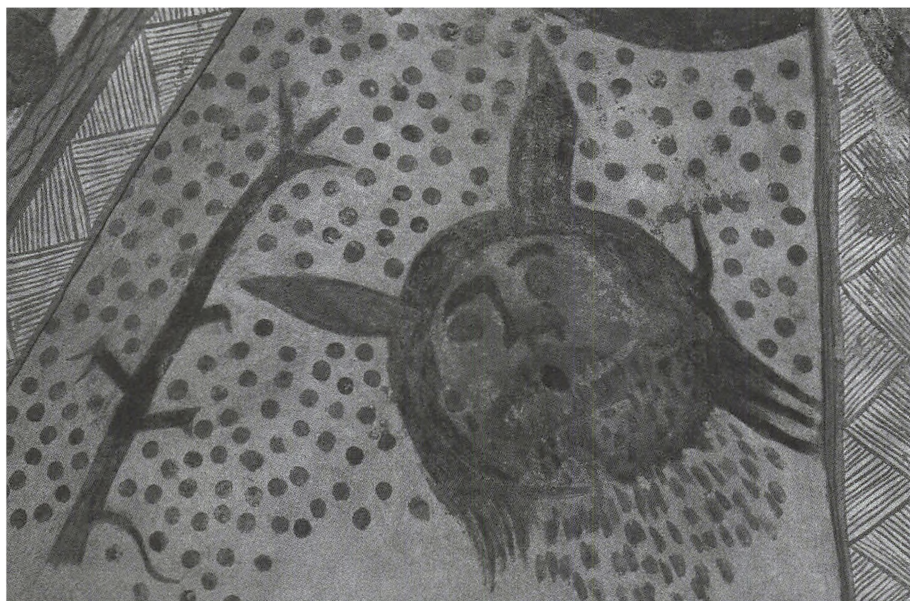
Flertallet af de over 40 fremmødte kom i egen bil, og kun få benyttede bussen fra Skive. Vejret var fint, om end lidt blæsende.

Kalkmalerier i Lihme Kirkes kor

Først begav forsamlingen sig ind i Lihme Kirke, hvor lektor Ingvar Glads stod klar med sit foredrag.

Tilhørerne måtte rykke tæt sammen det snævre kor for at se og høre Ingvar Glads udlægning af loftets sengotiske kalkmalerier, der daterer sig til året 1507 eller måske 1517.

Tegninger fra middelalderens såkaldte kalenderstokke med helgensymboler fra dagene (fx Mariadage) er nok koden til forståelse af korbhvælvningens billeder forklarede foredragsholderen. Billederne skulle værges mod dæmoner og være lyn

Det grimme fjæs i Lihme Kirke. Foto: Ingvar Glad.

afledere, der så henviste til de gode kræfter, til Maria og Jesus.

Udsmykningen af korhvelvingen må betegnes som murmestermaling. I øvrigt fandt man for en del år siden en indemuret kalkmalerpensel bag kirkens korhvelving.

Motiverne er som i andre tilsvarende kalkmalerier delt i 3 kredse. Øverst det himmelske Jerusalem. I anden kreds ses fortællinger og i den nederste det jordiske og dæmoniske. De sidstnævnte kan virke groteske og provokerende, som f.eks. det grimme fjæs, der her er malet omkring hullet til messeklukkerebet. Modstillingen af kræfterne i Verden er et sædvanligt tegn for sengotikkens billedfremstilling. Groteskerne er modbilleder til det hellige, og malerierne er helt sikkert godkendt af de gejstlige.

Senere på eftermiddagen satte Ingvar Glad de nys beskrevne kalkmalerier ind i en større dansk og europæisk sammenhæng. Det skete i Lihme skole med et indsigtfuldt og kyndigt lysbilledforedrag med titlen: »Verden på hovedet. Grotesker i kirkerummet.«

Det begyndte med et billede af et viekors sat overfor syndens gedebuk som et udtryk for troens realitet contra det dæmoniske. Vi så en imponerende samling af obkskøne billeder i hellige omgivelser. F.eks. blottere, der henviser til den spot, Kristus blev udsat for. Som Ingvar Glad udtrykte det: - En mærkvardig verden af spottere og blottere, af monstre fra det yderste hav og af hjemlige tåber, der f. eks. kan finde på at sko deres katte, eller lade en mand stange buk med sin ged. Konfrontation mellem

ret og vrang -. Et interessant udtryk for middelalderens forestillingsverden, som kan synes fremmed for os i dag.

Byvandring i Lihme

Lederen af Spøttrup lokalhistoriske Arkiv, Ib Svenningsen, startede byvandringen på pladsen foran kirken. For mange i den store forsamling blev det en spadse-retur gennem barndommens gade. Svenningsen refererede da også livligt til kendte ansigter i flokken og opfordrede til, at man gav sit besyv med om fortidens faktiske forhold.

Først hørte vi om skolerne og om tidligere tiders markante lærerpersonligheder i Lihme, bl.a. førstelærer Kaj Enna Jensen, hvis betydelige geologiske og arkæologiske skolesamling fra sognet bliver flyttet til trygge omgivelser ved den lokale sparekasse i Lihme, Sparsalling.

Byturen fortsatte ad hovedstrøget, hvor tidligere og nuværende håndværker- og forretningsejendomme blev udpeget og beskrevet med muntre historier indlagt. Ved gadekrydset standsede vi ved huset, hvor tidligere rejsebudet medtog og bragte pakker tilbage fra købstaden Skive. Vi hørte om Lihme Station fra 1931, som ganske vist ikke var nogen banegård, men dog havde en bus til den nærliggende Brodal Station. Lidt derfra lå byens telefoncentral, hvor Marie i sin tid havde godt styr på, hvor de kaldte abonnenter befandt sig, når der var opkald! Vi sluttede ved en købmandsforretning. I butikens loftkammer kunne man så sent som i tresserne få tildelt en samtale med sognerådets kæmner, hvis fx skatte spørgsmål skulle forklares.

Barndom i brunkulslejerne ved Sdr. Resen

Sidst på eftermiddagen holdt Ib Svenningsen et spændende lysbilledforedrag og fortalte om sine barndomsår 1946-50 i brunkulslejerne i Sdr. Resen i Fjends.

Svenningsens far var blandt de første 8 brunkulsarbejdere i Sdr. Resen, der startede i marts 1946 i det første leje ved Ulrik Pedersens gård. Af hensyn til familielivet købte han et træhus, der blev familiens hjem i de næste fire år. Brunkul-lejernes beliggenhed, deres historie og fortællinger om nogle af de arbejdere der var der dengang, blev illustreret med billeder på skærmen.

Først og fremmest hørte vi om det at være barn et sådant sted. Forholdene var mildt sagt primitive. Familien boede i et simpelt bræddehus. Skorstenen bestod af sammensatte kloakrør. Der var jævnlig skorstensbrand. Hjemmets cykel havde kun snæver plads ved siden af sprængningsdynamitten. Cykelstyret måtte endelig ikke røre ved pakken med tændstikker. Visse beboelseskure var uden gulv. Husene blev flyttet med en af kulkranerne, når udgravningerne kom for tæt på »det hjemlige domicil«.

En farlig legeplads for børn var det men sjovt havde drengene det på »tipperne«, d.v.s. toppen af de opgravede sandbunker. Herfra kunne man springe ned ad bunken og til tider følge med udviklingen af daglange brande i kullagene eller nye oversvømmelser, hvor pumperne havde svært ved at følge med.

Alligevel var det en god tid i det lille samfund med et imponerende socialt netværk. Man hjalp hinanden, når ulyk-

erne ramte. Det skete ofte. Arbejdstil-
ynet var ikke eksisterende. Man arbej-
lede med skovle og gravemaskiner, der
østod af gammelt udslidt tysk krigsma-
eriel. Lastbiler, der kom for tæt til kan-
en, styrtede ned i de op til 10 meter
lybe udgravninger, og arbejdet var hårdt
or en gravemester som Ib Svenningsens
år. Men Sdr. Resen brunkulslejerne var
kke det klondike, som f.eks. Nr. Søbyle-
erne fik ry for.

Generalforsamling i Lihme orsamlingshus

Æfter et godt kaffebord med kringle og
agkage gik man over til generalforsam-
ingens formandsberetning:

Foreningens hovedaktivitet har, sagde
ormanden, som sædvanlig været udgi-
velse af Skivebogen. Den har solgt pænt,
og vore knap 500 abonnenter er trofaste.
Dog nye kan vi altid bruge.

En tak til arkivar Niels Mortensen for
ans dygtige hjælp til foreningens arbej-
le. Ham kan vi ikke være foruden. Også
ak til Rud Kjems fra Balling, som har
ilrettelagt turen i år.

Med en plads i Skive Museums besty-
else er det slut til nytår, hvor Sallings
gamle museumsbestyrelser fratræder.
Den nye bestyrelse for Museum Salling
oliver fremover ansvarlig for muse-
msvirksomheden her på egnen. En af
rhvervsrepræsentanterne i den syv
nand stor nye bestyrelse er også besty-
elsesmedlem i Historisk Samfund for
Skive og Omegn. Det er Birger Schütte,
Æskjær. Så vor gamle forening føler sig
å den måde stadig repræsenteret i eg-
ens museumsvirke.

Vor forening havde ved stiftelsen for
snart 100 år siden to formål: udgivelse af
skrifter om lokalhistorie og oprettelse af
et museum. Sidstnævnte opgave blev i
begyndelsen af 1940'erne overtaget af
en selvstændig museumsforening.

Valg til bestyrelsen

På valg til bestyrelsen var Henning Bo-
rup Svendsen, Skive, Rud Kjems, Bal-
ling, Henrik Formann, Hjerk og Birger
Schütte, Eskjær. De blev alle genvalgt.

Som revisorer var der genvalgt til Oda
Thomsen, Kjeldbjerg, og Jørgen Nielsen,
Skive.

Regnskab

Foreningens kasserer statsaut. ejendoms-
mægler Per Mouritsen, Roslev, gennem-
gik det uddelte regnskab, post for post.
Balancen er på 74.577 kr. Årets over-
skud andrager 2.924 kr., hvilket Per
Mouritsen forklarede med bestyrelsens
omhu med at holde portoudgifterne
nede, bl.a. ved at mindske sidetallet i
Skivebogen. Foreningens aktiver andra-
ger 131.217 kr. Heraf er dog 77.300 kr.
et beløb af formel karakter, idet det angiv-
ver den offentlige ejendomsvurdering af
Bostrup Tinghøj, egnens gamle udendørs
tingsted indtil 1727.

Kontingent fastsattes uændret til 75 kr.
årligt + distributionsbidrag 15 kr.

Årets lokalhistoriske bogudgivelser

Leif Hermann (red.): 100. Krabbesholm
Højskoles 100 års jubilæum. Udgivet af
Krabbesholm Højskole 2007.

Bodil Hansen: Ørslevkloster Idrætsfore-

ning og et 100 års jubilæum. Ugivet af Ørslevkloster Idrætsforening 2007.

Tage Ibsen: Skiveegnens stationsbyer – tilblivelse, storhed og fald. Udgivet af Skive Museum 2007.

Niels Mortensen: Den ny Borger- og Håndværkerforening i Skive 1882-2007. Udgivet af Den ny Borger- og Håndværkerforening 2006.

Skiveegnens Jul 2007. Udgivet af egnens lokalhistoriske arkiver 2007.

Indhold

Rud Kjems	
Om Jens Væver og snurrevoddet	5
Helge Stavnsbjerg	
Et tragisk liv for en forældreløs dreng. Karl Ferdinand Larsens erindringer.	21
Tage Ibsen	
Brolægning, bespisning og baller	
Rids af borger- og håndværkerforeningerne i Jebjerg og Roslevs første år	74
Poul Poulsen	
Sadelmagere, tapetsermestre og møbelpolstrere i Skive og opland i 1900-tallet	100
Kurt Glintborg Overgaard	
Fund af keramik fra sen tragtbægerkultur og en boplads fra grubekeramisk kultur i Hejlskov	117
Poul Tolstrup	
Historisk Samfund for Skive og Omegn 2006-2007	122

